

GÜVEN(SİZ)LİK VE MİMARLIK

DOKTORA TEZİ

Semir POTURAK

Anabilim Dalı: Mimarlık

Programı: Mimari Tasarım Sorunları – Doktora

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Emel ARDAMAN

OCAK 2023

İÇİNDEKİLER

Sayfa

İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	x
ÇİZELGE LİSTESİ	xi
ÖZET.....	xvii
SUMMARY.....	xix
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Amaç.....	1
1.2 Kapsam.....	3
1.3 Yöntem	6
1.4 Hipotez	10
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	12
2.1 Güvenlik	12
2.1.1 Güvenlik Konusuna Yaklaşımlar (Güvenlik-Güvensizlik-Kaygı).....	12
2.1.2 Güvenlik ve Zaman	17
2.2 Mimari Tasarım, Güvenlik ve Zaman	18
2.2.1 Güvenli Dönemlerde Mimarlık	28
2.2.2 Güvensiz Dönemlerde Mimarlık.....	31
2.2.3 Güvenli Dönemlerde Güvensizlik (Kaygı) ve Mimarlık.....	38
2.3 Güvenlik, Güvensizlik, Kaygı ve Mimarlık – Aslan, Mimar ve Kafes Alegorisi	40
2.3.1 Güvenlik : Aslan Kafeste – İnsan Dışarıda	40
2.3.2 Güvensizlik : Aslan Dışarıda – İnsan Kafeste	41
2.3.3 Güvenlikte Güvensizlik - Kaygı: Aslan kafeste – İnsan Kafeste	43
2.4 Bölüm Sonucu	44
3. ÖRNEKLERLE KENT BAĞLAMINDA GÜVENLİK VE MİMARLIK.....	47
3.1 Güvenli Dönemlerde Kent Bağlamında Mimarlık	47
3.1.1 Kentlerin Güvenli Olduğu Dönemler.....	47
3.1.2 Güvenli Dönemde Özel Koruma Gerektiren Yapılar.....	49
3.2 Güvensiz Dönemlerde Kent Bağlamında Mimarlık.....	50
3.2.1 Kentler ve Sur Duvarları	51
3.2.1.1 Mezopotamya, Anadolu Hitit (Prehistorik ve Yazılı Tarih Dönemleri)	51
3.2.1.2 Yunan ve Roma	55
3.2.1.3 Orta Çağ’dan Rönesansa Değişen Surlar	58
3.2.1.4 Kalelerin ve Surların İşlevsizleşmesi	61
3.2.2 Yeraltı Kentleri.....	62
3.2.3 Ülkeler Arası Duvarlar	64
3.2.4 Sığınaklar	65
3.2.5 Toplum Düzenine Tehdit Oluşturan Kişilerin İzolasyonu – Hapishaneler.....	66
3.3 Kaygı (Güvenlikte Güvensizlik) Dönemlerinde Kent Bağlamında Mimarlık	68
3.4 Bölüm Sonucu	72
4. ALAN ÇALIŞMASI: NOVİ PAZAR – DÖNEMLER VE MEKANLAR	72

4.1 Genel Tanıtım.....	72
4.2 Kuruluştan Osmalı'ya	78
4.3 Osmanlı Dönemi	84
4.4 Balkan Savaşları 1912-1913.....	89
4.5 I. Dünya Savaşı 1914-1918	93
4.6 II Dünya Savaşı 1939-1945 ve Öncesi.....	95
4.7 Modern Yapılaşma 1960-1989.....	97
4.8 Yugoslavya İç savaşı: 1990'lar	104
4.9 NATO bombardımanı 1999	108
4.10 Liberal Dönemde Apartmanlaşma 2000-2023	109
4.11 Bölüm Sonucu	112
5. DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA	114
KAYNAKLAR	127
ÖZGEÇMİŞ.....	135

KISALTMALAR

EU	: European Union
ICTY	: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia
PSYOPS	: Psychological Operations
IEQ	: Inside Environment Quality
UNDP	: United Nations Development Program
AI	: Artificial Intelligence
FIFA	: Federation Internationale de Football Association
UNESCO	: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
GIS	: Geographic Information Systems
OEBS	: Organization for Security and Co-operation in Europe

ÇİZELGE LİSTESİ

Sayfa

- Çizelge 2.1** : Diyagram, mimari tasarımın ideal sürecini göstermektedir. Tasarım süreci, tek bir çözüme odaklanmak yerine, her yeni çözümün bir sonrakine yararlı bilgiler taşıdığı farklı çözüm serilerinden oluşur. Tasarım savaş ya da barış sırasında yapılmış olsun, mimar sürekli olarak tasarım çözümlerini ve aynı zamanda tasarım probleminin algısını iyileştirmek zorundadır. 22
- Çizelge 2.2** : Bu diyagramların bu doktora tezinin bulgularını daha net bir şekilde sunacağı varsayılmaktadır. İlk diyagram, tasarım sürecinin mimarın içerisi ve dışarısı arasında nasıl sürekli bir hareket olduğunu açıklıyor. Ortadaki şema, iç duygular ve dış durumla ilgili dört farklı kategoriyi açıklıyor. Sağ üst diyagram, korku ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi görsel olarak sunar. 24
- Çizelge 5.1** : Çatal Höyük merkezi olmayan bir yapıya sahiptir. Çatalhöyük'te insanlar hem vatandaş hem de polistir. Çağdaş kentlerde güvenlik katmanını “günlük yaşam”dan kopmuştur. 124

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Bombalanan köprüler, terk edilmiş binalar, tahliye kampları, savaşların artık ürünü olan arketiplerden sadece birkaçı. Novi Pazar, Saraybosna ve Türkiye'nin Suriye sınırından fotoğraflar.....	2
Şekil 1.2 : Yangınlar, toprak kaymaları, depremler de tasarımı test edebilecek birçok felaketten bazılarıdır.	3
Şekil 1.3 : Saraybosna'daki binaların duvarlarında kurşun izleri.....	4
Şekil 1.4 : Tezin yazarı tarafından güvenlikle ilgili araştırmaların uygulamalı olarak test edilmesi amacıyla orman içerisine inşa edilen maketler.	5
Şekil 1.5 : Terk edilmiş ve çökmüş alanları ziyaret etmek ve keşfetmek, tez araştırmasının önemli bir parçasıdır. Korku ve güvensizlik araştırılırken duyguları kişisel düzeyde anlamak teorik analiz kadar önemlidir.....	7
Şekil 1.6 : Freud'un ofisinde görüş ve bekleme odası.....	8
Şekil 1.7 : En önemli sorusu, bir şeyin neden güvensizliğe neden olduğudur.....	9
Şekil 1.8 : Barışın mimarisi, Almanya ve Hollanda'da müzeler ve Varşova'da üniversite.....	10
Şekil 2.1 : Bir köprü tasarlamak için, tüm ağırlığı taşıyacak temel noktalarının tam olarak tanımlanması çok önemlidir.....	13
Şekil 2.2 : Binalar uzun süre dayanacak ve kullanılacak şekilde tasarlanır. 1000 yıldan daha uzun ömürlü yapılar tasarlamak ve inşa etmek için fizik, kimya, geometri ve daha birçok bilgi dikkate alınır.	18
Şekil 2.3 : Frankfurt'un banliyösü Bad Soden'de çağdaş konut. Tasarım stili muhafaza, güvenlik, koruma anlamına gelir.	20
Şekil 2.4 : Coğrafyanın hareketsizliği, herhangi bir başka düzen için a priori koşuldur.	25
Şekil 2.5 : Karadağ'da Yugoslavya döneminde inşa edilen demiryolu köprüsü. Tasarımın dayanıklı olması için en ufak bir hata olmaksızın doğal güçlere uygun olması gerekir.....	25
Şekil 2.6 : Binanın tüm yaşamı, mimarın sadece bir parçası olduğu geniş sosyal bağlamı içerir. Mimar, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve yapı dahil olmak üzere tüm ekosistemi harekete geçiren planı sağlar. Plan yapıldıktan sonra, mimarın doğrudan inşaat sürecinden bağlantısı kesilir.	27
Şekil 2.7 : Adana, İstanbul ve Novi Pazar'da bugün hala kullanımda olan ve kentsel çevrenin bir parçası olan tarihi yapılar.....	28
Şekil 2.8 : Çavuşesku'nun sarayı, dünyanın en büyük ikinci binası. Bazı gruplar için barışı temsil ederken, diğer gruplar için bu mimari terörü ve şiddeti temsil etmektedir.....	28
Şekil 2.9 : Delikler, keskin köşeler ve benzeri mimari ve inşaat ürünleri öngörülemeyen sorunlar veya fırsatlar yaratabilir.	29
Şekil 2.10 : Gazivode yapay göl. Tüm doğal ortam, barajın sağlamlığına ve güvenliğine bağlıdır.	29
Şekil 2.11 : İnşa edilmiş mirasın korunması ve sergilenmesi, mimari tasarım ve uygulama için bir başka güvenlik sorunudur. Binaların korunması lüks bir kategoridir ve ancak barış, düzen ve zenginlik koşulları sağlandıktan sonra mümkündür.	30
Şekil 2.12 : Mimari tasarımların inşası düzen gerektirir.....	31

Şekil 2.13 : Negatif boşluklar? Saraybosna, Varşova ve Viyana'daki belirli kentsel ortamlar.....	32
Şekil 2.14 : Güvenlik dili, yapılı çevrenin her seviyesinde mevcuttur ve az ya da çok görünür olabilir. Alanın nasıl kullanıldığı, mimarının yeniden keşfedilmesi için bir başka olasılıktır. Akıllı kullanıcılar, kötü tasarlanmış binalardan yararlanabilir veya hatta kullanım için yeni olanaklar icat edebilir.....	33
Şekil 2.15 : Kiev, Ukrayna. Yıl 2013 ve huzurlu zamanlar.....	36
Şekil 2.16 : Toprak işleri, beton güçlendirme ve bina yapım sürecinin diğer birçok kısmı da binanın genel güvenliğini etkileyebilir.....	37
Şekil 2.17 : Çağdaş altyapı, mimari tasarımı da içeren bütün bir güvenlik katmanını içerir. Sınırlar ve ulaşım noktaları, günümüz şehirlerinin en savunmasız alanlarından biridir.....	38
Şekil 2.18 : Varşova'daki Kültür ve Bilim Sarayı, sosyalistler tarafından güç, tahakküm ve kontrolün sembolü olarak inşa edilmiştir.	39
Şekil 2.19 : Aslan problemini çözmeye çalışırken tez yazarı tarafından yapılan çeşitli sığınak tasarımı eskizleri.	42
Şekil 2.20 : Aslanın avını yakaladığı an, hem korkuyu hem büyüklüğü, hem acıyı hem sevinci, hem kaosu hem düzeni anlatır. (Çizim : Semir Poturak).....	43
Şekil 3.1 : Stutgart yakınlarında Naziler tarafından bir sanatoryum ve insan laboratuvarı olarak inşa edilen bina kendi düzenlerinin hep süreceği inancıyla planlanmıştı ve ileride güvenliksiz bir duruma düşüleceği düşünülmemişti.	48
Şekil 3.2 : Letzigrund, Atatürk Olimpiyat Stadı ve Kiev'deki stadyum. Stadyumlar, çok karmaşık tasarım ve güvenlik hususları içeren çok yaygın büyük yapılardır.	49
Şekil 3.3 : Novi Pazar civarındaki mağaralar.	51
Şekil 3.4 : İstanbul, Belgrad ve Anavarza surları.	52
Şekil 3.5 : Frankfurt, Novi Pazar ve İstanbul'dan askeri kuleler.	55
Şekil 3.6 : De La Croix, Horst, Military Considerations in City Planning: Fortifications, George Braziller, New York, ABD, 1972, resim 60,61.60	
Şekil 3.7 : Francesco di Giorgio Martini'nin ideal kent planları, De La Croix, Horst, Military Considerations in City Planning: Fortifications, George Braziller, New York, ABD, 1972, resim 76.	61
Şekil 3.8 : 1593'de inşa edilen Palmanova kenti planının 1598 tarihli çizimi, https://www.udg.org.uk/publications/articles/palmanova	61
Şekil 3.9 : Dağların arasında gizlenmiş ve korunan NORAD askeri kompleksi.	71
Şekil 3.10 : Pekin'in altındaki hiç kullanılmamış sığınak da bugün dönüştürülmektedir	71
Şekil 4.1 : Tepeden ve şehrin tam merkezinden görülen Novi Pazar.	73
Şekil 4.2 : Novi Pazar'ın günümüzdeki durumu	74
Şekil 4.3 : Novi Pazar'da farklı zaman dilimlerine ait yapılar	75
Şekil 4.4 : Novi Pazar'da müzenin altındaki antik temel duvarları, şehir merkezinde Osmanlı hamamı ve yakındaki tepede sur kalıntıları.....	76
Şekil 4.5 : Novi Pazar'ın Osmanlı İmparatorluğu öncesine ait yapılarını ve alanlarını gösteren harita.....	78
Şekil 4.6 : Novi Pazar civarında, tarih öncesi ve Roma İmparatorluğu dönemleriyle bağlantıları bilinen Troyan, Peşter yaylasının büyük bir bölümünün ve Novi Pazar'a uzanan vadinin izlenebileceği bir noktadır.....	79

Şekil 4.7 : "Carigradski" yolu, (Carigrad, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgelerde İstanbul'un adıydı) bugün "1 Mayıs" caddesi.....	79
Şekil 4.8 : Novi Pazar'da tarihli "Veliko Groblje" (Büyük Mezarlığı)	80
Şekil 4.9 : Novi Pazar müzesinin bahçesinde tarih öncesi ve orta çağlardan kalma arkeolojik kanıtlar.	81
Şekil 4.10 : Novi Pazar civarındaki Sopocani Manastırı	82
Şekil 4.11 : Novopazarska Banja'daki Roma mimarisinin kalıntıları.	83
Şekil 4.12 : Novopazarska Banja'daki Osmanlı hamamı bugün hala çalışıyor. Günümüzde hamam iki saatte bir kadınlar ve erkekler tarafından ayrı ayrı kullanılmaktadır.	83
Şekil 4.13 : Osmanlı hakimiyeti dönemine ait şehrin bir bölümü ve yapılarını gösteren bir harita.	84
Şekil 4.14 : Solda Amir Ağa Han ve sağda "Rušdija" binası.....	84
Şekil 4.15 : Yaşayan kentsel yapının önemli bir parçası olarak Osmanlı dönemi yapıları.	85
Şekil 4.16 : Novi Pazar merkezde bulunan İsa Bey Hamamı'nın mimari kalıntısı. Bugün çatı olmadığı için yaz aylarında bahçe kahvesi olarak kullanılmaktadır.	86
Şekil 4.17 : Novi Pazar'ın Bukreš adlı bölümündeki Musevi mezarlığı.	86
Şekil 4.18 : Solda Musevi evi, eski çarşı ile Arap Camii'nin minaresi ve en üstte, içinde eski Osmanlı surlarının bulunduğu şehir parkı içindeki kütüphane.....	87
Şekil 4.19 : Novi Pazar'daki "Hadžet" mezarlığının konumunu gösteren harita.	89
Şekil 4.20 : "Sandžakbahn" ile ilgili karikatür, günümüzde şehir müzesinin dış duvarında sergileniyor.....	91
Şekil 4.21 : Novi Pazar'ın Hadzet bölümünde Vakıf Mearif.	91
Şekil 4.22 : Restitüsyon için sunulan belgelerin bir parçası olarak eski mimari eskizler ve çizimler.....	92
Şekil 4.23 : Novi Pazar'ın ilk hidroelektrik santrallerinin konumunu gösteren harita.	93
Şekil 4.24 : Tarihi kanal "Jaz"dan "Sancak" hidroelektrik santraline gelen su. Osmanlı surlarının yanında inşa edilmiştir. Tahkimatın tepesinde şehir kütüphanesinin binası bulunmaktadır.	94
Şekil 4.25 : Novi Pazar'da II. Dünya Savaşı öncesinde Sinagogun yaklaşık konumunu gösteren harita.	95
Şekil 4.26 : Novi Pazar'daki eski Osmanlı surlarının üç burcundan biri. Tabyanın altında, su değirmenleri ve hidroelektrik santrali için kullanılan antik su kanalının üzerindeki taş döşeli yol bulunmaktadır.	97
Şekil 4.27 : Novi Pazar'ın modernist planlamasında düzenlenen şehir alanlarını ve yeni modern binaları gösteren harita.....	97
Şekil 4.28 : İlk modernist mimari ve şehircilik deneylerinden biri olan Novi Beograd. Novi Beograd, Yugoslavya döneminde inşa edilen başkent Belgrad'ın yeni bir bölümüdür.....	98
Şekil 4.29 : Novi Pazar'ın merkezinde Novi Pazar şehrinin belediye binası.	99
Şekil 4.30 : Novi Pazar'daki "Nova i Stara Lučna Zgrada": solda yeni, sağda ise 1973'te inşa edilen konut ve iş binası kompleksinin eski kısmı.	99
Şekil 4.31 : Novi Pazar'da Yugoslavya'nın modernleşmesi sırasında tasarlanan ve inşa edilen sinema salonu, otel lobisi, banka ve ev.	100
Şekil 4.32 : "Lučna" binasının arka tarafından görüntü.....	101
Şekil 4.33 : Organik olmayan mimari ve şehirciliğin kentsel mekandaki sonuçları	102

Şekil 4.34 : Novi Pazar'ın modernizasyonu radikaldi ve binaların tasarımı mevcut bağlamı dikkate almıyordu.	102
Şekil 4.35 : Novi Pazar'daki ikon modernist yapılardan biri olan Lučna binası.....	103
Şekil 4.36 : Tabakalaşma sürecinden geçmiş ve hala geçmekte olan binaları gösteren harita.	104
Şekil 4.37 : Binanın savaşlar ve radikal siyasi değişiklikler nedeniyle zorunlu tabakalaşması.	104
Şekil 4.38 : Hotel Vrbak	105
Şekil 4.39 : Beyaz renkli cephe, İslami İlimler Fakültesi'nin orijinal binasını temsil etmektedir. Yapı son yıllarda kademeli olarak genişlemiştir.	106
Şekil 4.40 : Binanın kademeli olarak genişlemesi, bina cephesinde farklı dokular olarak görülebilir.....	107
Şekil 4.41 : Bina tabakalaşması, güvensiz ve istikrarsız zamanlar nedeniyle en mantıklı olan genel bir mimari olgudur.	107
Şekil 4.42 : NATO bombardımanları sırasında hedef alınan askeri alan ve vurulan bir sivil binayı gösteren harita.	108
Şekil 4.43 : Novi Pazar'da füzelerin çarptığı binada bu yerde hayatını kaybeden siviller için inşa edilen anıt	109
Şekil 4.44 : Novi Pazar'da son 20 yılda inşa edilen binaları gösteren harita.....	109
Şekil 4.45 : Tarihi mimarının korunması, yeniden canlandırılması, yeniden inşası, mirası korumanın önemi anlaşılmadan kötü şekilde yapılmaktadır. ..	111
Şekil 4.46 : Novi Pazar'ın tarihi veya yoğun kentsel bölgelerinde devasa binaların inşasıyla ilgili pek çok örneklerden biri.....	112
Şekil 4.47 : Novi Pazar'ın gelişim ve değişimini gösteren haritalar.....	113
Şekil 4.48 : Novi Pazar'ın gelişim ve değişimini gösteren siluet.	114
Şekil 4.49 : Önemli Osmanlı şehirlerinin birlik ve kardeşlik sembolü olarak Saraybosna ve Bursa'da bulunan "Şadrvan"ın yakın zamanda yapılmış bir kopyası.....	114
Şekil 5.1 : Genel olarak Balkanlar'da arkeolojik mirasın önemi hakkında farkındalık eksikliği vardır. İşte Makedonya'nın Üsküp kentindeki Arkeoloji Müzesi'nden yılbaşı tatilinden alınan bu görüntü zaman süreci içindeki olguların anlamının nasıl değiştiğinin bir yansımasıdır.....	116
Şekil 5.2 : Mimari tasarım ve yapımda mevcut unsurları kullanmak yeni bir şey değildir. Bu uygulama dünyanın her yerinde birçok mimari örnekte görülmektedir. Mevcut malzemeleri, mekanları, teknolojiyi yeniden kullanmak, mimarlık tarihi boyunca kesinlikle düzenli bir olgudur. Fotoğrafta, Novi Pazar'ın Osmanlı yönetimi sırasında inşa edilen sur duvarının bir parçası olan, daha eski bir döneme ait, nereden alındığı bilinmeyen kabartmalı taş görülmektedir.	117
Şekil 5.3 : Güvenlik ve gelecek konusunda yapay zeka tarafından yapılan tasarımlar	125

GÜVEN(SİZ)LİK VE MİMARLIK.

ÖZET

Bu araştırmayı yapma fikri, genellikle üniversitelerde düşünülen “akademik” mimarlık ile mimarlık pratiğinde mevcut olan gerçek tehditler, riskler ve tehlikeler arasındaki çakışma deneyiminden gelmiştir. Hukuk ve adalet sistemlerinin barış, siyasi otorite ve hakimiyet bağlamı, mimarlık okulu projelerinin çoğunda mevcut olan önsel tasarım koşullarıdır. Sorun şu ki, tasarım ve inşaat için bu koşullar, günümüzde dünyanın birçok yerindeki durumla büyük ölçüde uyumsuzluk göstermektedir. Hazırlanacak yeterli yer ve zaman olmadığında ve geleneksel araçların tümü mevcut olmadığında mimari tasarım nasıl gerçekleşir?

Güvensizlik sorunu, devlet sisteminin planlama ve tasarıma izin verecek kadar güvenli olmadığı coğrafyalarda sürekli olarak ortaya çıkmaktadır. Mimarlığın günümüzde okulların çoğunda öğrenildiği şekilde inşa edilmesi ve tasarlanması birçok yerde neredeyse imkansızdır. Meşhur mimarların eserleri, devasa projeler, mühendis toplulukları, bu küresel inşaat endüstrisinde çağdaş bir mimarlık geleneğidir. Gerçek şu ki, ana akım mimari trendler, barışçıl ve istikrarlı ortamlarda gerçekleşiyor. Buradan, mimarlığın güvensiz bir alanda gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusu baş gösteriyor. Mimarlığın gerçekleşmesi için barış ve istikrar şart mıdır?

Bir mimari tasarımın oluşturulması ve inşa edilmesi için gereken süre, çevredeki koşullara da bağlıdır. Müzede müdahale amaçlı yapılan tasarım süreci, ormanda hayatta kalmak için yapılan geçici barınak tasarımından farklı olacaktır. Bir mimarın tasarladığı ve inşa ettiği genel bağlam, mimari tasarımdaki yaratıcı an üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilir.

„Büyük inşaatçılar heykel ve mimari arasında hiçbir sınır çizmezler.“ (Rudofsky B. 1964) Aksine büyük inşaatçılar binalarının performansıyla ilgilenirler. Geometrik yasalardan ve yapı malzemelerinin özelliklerinden oluşan kendine özgü dil dışında heykel yoktur. Kale inşaatçıları, büyük mezar inşaatçıları, gerçek saldırı, kuşatma ve soygun tehditleriyle çok ilgiliydi ve bu düşünceler aslında ana şekillendirici güçtü. Kalenin nostaljik görünümü, tasarımcı ve inşaatçının romantik algısına yanlış bir şekilde ilham verebilir (eğer ikisi o zamanlar ayrılabilir olsaydı) ve odağı mimari tasarım ve inşaat teknolojileri kullanılarak çözülmesi gereken çok ciddi sorun ve sorunlardan uzaklaştırabilir. Kalenin yapımcısı da mimari veya heykel ile ilgili değildi, sadece hem inşaatın hem de binanın performansının verimliliğini en üst düzeye nasıl çıkaracağı ile ilgileniyordu.

Dünyanın yanlış algılanması, sistemin gerçekliğinin yanlış anlaşılması, çevrenin, olguların, faktörlerin ve paydaşların yanlış okunması, mimarın, tasarımcının veya araştırmacının belirli bir projenin zorluklarını kapsamlı, kalıcı ve sürdürülebilir bir şekilde çözmesini engeller. Tez, mimarlık bilimi içindeki koruma arayışından, patolojinin tasarım süreci üzerindeki etkisinden kaçınmak için bir strateji arayışına dönüşmüştür. Mimarın güvenliğinin ve bağlamının tehlikede olduğu bir durumda, geriye kalan tek etik, mimarın kendisinin güvensizliği ile ilgilidir. Yaşam tehlikede olduğunda, tek etik, özne ile ölümden kaçması arasındaki ilişkidir. Açıkça güvensiz bir bağlamda, özgür, yaratıcı mimari tasarım eyleminden önce, mimarların kendi fobileriyle ilişkisinin tüm etiği bulunur.

Mimarın her gün kullandığı tüm araç ve gereçler olmadan mimari pratiği hayal etmek zor. Temel konfor koşulları sağlanmadığı takdirde mimari pratiğin piyasada rekabet edebilmesi zordur. Elektrik olmadan, mimarlık ofisinin verimliliği binlerce kez düşebilir. Çağdaş mimari, farklı teknolojilere çok bağlıdır. Büyük ölçüde psikolojik ve fiziksel rahatlık koşullarına bağlıdır.

Sürpriz, hem saldırı hem de savunma için önemli bir parametredir. Eğer mimar, yakındaki delikten gelen aslana şaşırırsa, mimarın mimari bilgisinden ne faydası olur? Planlamak için fazla zamanın olmadığı bir durumda ne olabilir? Planlama mümkün olmadığında mimari nasıl davranır?

Tezin yazarı, aslan sorununa farklı sığınak türleri ile cevap vermiştir. Ancak aynı problem bu tezin yöneticisine sunulduğunda, aslanın etrafına bir kafes çizmiştir. Sonuçlarında çarpıcı farklılıklar olan tamamen farklı iki mimari tepki ve ikisi de aynı sorunu çözüştür. Her iki yaklaşım da sorunu çözüyor, ancak sığınak durumunda, mimar ancak hareket özgürlüğünden vazgeçtiğinde güvendedi. Kafes Aslan'ın sorununu çözmüş ve mimar özgür kalmıştır.

Bu, mimari tasarımda bireysel niyetlilik ve içgüdülerin birincil role sahip olduğu anlamına mı geliyor? Belirli bir duygusal durum, tüm tasarım sürecinden tamamen önce mi geliyor? „Mimari, bina tarafından kışkırtılan bazı merkezi kaygılara şiddetli tepkinin olumlu versiyonu değil mi? Ve bu kaygı, yasa dışı olarak ele geçirilen bir şeyin üzerinde binanın yapıldığı şüphesine dayanmıyor mu?“ (Kunze 2011)

Yerellik, mimarlığın varoluşunun ta içinde mevcuttur. Mimari nesne her zaman, kalıcı veya geçici olarak belirli bir coğrafi konuma bağlıdır. Yılan zaten Cennet Bahçesi içinde yerel ve kaçınılmaz bir unsurdur. (Kunze, 2011) Mimar ilk başta bir davetsiz misafirdir. Değişimi ateşlemek, mevcut durumu bozmak üzeredir. Sınırsız hayatta kalma ve tahakküm arzusu ile mevcut sınırlı kaynaklar arasındaki sürekli dengesizlik, her zaman yeni çatışmalar için olasılıklar üretecektir. Mimarlık, saklanma, mahremiyet koşulları yaratır - şeyleri görünmez kılar, koparır, böler, küresel gerçekliği sınırlar ve bilincin dış dünyadan tamamen ayrılmasını sağlamak için şekillendirilmiş minyatür dünyalar yapar.

Güvenli mekan yalnızca insanlar için değil tüm canlılar için önem taşıyan bir unsurdur. Doğadaki tüm yaratıklar kendi güvenlikleri için ya doğal sığınaklara sığınır, ya da kendileri güvenli strüktürler inşa ederler. Örneğin kuşlar yavrularını yırtıcılardan korumak için yüksek yerlere yuvalar yaparlar, kıyılarda yaşayan kunduzlar su baskınlarından korunmak için barajlar inşa ederler, rakunlar yavrularını kazdıkları tünellerde saklarlar. İnsan da doğaya bakarak önce pek çok hayvanın da kullandığı mağaralara sığınmıştır.

(IN)SECURITY AND ARCHITECTURE

SUMMARY

The idea of doing this research came from the layer of conflict between 'academic' architecture usually thought of in universities and the real threats, risks and dangers present in architectural practice. The forms of law and justice, the peace of political authority and dominance are the present a priori design conditions achieved by architectural school projects. The problem is that these conditions for design and construction are largely incompatible with the situation in many parts of the world today. How does architectural design end up when there is not enough space and time to be ready and it is not in traditional use?

The problem of insecurity will allow it to continually arise in geographies where the state system is too insecure to plan and do. It is nearly impossible for architecture to be built the way schools are learned today and designed in many places. Works of famous architects, huge projects, engineering societies, this global construction is a contemporary architectural tradition. The truth is that mainstream architectural trends take place in peaceful and meeting environments. Here, the question arises whether architecture can take place in a place where they live. Is peace and stability a condition for the realization of architecture?

The time required to construct and construct an architectural design also depends on the surrounding structure. The intervention design process in the museum will be different from the temporary shelter design for survival in the forest. The general context in which an architect designs and builds may have a build on a creative one in his architectural design.

„Great builders draw no boundaries between sculpture and architecture.“ (Rudofsky B. 1964) The aim is that great builders are concerned with the performance of their buildings. There is no sculpture other than language created by geometrical laws and building materials. Castle builders, great tomb builders, attack was very concerned with real, siege and predator threats, and this depth was actually the main shaping force. The nostalgic look of the castle can falsely inspire a romantic perception of the guardian and the builder (if the two don't like the times) and can be distracted from the very serious issues and problems needed by using focused architectural design and construction technologies. The builders of the fort were also not concerned with architecture or sculpture, they were simply concerned with both the construction and how to maximize building dimensions.

Misperception of the world, misunderstanding of the reality of the system, misreading of the environment, facts, factors and stakeholders prevent the architect, designer or researcher from solving the challenges of a particular project in a comprehensive, permanent and sustainable way. The thesis has evolved from a search for conservation within architectural science to a search for a strategy to avoid the impact of pathology on the design process. In a situation where the safety and context of the architect is at stake, the only remaining ethics concerns the distrust of the architect himself. When life is in danger, the only ethics is the relationship between the subject and his escape from death. In an obviously insecure context, before the free, creative act of architectural design precedes the whole ethics of architects' relationship to their own phobias.

It is difficult to imagine architectural practice without all the tools and equipment that the architect uses every day. If basic comfort conditions are not provided, it is difficult for architectural practice to compete in the market. Without electricity, the efficiency of the architectural office can drop thousands of times. Contemporary architecture is very dependent on different technologies. It largely depends on the conditions of psychological and physical comfort.

Surprise is an important parameter for both attack and defense. If the architect is surprised by the lion coming from the nearby hole, what use is the architect's knowledge of architecture? What can happen in a situation where you don't have much time to plan? How does architecture behave when planning is not possible?

The author of the thesis answered the lion problem with different types of shelter. But when the same problem was presented to the mentor of this thesis, she drew a cage around the lion. Two completely different architectural responses with striking differences in their results, and both solving the same problem. Both approaches solve the problem, but in the case of the bunker, the architect was safe only when he gave up his freedom of movement. The cage solved Lion problem and the architect was freed.

Does this mean that individual intentionality and instincts play a primary role in architectural design? Does a particular emotional state completely precede the entire design process? „Isn't architecture the positive version of the violent reaction to some central concern provoked by the building? And isn't this concern based on the suspicion that the building was built on something illegally seized?" (Kunze 2011)

Locality is present in the very existence of architecture. The architectural object is always permanently or temporarily attached to a particular geographical location. The serpent was already a local and inevitable element in the Garden of Eden. (Kunze, 2011) The architect is an intruder at first. Igniting change is about to disrupt the current situation. The constant imbalance between the unlimited desire for survival and domination and the limited resources available will always generate possibilities for new conflicts. Architecture creates conditions of hiding, of privacy – making things invisible, tearing apart, dividing, limiting global reality and making miniature worlds shaped to allow consciousness to be completely separated from the outside world.

A safe place is an important element not only for humans, but also for all living things. All creatures in nature either take refuge in natural shelters for their own safety or build safe structures themselves. For example, birds build nests in high places to protect their young from predators, beavers living on the coast build dams to protect them from flooding, raccoons hide their young in tunnels they dig. By looking at nature, human first took shelter in caves used by many animals.

“The classical literature on cognitive science sees people's problem solving as an information-processing activity, and problem solvers as an information-processing system.” (Restrepo 2004) Design is often presented as a problem-solving process. Sometimes it is described as a decision-making process. However, these concepts are escapes the essence of design, which is about the evolution of the idea that occurs throughout the process. The definition should focus on structuring and shaping the problem rather than just reacting to a problem. The solution directly depends on how the problem is structured, observed, understood. While focusing on the solution part of the problem, the problem's structure, the definition of the problem are essential to the entire solving process. What is the problem? Is it something that stops a natural, expected flow of events? Something happens as expected that distorts the subjective

reality? In any case, the problem, the threat, the danger - all of these are subjective categories and are valid or incomplete to describe the design process. cannot be taken as trace information. The problem must be investigated and defined. The problem must be tested and questioned. The primary cause of the problem needs to be identified.

The answer to these questions, as well as the conclusion of this doctoral thesis, is as follows: „the problem is no longer fixing and limiting the territory, but allowing circulation to take place... sifting out the good and the bad, ensuring that everything is in constant motion, constantly in motion, from a constant point going to the other... the dangers inherent in this circulation will thus be removed.” (Foucault 2009)

In a design context, this means not making any decision for the ideal solution, but absorbing and processing relevant information so that the decision naturally emerges with the surplus product. The architect's task will be to gather and organize information so that solutions emerge spontaneously. The decision-making process must be based on a constant reorganization of the relevant information collected continuously so that even the moment of final decision-making does not occur. The decision must emerge as the plus product of the alternating cycle between information gathering and analytical processes. Thus, the decision-making process becomes a decision-making process and is reduced to two clear questions: What counts as relevant information? and, How is relevant information processed together?

1. GİRİŞ

1.1 Amaç

Küresel haberler her gün insan kaynaklı veya doğal afetler ve şiddet eylemleri, patlamalar ve yıkımlar yayınlamaktadır. Tüm dünyada her gün acı ve aşırı yoksulluk, hasar görmüş ve yıkılmış bina görüntüleri içeren haberler çıkmaktadır. Onlarca yıldır terörün sınırsız yaratıcılığını her ölçekte ve her yerde sunan çok çeşitli görüntüler bulunmaktadır. Dünya tarihinin büyük bir kısmında bir sorun olan çevrenin genel güvensizliği ve bireysel varoluşun belirsizliği bu doktora tezi için genel bir bağlamdır.

Geleneksel mimari uygulama, mimari tasarımın piyasada rekabet edebilmesi için yerine getirilmesi gereken uzun bir konfor koşulları ve birçok araç listesi talep eder. Bu liste, birçok mimar için mevcut olan olanaklarla çelişmektedir. Günümüzde herhangi bir aletten yoksun olan mimar güçsüzdür. Bir mimar, gereçlerinden ve konfor alanından uzaktaysa, mimari tasarımı tam potansiyelde gerçekleştiremez.

Mimar, hayatının çoğunu kendisi tarafından yapılmamış mimarinin içinde geçirir. Mimarın kendi mekanının tasarımcısı olması, diğer bir deyişle hem mimar hem de yatırımcı olması nadir bir durumdur. En nadir olanı ise, mimarın tasarımının tasarımcısı, yatırımcısı, yapıcısı ve kullanıcı olması durumudur. Mimari tasarımların gerçekleştirilmesi genellikle çok maliyetlidir ve sadece evi inşa etmek için değil, aynı zamanda bir çok şey satın almak, izinleri ödemek ve diğer inşaat koşullarını yerine getirmek için de kaynak gerektirir. Gerçek şu ki, mimarın kaynakları olsa bile, kendi başına bir ev inşa etmesi çok zaman alacaktır. Mimar, tasarımı inşa etmek için farklı inşaat işçilerine, makinelere ve uzmanlara itimat eder. Bir mimari tasarımın oluşturulması ve inşa edilmesi için gereken süre, çevredeki koşullara da bağlıdır. Müzede müdahale amaçlı yapılan tasarım süreci, ormanda hayatta kalmak için yapılan geçici barınak tasarımından farklı olacaktır. Bir mimarın tasarladığı ve inşa ettiği genel bağlam, mimari tasarımdaki yaratıcı an üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olabilir.

Şekil 1.1 : Bombalanan köprüler, terk edilmiş binalar, tahliye kampları, savaşların artık ürünü olan arketiplerden sadece birkaçı. Novi Pazar, Saraybosna ve Türkiye'nin Suriye sınırından fotoğraflar.

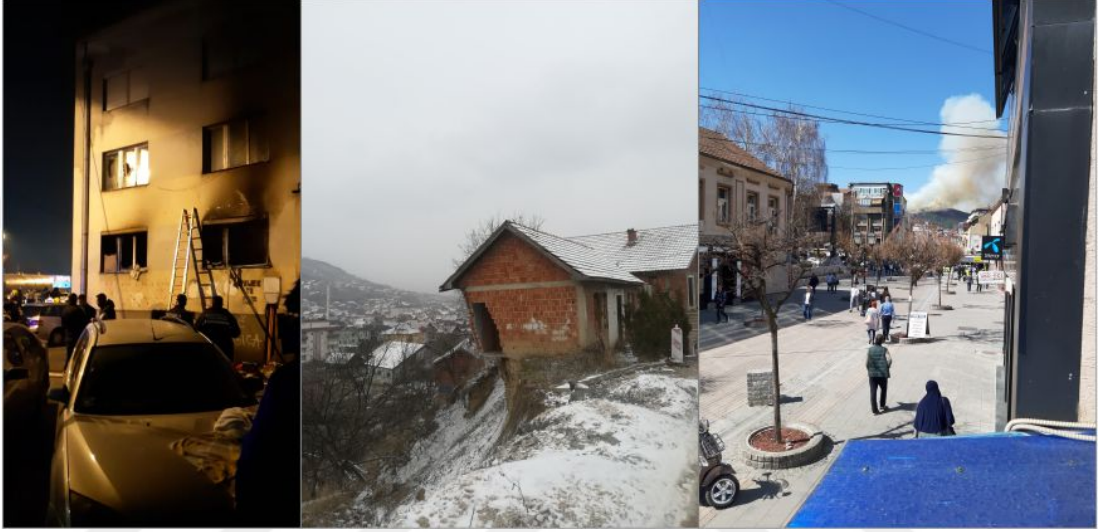
Mimarın tasarım ve yapım sürecindeki duygusal durumu oldukça ihmal edilen bir konudur. Korku, kaygı, stres gibi olumsuz duyguların mimari tasarım üzerindeki etkileri tam olarak bilinmemektedir. Duygular ve tasarım arasındaki genel ilişki bile yeterince araştırılmamıştır. Pek çok makale yapıyı çevre ile duygular arasında bir bağlantı olduğunu bildirirken, hiçbir makale bu etkiyi ölçmek ve raporlamak için aynı metodolojiyi kullanmamaktadır. (Bower I, 2019) Mimarlıkta nesnel gerçeklik alanındaki çalışmaların çoğu, yapıların kurgulanması, inşası ve montajı alanlarında yapılmaktadır. Algısal temeller hakkında mimarlar tarafından yapılan küçük keşifler var, ancak bunlar karar vermede oldukça önyargılı olabilen öznel konularla bağlantılı. Nörobilimin mimariye (yani inşa edilmiş çevreye) uygulanmasını gözden geçiren daha önce hiçbir çalışma bulunamadı. Mimarının bilişsel-duygusal boyutunu bütüncül ve bağlamsal bir şekilde araştıran herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Tasarım, çoğunlukla “tasarımcı, bilme biçimlerinin” bir parçası olan önceki uygulamalara, fantezilere, vizyonlara göre yapılmıştır. “Şimdiye kadar, mimarlığın bilişsel-duygusal boyutunun altında yatan temele dair genel bir çalışma yapılmadı” (Higuera, 2019)

Güvensiz bir bağlamda mimar ve mimarlığın konumu, tezin ana konusudur. Yıkılan binalar, savaş ve savaş sonrası zamanların görüntülerinde mevcut olan tek şeydir. Yıkılan ev savaşın görüntüsüdür. Ayakta kalan sadece enkaz içindeki hasarlı binalardır. Mimari hala orada, minimum düzeyde var olmaktadır. Şiddet ve kıtlığın arttığı dönemde mimarlık gerçekten gerçekleşebilir mi? Güvensizlik zamanlarında mimariye ne olur? Tehlike anlarında mimar kimdir?

Olaylar üzerinde doğrudan kontrol sahibi olamayan bir bireyin bakış açısından, kim olursa olsun, savaş bir hayatta kalma meselesidir. Savaş, belirli bir sonu olmayan, uzay ve zamanın bütünlüğüne tehdit olarak algılanan, devam eden bir olaydır. Her şey

mayın tarlası olabilir, ev haczedilecek bir mülktür. Görünmemek, var olmamak, fark edilmemek, kaçmak çoğu kişinin güvenini kazanmasıdır. Bu çalışma, barış mimarisi ile savaş mimarisi arasındaki ikilemi aydınlatmaya odaklanıyor. Bu tezin amacı, mimarlığın güvenliksiz dönem ve ortamlara nasıl yanıtlar bulduğunu araştırmak ve bundan bazı genellemeler çıkarmaya çalışmaktır.

1.2 Kapsam

Şekil 1.2 : Yangınlar, toprak kaymaları, depremler de tasarımı test edebilecek birçok felaketten bazılarıdır.

Genel olarak, doğal afetler ve ekstrem iklim koşulları mimari tasarım için güvenliksiz ortam yaratmaktadır. Ancak, bu doğa olayları belirli döngüler içinde tekrarlanmakta (fırtına mevsimi, belirli aralıklarla tekrarlanan şiddetli depremler, vb) ve mimari çözümler bulmayı olanaklı kılmaktadır.

Doğal afetler, doğalarının aşağı yukarı aynı olması anlamında öngörülebilirdir, yalnızca şiddeti değişir. Doğada meydana gelen değişimlerin genel ritmi, önceden belirlenmiş bir karaktere sahiptir ve her türlü planlamanın veya karar almanın gerçekleşmesi için güvenilir ve güçlü bir temel oluşturur.

Geleneksel olarak mimarlık eğitiminde güvenlik konusu ağırlıklı olarak doğal afetlere odaklanmaktadır. Depremler, yangınlar, seller gibi aniden gerçekleşen şiddetli doğa olayları mimari tasarımın merkezinde yer alır, çünkü tasarım yönergelerinin çoğu standartlaştırılmıştır ve yasa haline getirilmiştir. Mimari tasarım açısından - doğal afetler yalnızca önceki deneyimler ve senaryolar üzerine inşa edilen bir bilgi

konusudur - doğal afetlerle mücadelenin tüm tarihi, çağdaş mimariye, bina ve inşaat teknolojisine yazılmıştır. Doğal afetler bir anda gelir ve hazırlanmak için zaman yoktur. Felaket, bir anda ortaya çıkar ve güvenlik mekanizmaları sınanır. Deprem, yangın, yanardağ patlaması bir sürpriz olarak gelir ve hazırlanmak için zaman yoktur, sadece harekete geçilir. Eylemi planlamak için zaman yoktur. Doğal afet kaçınılmaz bir sonu temsil eder - güvenlik arayışının geri alınamaz başlangıcı. Acil durum zamanı.

Mühendislikteki gelişmeler, gene de depreme ve şiddetli fırtınalara direnebilen yapılar inşa etmeye olanak sağlamaktadır. Yangınlara karşı yanmaz malzemeler geliştirilmekte, belirli aralıklarla yangın çıkışları yapılarak kayıplar en aza indirilmeye çalışılmaktadır. Doğal afetler ve onlara karşı bulunan mimari çözümler bu tezin kapsamı dışında bırakılmıştır.

Öte yandan, insan eliyle gerçekleştirilen şiddet olaylarının yol açtığı güvensizlik, farklı bir nitelik taşımaktadır. Savaş, kıtlık veya ekonomik kriz zamanlarında, bitiş anı henüz gerçekleşmemiş ancak bilişsel kapasitenin konusu olan soyut bir kurgu olarak temsil edilir. Hazırlanacak bir şey olarak bireyin alanını ve zamanını işgal eder. Bunlar gelecekte gerçekleşecek kesin bir sonu temsil eden durumlardır ve olumsuz sonuçları önlemek veya azaltmak için bir şeyler yapılabileceği umuduna zaman-uzay bırakır.

Şekil 1.3 : Saraybosna'daki binaların duvarlarında kurşun izleri.

Ama bunların dışında, savaşlar, güçlü silahlar ve bombardıman anlamına gelmekte, yapımdan çok yıkımı akla getirmektedir. Yalnızca savaş değil, çeşitli şiddet olayları ve istikrarsız durumlar da mimari tasarımı gerçekleştirmek için ideal koşullardan uzaktır. Hatta, güvenli dönemlerde bile, bir inşaat sırasında, arazideki ağaçların hukuka aykırı olarak kesilmesi bir anda gerçekleşir ve o anda buna engel olacak kimse

yoksa ağaçlar kaybedilmiş olacaktır. Yolların, binaların, derin kazıların yapımı sırasında ortaya çıkan arkeolojik buluntular da hemen belgelenmediği ve güvence altına alınmadığı takdirde unutulacaktır. Belirli konular için doğru zamanda doğru yerde bulunmak oldukça önemlidir, çünkü ancak o zaman olası çözümler için pencere açıktır. Bazı sorunlar, aksi takdirde tepki imkansız olacağından, problem çözücünün anında karar vermesini gerektirir. Bu gibi durumlarda mimarın planlama aşamalarını yapacak zamanı olmamakta, acil durumlarda çok hızlı tepki vermek zorunda kalabilmektedir.

Doğal afetler, ortak bir “düşman” olduğu için insanları bir araya getirme eğilimindeyken, savaşlarda insanlar birbirine düşmandır ve dostu düşmandan ayırmak zordur. Savaşlar veya diğer insan yapımı felaketler söz konusu olduğunda, coğrafya, kültür, teknoloji ve daha birçok farklı parametreyi içeren belirli bir olaydır. Sanki zamanın kendisi savaş ve barış sırasında farklı bir şekilde işliyor. “Tehlikeli bir durumda, kendi bölgesindeki bir hayvan, nereye saklanacağını düşünmek için zaman harcamak yerine otomatik tepkilerden yararlanabilir.” (Hall 1982) Güvensizlik hissi en kaçınılmaz olandır ve anında gerçekleşir. Güvensizlikten ilham alan ampirik dengesizlik, ortaya çıktığı andan itibaren tüm bedensel ve zihin kaynaklarını harekete geçirir. Diğer tüm olası söylemleri reddeder. Güvenlik isteği diğer herhangi bir duygudan daha önceliklidir. Asıl soru, güvenlik sorununun nasıl ve neden ortaya çıktığıdır.

Şekil 1.4 : Tezin yazarı tarafından güvenlikle ilgili araştırmaların uygulamalı olarak test edilmesi amacıyla orman içersine inşa edilen maketler.

Bu tez örneğinde, güvensizlik duygusu, kaygı duygusunun gizeminin azaltılması ve korkunun mimari tasarımda karar alma süreci üzerindeki olumsuz etkisinin aşılması arayışına ilham kaynağı olmuştur. Araştırmacı, çoğu zaman hem araştırmasında hem

de günlük yaşamında güvensizlik ve belirsizliklerle karşı karşıya kalır. Bilinmeyenle yüzleşme ve bilinmeyeni bilinene dönüştürme bilimsel araştırmanın amacıdır. Aynı zamanda, sonuç olarak, akademik araştırmanın amacı yeni ve faydalı bilgiler üretmektir.

Neden korumaya ihtiyacımız olduğunu sorgulamadan bir koruma arayışına girilemez. Güvenliğin gerçek anlamını tanımlamak, diğer tüm eylemlere dikkat çeker. Korunma arayışı ve sorundan kaçınma durumlarında özne doğal olarak rahatsızlıktan mümkün olan en kısa sürede kaçma eğiliminde olduğundan patolojik reaksiyona çok yatkın bir durumdur.

Bu tezin araştırma alanı, doğa olaylarının dışında kalan, insan eliyle tahribatın özellikle yoğun olduğu savaş, terör, ve benzeri dönemlerle, bu dönemlerin yarattığı travmaların neden olduğu güvensiz/kaygılı dönemlerde mimari tasarımın bulduğu çözümler olarak belirlenmiştir.

1.3 Yöntem

Bilimsel araştırma çoğu zaman karanlıkta bir arayıştır, küçük ipuçlarının takibidir ve çok kez çıkmaza girmektir. Ancak hem kaçırılanlar, hem iyi kararlar ve sonuçlar, araştırmanın ve telafi araştırmasının eşit derecede parçalarıdır.

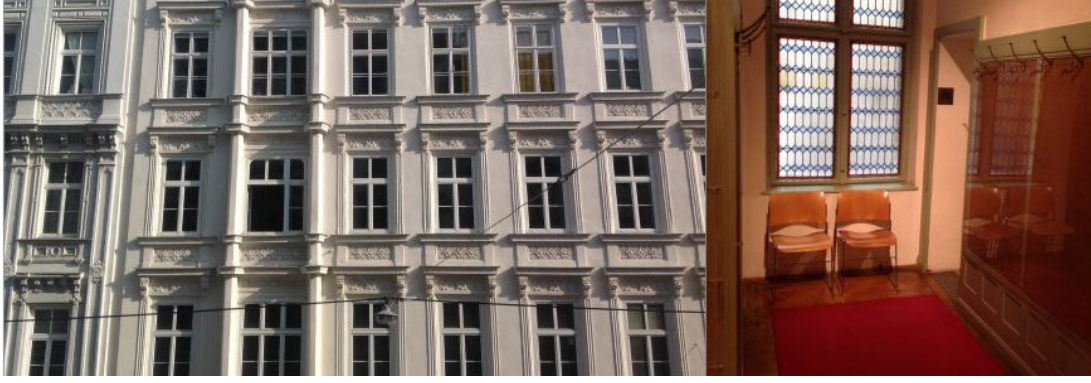
Güvenlikle ilgili tasarımlar öncelikle etik açıdan sorgulanmalıdır. Araştırmacı, konu ve metodoloji hakkında eksik veya yanlış inanç veya bilgilere dayanarak karar vermemek için temkinli ve dikkatli olmalıdır. Henüz başlangıçta, neyin araştırıldığını doğru, kesin ve net bir şekilde tanımlamak oldukça zordur. Araştırmadan önce, konunun ve metodolojinin hangi bağlamda tanımlanabileceğini anlamaya odaklanan bir ön araştırma bulunmaktadır. Merak iradesinin ardında yatan sebebi, arzuyu sorgulamak önemlidir. “Sorgulamak bilmek istemektir” - demiştir Heidegger. Derrida ise, ‘meraklanmadan önce bilmek istemek olarak sorgulamak’tan söz etmektedir. (Derrida, 2009)

Şekil 1.5 : Terk edilmiş ve çökmüş alanları ziyaret etmek ve keşfetmek, tez araştırmasının önemli bir parçasıdır. Korku ve güvensizlik araştırılırken duyguları kişisel düzeyde anlamak teorik analiz kadar önemlidir.

Konuyla ilgili daha ileri bir araştırmanın olanakları mevcut yöntemlerle sınırlıdır. Böylelikle, fenomenin incelenmesi, istenen bilginin kesin anlamı ile o bilginin araştırması için yeterli olan metodolojiler arasında gidip gelir. Böylece konu ve metodoloji birbirlerini açık ve nihai biçimlerine doğru şekillendirirler. Meta-felsefi ve meta-fiziksel sorgulama süreçleriyle (...Neden? ..Niye? ..Nasıl?... Neden? .. Nasıl?...), başlangıçtaki istek olası sorunlara ve nihayetinde açıkça tanımlanmış bir araştırma sorusuna dönüşür.

Hem mimari tasarımında hem de bilimsel araştırmalarda amaç yararlı, gerçekçi ve doğru bir buluştur. Gerçeğin çıkarılması süreci, arkeoloji metaforunda kolayca tasvir edilir.

Şekil 1.6 : Freud'un ofisinde görüş ve bekleme odası.

Araştırmanın ikinci kısmı, yaşanan deneyime yönelik yabancılaşma ve eleştirel düşünmedir - zorluk, öznel deneyimi kişisel yanlış inançlardan ve yanlış yorumlamalardan arındırmak ve evrensel değeri bulmaktır. Bu, hem beden, hem de bilginin özümsemesi, araştırmacının dışardan gelen duyuları deneyimleme biçimi ve araştırmacının deneyimlenenler üzerine düşünme biçiminin eşit derecede önemli yönler olduğu ve bir şekilde bağlantılı olduğu anlamına gelir. Nesnenin algılanma biçimi, nesne hakkında düşünülme biçimiyle doğrudan ilişkilidir. Saf korku deneyiminden mimari tasarıma ilişkin geçerli sonuçlara kadar yapılan araştırma, yalnızca mantık ve akıl kullanarak deneyimleri yapıbozum yolculuğudur. Araştırma boyunca, araştırmacı tehlikenin gerçek deneyimi ile yaşanmış deneyimin eleştirel analizinin rahat konumu arasında gidip gelmek zorundadır. “...duyulardan edinilen önyargıları bir kenara bırakıp, doğanın ona aşıladığı fikirleri dikkate alırsak tek başına akli kullanmayı kolay bulacağız.” (Descartes 1984)

„Daha doğrusu, radikal ampirizm olarak fenomenolojik yöntem hakkında şu iddialarda bulunulabilir: 1. Çalışma, araştırmacının fenomenle doğrudan temasını içermelidir.” (Seamon 2000). Bu tezde kullanılan tüm fotoğraflar ve diyagramlar, ziyaret edilen ve sunulan mimari örnekleri araştıran tez yazarı tarafından yapılmıştır (dünyadan örnekler hariç).

Bu araştırma tez yazarının kişisel deneyimleriyle başlamıştır. Bu tezin yazarının tecrübe ettiği, emniyetsiz ortamlarda hava saldırıları, bombalama, terör saldırıları, enflasyon, kıtlık, savaşlar ve diğer istenmeyen senaryolar gibi kişisel deneyimleriyle de bağlantılıdır. Bu deneyimler tezin fenomenolojik boyutunu oluşturmaktadır. Mimari tasarım teorisi ve pratiği alanında koruma ve güvenlik kavramının araştırılması doğal bir cevap olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreçte güvenlik

kavramı arayışı güvensizlik, istikrarsızlık ve belirsizlik kavramlarının gizeminin açığa çıkarılmasına dönüşmüştür. Sonuç olarak tüm bunlar güvenlik ihtiyacının ortaya çıkış nedenini aramak amaçlıdır.

"Mimarlığın temellerinin keşfinde iki çizgi öne çıkıyor: tasarım süreci ve mimarlık deneyimi." (Higueara 2019) Güvensizliği, tehditleri ve mimari tasarım üzerindeki etkileri araştırmak, kişisel deneyimi ve bu fenomenlere maruz kalmayı içermelidir. Kişisel deneyim ve teorik analiz yoluyla, jenerik insan psikolojisinde var olan evrensellikleri belirlemek mümkündür. Güvenli olmayan ortamların farklı sonuçlarının mimarın kararları üzerinde nasıl doğrudan bir etkiye sahip olabileceğini anlamadan önce, mimari tasarım sürecine psikolojik dalış kaçınılmaz bir konu haline gelir. Olumsuz duyguların (ve bunun sonuçları olan patolojilerin) içerimlerini anlamadan önce, “normal” mimarın ve geleneksel mimari zihniyetin psikolojik yapısının parçalara ayrılması gerekir.

Şekil 1.7 : En önemli sorusu, bir şeyin neden güvensizliğe neden olduğudur.

Genel olarak güvenli ve güvenli olmayan dönemlerde insanın nasıl davrandığı, ne tür tepkiler verdiği felsefi olarak incelenecektir. Bu dönemlerde mimari tasarımın nasıl çözümler geliştirdiği, savaş gibi hızlı tepki vermek gereken durumlarda nasıl çözümler ürettiği dünya genelindeki örnekler üzerinden değerlendirilecek, sonrasında tehlike karşısında mimarın konumu, Aslan-Mimar Kafes alegorisi üzerinden tartışılacaktır. Bu teorik araştırma sonucunda elde edilen bulgularla alan çalışması olarak Novi Pazar kentinin gelişim aşamalarından ve fenomenolojik bulgulardan yararlanılarak bir sonuca varmaya çalışılacaktır.

1.4 Hipotez

Şekil 1.8 : Barışın mimarisi, Almanya ve Hollanda'da müzeler ve Varşova'da üniversite.

Güvenli ve huzurlu bir ortamda tasarlanan mimari ile geleneksel mimari tasarım koşullarının olmadığı ortamlarda tasarlanan mimari arasında bir boşluk vardır. Hayatta kalma düzeyinde, başlangıçta ait olduğu yerde mimariyi deneyimlemeden mimarlığı anlamak mümkün müdür? Bir disiplin olarak mimarlık, yalnızca refah durumu, ideal sistem, olumlu gelecek düzeyinde gözlemlenme ve kurumsallaşma eğilimindedir. Aynı zamanda, günümüzün yaşam zorluklarının çoğu, günlük yaşamın sorunları mimari tasarımın dışında tutulmuştur. Ağırlıklı olarak fiziksel rahatlığa odaklanan mimari düşünce, günümüzde pek çok bağlamda mevcut olan rahatsızlık ve istikrarsızlığın sonuçlarıyla çok az ilgilenir. Sadece mimar ve mimarlığın güvensiz bağlam içindeki konumu araştırılmamış değil, mimarlık ve inşa edilmiş çevre ile genel bilişsel ve duygusal ilişki bile belirsiz ve yeterince araştırılmamıştır. (Bower I, 2019)

Güvenlik ve güvensizlik, anlamları ters olsa bile beraber alınması gerekmektedir – bunlar aynı objenin iki tarafını oluşturmaktadır – güvenlik hissi varsa demek ki güvensizlik ta var ve tam tersidir. Güvenlik aynı zamanda oldukça büyük bir tarihsel çerçeveye sahiptir ve farklı teorik spekülasyonlara konu olmaktadır. Hayatta kalma, daha iyi performans gösterme, daha hızlı olma mücadelesi - tarih boyunca insan varlığının altını çizmektedir. Savaş, kıtlık veya ekonomik kriz zamanlarında, bitiş anı henüz gerçekleşmemiş ancak bilişsel kapasitenin konusu olan soyut bir kurgu olarak temsil edilir. Hazırlanacak bir şey olarak bireyin alanını ve zamanını işgal eder. Bunlar gelecekte gerçekleşecek kesin bir sonu temsil eden durumlardır ve olumsuz sonuçları önlemek veya azaltmak için bir şeyler yapılabileceği umuduna zaman-uzay bırakır.

Güvenlik ve güvensizlik dönemlerinde mimari tasarımın farklı olacağı açıktır. Güvenliksiz dönemlerde ve güvenliksiz hissedilen dönemler birbirinden ne kadar farklıdır? Bu dönemlerdeki mimari tasarımlar arasındaki farklar nasıl tanımlanabilir?

Mimarlığın günümüzde okulların çoğunda öğrenildiği şekilde tasarlanması ve inşa edilmesi birçok yerde neredeyse imkansızdır. Ünlü mimarların eserleri, devasa projeler, mühendis toplulukları, bu küresel inşaat endüstrisinde çağdaş bir mimarlık geleneğidir. Gerçek şu ki, ana akım mimari trendler, barışçıl ve istikrarlı ortamlarda gerçekleşmektedir. Buradan, mimarlığın güvenliksiz bir ortamda gerçekleşip gerçekleşmeyeceği sorusu baş gösteriyor. Mimarlığın gerçekleşmesi için barış ve istikrar şart mıdır?

Bu araştırmayı yapma fikri, genellikle üniversitelerde düşünülen “akademik” mimarlık ile mimarlık pratiğinde mevcut olan gerçek tehditler, riskler ve tehlikeler arasındaki çakışma deneyiminden gelmiştir. Hukuk ve adalet sistemlerinin barış, siyasi otorite ve hakimiyet bağlamı, mimarlık okulu projelerinin çoğunda mevcut olan a priori tasarım koşullarıdır. Sorun şu ki, tasarım ve inşaat için bu koşullar, günümüzde dünyanın birçok yerindeki durumla büyük ölçüde uyumsuzluk göstermektedir. Hazırlanacak yeterli yer ve zaman olmadığında ve geleneksel araçların tümü mevcut olmadığında mimari tasarım nasıl gerçekleşir? Güvenli olmayan ortamlarda mimari tasarımın oluşabileceği bir mantık var mı? Kaygı ve tehlike duygusu mimari tasarımın sürecini ve sonuçlarını nasıl etkiler? Bu bağlamda oluşturulan hipotez, alan araştırması sonuçları da değerlendirildiğinde, yukarıdaki soruların yanıtlarıyla bağlantılı olarak güvenlik/güvensizlik kavramlarının mimari çevrenin oluşumunda içinde yaşanan dönemin özelliklerinden etkilendiğidir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1 Güvenlik

Güvenlik aynı zamanda mimarlık, inşaat ve şehir yönetiminde de mevcut bir kategoridir. Güvenliğin inşaat sektörü genelinde ölçeklenebilmesi, bina ömrünün her noktasında var olması, bu karmaşıklığın ilk (ve en sorunlu) izlerinden biridir. Öyle ki, her binanın, her şehrin, kasabanın, mahallenin kendine özgü güvenlik sorunları vardır. Gözlemlenebildiği kadarıyla, güvenlik tanımı yazarlar arasında, kavramın kullanıldığı ve araştırıldığı disiplinler arasında farklılık göstermektedir.

Güvenlik, nesnenin anlam verdiği kadar genişler. Güvenlik sisteminin gücü, tehlikeye atıldığı durumlarda kendini gösterir. Sistem dengede olduğunda, güvenliğin gerçek gücü gözlemlenemez. Bir tehdit veya hasar olmadan, tepki olamaz. Bir tehdit gerçeğe dönüştüğünde, güvenlik tepki vermek ve gücünü kanıtlamak için meydana çıkar. Güvenlik ihtiyacı kaçınılmazdır. Kaçınılmaz olmayan şey ise güvenliği sağlamanın yıkıcı ve şiddetli yoludur. Siyaset, insanın sonsuz çok boyutlu eksikliğini sürekli doldurma ihtiyacıyla başlar. Herkes savunmasızdır ve herkes güvensizliği mümkün olan en kısa sürede etkisiz hale getirmeye çalışmaktadır. Koruma elde etmenin sayısız yolu mümkündür ve yöntemlerin her biri verimlilik, ekonomi ve sonuç açısından diğerlerinden farklılık gösterebilir. Güvenlik zayıf veya kırılgan olabildiği gibi, güçlü ve dayanıklı da olabilir. Yeni güvensizliklere sebep olmadan elde edilen güvenlik, yeni sorunlar ve düşmanlar yaratarak elde edilen güvenlikten önemli ölçüde farklıdır.

Durumu doğal değişim sürecinden alıkoymak çaba ve enerji ister. Eğer bir şey ya da birisi güvensizse, o zaman olması gereken budur, birinin ya da bir şeyin savunmasız olmasının somut bir nedeni bulunur. Güvensizlik için kalıcı çözüm doğal olarak gelecektir. Unsurlar, güvensizliğin ortaya çıkmasına yer kalmayacak şekilde yeni bir şekilde yeniden düzenlenecektir. Güvensizliğin varlığı, içsel eksikliğin belirtisidir. Güvensizliği ortadan kaldırmanın tek yolu, tehdidin artık bir tehdit olmaması iç sistemin yeniden yapılandırılmasıdır. Öncelikle mevcut sorunu çözerken yeni hasarlara neden olmamak önemlidir.

2.1.1 Güvenlik Konusuna Yaklaşımlar (Güvenlik-Güvensizlik-Kaygı)

“... Dolayısıyla, Leibniz'in yazdığı gibi: Kumlu bir yerde bir ev inşa edilecek olsa, sağlam kaya veya sağlam temellerle karşılaşana kadar kazmaya devam edilmelidir;

biri dolaşmış bir ipliği çözmek isterse, ipliğin başlangıcına bakmalıdır...” (Dillon 1996)

Bu araştırmanın teorik çerçevesi güvenlik kavramı etrafında oluşturulmuştur. Ancak bir kavram olarak güvenlik, güvensizlik kavramından ayrılamaz. Zıt terimler karşılıklı olarak birbirini tanımlar ve birbirleri olmadan var olamazlar. Güvenliğin yanında kullanılan bir diğer kelime de emniyettir. Araştırma boyunca emniyet, istikrar, öngörülebilirlik gibi birkaç benzer kavram güvenlik kavramıyla örtüşmüştür. “Security” kelimesi Latince 'sine cura' söyleminden gelir. Bu, Yunanca 'asphaleia' kelimesinin zamanla evrilmiş ve değişmiş halidir: '..sine' -sız -siz eki anlamındadır. 'Cura' ise sıkıntılı; dert; özen; dikkat; acı; endişe; kaygı ve keder anlamlarına gelen 'curio'dan evrilmiştir.” (Dillon 1996)

Şekil 2.1 : Bir köprü tasarlamak için, tüm ağırlığı taşıyacak temel noktalarının tam olarak tanımlanması çok önemlidir.

Dillon(1996), Grekçe yanılmaz anlamına gelen aesphaleia sözcüğünden kesinlik kavramıyla ilişkili olan sinecura sözcüğüne geçişi vurgulamaktadır. Anlam geçişi ve dildeki önemli bir değişimi anlatır. “*Asphaleia*” kelimesinde işaret edilen radikal belirsizlik, İngilizce 'security' kelimesinin kökeni olan securitas'ın Latince kökü olan sine cura'ya nakledilmiştir.” (Dillon 1996)

Sine cura öznel bir kategoridir. Önemli olan öznenin, endişesi, sorunu, belirsizliği olmaması ve bu durumun nasıl güvence altına alındığını önemsemeden bir konfor alanı bulunmasıdır. Aksine, asphaleia gerçek gücü, yani doğal yanılmaz bağlantı noktalarını, yenilmeyenleri(güçlüleri) takip etmek anlamına gelir.

“*Asphaleia, sphallo—yani a-sphaleia fiilinin özelliğidir. Asphaleia, sphallo fiilinin, yani a-sphaleia'nın özel halidir. Sphallo kelimesi yanılmak, düşmesine veya başarısız olmasına neden olmak, düşürmek, tökezlemek (güreşte olduğu gibi), devirmek, yenilgiye uğratmak, ...*” (Dillon 1996)

Bir şeyi kanıtlamak, bir şeyi kesinleştirmek, yanılmaz kılmak, güvenceye almak felsefenin temellerindendir. Teorinin tutumunu ilgili tüm bağlamlarda tahmin edememek onu eksik kılar. Bir bilginin her durumda aynı kalamaması onun yanlışlığını kanıtlar. Güvenlik kavramının anlamı hakkında fikir verebilecek ilk metafor ve analogi, doğa olaylarıdır. Doğal fenomenlerin güvenliği, düzenliliği, öngörülebilirliği, deneyimlediğimiz gerçeklik için apriori bir koşuldur. Dağların, tepelerin, vadilerin, bütün dünyanın bir coğrafik istikrarı, arazi ve mülkler üzerinde mülkiyet haklarının tesis edilmesi için bir koşuldur. Stabilite, hareketsizlik, mekanda tutarlı mevcudiyet, her türlü planlamanın yapılmasına izin verir. Tepelerin, dağların ve diğer doğal unsurların coğrafi kompozisyonunun güvenli durumu, genel olarak yaşamın temel doğasını tanımlar. Doğanın güvenli istikrarı, herhangi bir insan faaliyetinin inkar edilemez bir dönüm noktası ve temelidir. Arazi kayabilir, depremle dünya sallanabilir, nehir çevredeki arazileri sular altında bırakabilir ve bunlar ekosistemin normal işleyişinde istisnaları temsil eder. Doğa yasaları asla şaşmaz. Zaman hep aynı şekilde, aynı hızla geçer. Fizik yasaları, matematik ve sirkülasyon mantığı ve madde ile enerjinin etkileşimi zaman boyunca sürekli olarak sabittir. Doğada, enerji ve maddenin yalnızca dinamik ve nesnel bir hiyerarşisi bulunmaktadır. Bir kuvvetler bileşimi, yeni kuvvetler hiyerarşisi tarafından beklenmedik bir şekilde kolayca devrilir. İçinde bulunduğumuz an ve yer, olayların doğal çözümünün bir ürünüdür. Bir şeyin var olduğu, çalışıyor gibi görüldüğü ortaya çıktığında, varlığı destekleyen ve sürdüren güvenlik güçlerinin olduğu anlamına gelir.

“Güvenlik mekanizmaları da diğer mekanizmalar kadar eskidir.” (Foucault, 2009) Aşağıdaki paragraf, güvenlik kavramının ne kadar tartışmaya açık ve muğlak olduğunu oldukça iyi göstermektedir. “Örnek olarak General Jacob L. Devers'in bir açıklamasını aktardı: *Ulusal güvenlik, sınıflandırılmaz bir durumdur. Ya güvende olacağız, ya da güvensiz. Kısmi güvenliğimiz olamaz. Sadece yarı güvendeyseniz, hiç güvende değiliz demektir.*” (Baldwin, 1997) Dolayısıyla kendimizi tam güvende hissedemeyiz, çünkü mutlak güvenlik diye bir şey bulunmamaktadır. Ancak özne durumun gerçekliğinden tamamen habersiz, tehlike haberlerinden yoksun bırakılmış, bilinçsiz olarak yaşamaktaysa mümkün olabilir, ancak o zaman özne potansiyel bir “mutlak” güvenlik duygusu yaşayabilir. Bu tür bir tartışma, güvenlik kavramının tanımlanmasında insanın mekân algısının ve onun katmanlarından biri olan güvenliğin büyük rol oynadığına işaret etmektedir. Dünyanın en tedbirli ve en iyi korunan

noktasında son derece endişeli, korkmuş bir insan durumuyla karşılaşabiliriz ve böyle patolojik, temelsiz bir korku için nesnel güvenliğin güvensizlik duygusu üzerinde etkisi yoktur. “Hobbes için, kişinin güvenliğinin yerel bir hırsızın mı yoksa işgalci bir ordunun mu elinde olduğu çok az şey ifade ediyordu. Devletin mutlak sorumluluğunun her ikisinden de korumak olduğuna inanıyordu.” (Taylor, 2004) “Öyleyse, hırsızlığın ve baskının karşılaştırmalı maliyeti nedir ve hangisi için daha çok değer? Biraz daha fazla hırsızlığa tahammül etmek mi yoksa biraz daha fazla baskıya tahammül etmek mi?” (Foucault, 2009). Güvenliği sağlama sorusuna verilebilecek genel bir cevap ne olurdu? Kalite güvenliğini sağlamak için kurallar ne olurdu? Güvenlik neden bu kadar önemli? İnsanoğlunun güvenlik için çaba göstermesi neden bu kadar gereklidir? Nesnede insanın güvenlik sağlama arzusunu tetiklemeyle tanınan şey nedir? İnsan temelde savunmasız olduğu ve daha rahat yaşamak için kapalı bir ev alanına ihtiyaç duyduğu için mi? Konfor seviyesi mi, nasıl hayatta kalacağını düşünmeme olasılığı mı, o daha az endişede olduğumuz sine-cura hali mi, her zaman için çabaladığımız şey? Endişelerden, stresten nasıl kurtulunur? Yeterli güvenlik olabilir mi? Yoksa daimi, sonsuza kadar güvenlik olabilir mi? “Kavramsal bir yapı olarak UNDP, insan güvenliğinin yedi bileşenini ileri sürer: ekonomik, gıda, sağlık, çevre, kişisel, toplum ve siyasi güvenlik. Öyleyse bu ayrıntısız tanım, insan güvenliğinin parametrelerini bireye karşı şiddet içeren tehditlerle sınırlandırır...” (Taylor, O. 2004) İnsan güvenliği, kaynak güvenliği, bina güvenliği. Güvenlik kavramının anlamı ne olursa olsun, güvenlik çok karmaşık bir kavramdır.

“Aslında felsefi faaliyetin, bu ekseninde düşünüldüğünde, bir özgürleşme yönelimi olduğu, bu özgürleşmenin de aslında duygusallığın hakimiyetinden, onun tahakkümünden ve belirlemesinden kurtulmak olduğu, bunun, hem hakikatin "görülmesi" açısından, hem de arzu, ihtiras ve hırsların yoldan çıkarıcı baskısından kurtulmak adına önemli olduğu, bunun için de bir "çıkış" gerektiği felsefe tarihi boyunca konu alınmış bir meseledir.” (Gözkan, 2018)

Bilme arzusunu, bilgi arama arzusunun ardındaki gizli güdüyü anlamak, otantik psikanalize doğru atılan ilk adımdır. Arzuyu anlamak Lacan'ın ve ardından Zizek'in akademik çalışmalarının da merkezinde yer alır. Neden harekete geçme dürtüsünün olduğunu anlamak, ilk olarak ortaya çıkarılması gereken şeydir. Neden güvenlik için çabalıyoruz? Neden bazı durumlarda kendimizi güvensiz hissediyoruz?

Örneğin, arkeolojik araştırmalar küçük ipucuyla başlar. İlk ipucu daha sonra bilimsel yöntemler kullanılarak analiz edilir ve açıklığa kavuşturulur. Bir arkeolog, ufak bir kanıt parçasını kullanarak, bir sonraki kazılacak yeri varsaymaya ve hesaplamaya başlar. Bir sonraki arkeolojik ipucunun konumuyla ilgili tahmin ne kadar iyi olursa, o kadar az kazıya ihtiyaç duyulacaktır. Freud da insan psikolojisinin katmanlarını tanımlamak için arkeolojik site metaforunu kullandı. Her katman bir medeniyet gelişimini temsil eder ve her yeni katman bazı özellikleri korurken bazıları değiştirilir. (Bateman A, 2011)

1926'da Freud, kaygı teorisini revize etti ve burada kaygıyı, kendine yönelik tehdidin bir işareti olarak tanımladı. (Bateman A, 2011) Öznel güvenlik açığı, nötr bir nesneyi tehdit haline getirir. Tehdit, varlığı öznelerin eksikliğine dayanması bakımından öznel bir kategoridir. Bir nesneyi tehdit olarak tanımlayan şey öznedir. Psikanalitik terimlerle, nesneyi “onlar”da, sonsuz bir düşman ama aynı zamanda varlığın kurucu unsuru olarak tanımlayan öznedir. Durumu tehlikeli olarak kategorize etmek, özneyi duruma göre yetersiz olarak algılamak demektir. Tehdidin ortaya çıkması korku deneyimini tetikler ve güvenlik arayışı başlar. Tehlike altındayken, her şey yok olur ve tüm dikkat yaşamın korunmasına, fiziksel ve psikolojik güvenliğine odaklanır. Odak noktası kesinlikle acıdan kaçınmaktır. Bu nedenle güvensizliği araştırmak birçok sorun yaratır ve gerçek tehlike anlarında patolojilerin ani ve gerçek tezahürlerine dayanır.

“Bu kişi-dünya yakınlığını herhangi bir özne-nesne dikotomisinden meşru bir şekilde kaçacak şekilde betimlemek, mühim bir fenomenolojik zorluktur.” (Seamon 2000) Bu araştırmanın çerçevesi, bireysel güvensizlik, korku, endişe (olumsuz duygular, olumsuz bağlamla tetiklenen duygular veya bağlamın olumsuz anlaşılması) deneyimlerinden yapılmıştır. Mimari mekanın nesnel maddi mevcudiyeti ile mimari mekanın bireysel öznel deneyimi arasındaki ilişki, araştırma boyunca sürekli olarak gözlemlenen şeydir. Genel olarak korku, güvensizlik ve kaygıyı araştırmak, hem otantik deneyim hem de mutlak yabancılaşma gerektirdiği için oldukça zordur. Korku deneyimlenmelidir ama aynı zamanda korkudan da kaçınılmalı ve saf bir fenomen olarak gözlemlenmelidir. Afetleri, beklenmedik sorunları, olumsuz olayları, araştırmak, olaya doğrudan dahil olmayı gerektirir - mimarin kriz anında, güvensiz bağlam içinde sahada yer alması gerekir.

"PSYOP" (Psikolojik Operasyonlar) terimi, izleyicilerin veya belirli hedef grupların veya bireylerin kasıtlı manipölasyonunu tanımlamak için kullanılır. Tehditlerin belirlenmesi anında tartışma alanı açar çünkü bir özne için tehdit olan bir şey, diğer öznelerin kendini tehdit altında hissettiği anlamına gelmez. Diğer bir sorun da güvensiz ortamların korku, panik, histeri yani önceden belirlenmiş psikolojik savunma mekanizmalarını tetikleyen duygular yani patolojileri tetiklemesidir. Ve patolojik reaksiyonların sorunu, durum ne olursa olsun aynı tezahürlere sahip olmalarıdır. Öznel yanılgıların ürünüdürler ve çoğu durumda gerçeklikle ve nesnel olarak olanlarla bağlantıları yoktur.

Neyin güvence altına alınacağı ve güvenliği sağlama yöntemi, güvenlik arzusunun doğasını ortaya çıkaran iki temel sorudur. Güvenlik arzusu, özneye halihazırda bulunan içsel eksiklikten kaynaklanır. Güvenlik sağlama çabası, güvenlik açığının bir belirtisidir. Bu yüzden güvenlik sorunu karşı taraftadır. Güvenlik sağlama çabasının öne çıktığı durumların eksikliği göstermesi acizlik ve yetersizlik duygusuna yol açabilir.

2.1.2 Güvenlik ve Zaman

“İnsanı diğer canlılardan ayırt eden en önemli husulardan birinin ansal bir hayatı zamansal bir hayata dönüştürmek, sürekli geçen “şimdi”leri muhafaza ederek farklı anlara dönüştürmek..“ (Gözkan, 2018)

Güvenlik kavramı ile zaman arasındaki ilişki kuşkusuz çok önemlidir. Güvensiz durumdaki pozisyonların herhangi birinde zaman önemli bir parametredir. Daha önce ne vardı, şimdi ne olacak - bunların hepsi konunun düşünce sürecini oluşturan sorulardır. Sübjektif zaman algısı ile olayların objektif gerçekliği arasındaki ilişki, tehlikeli durumların sonuçlarında önemli bir faktör gibi görünmektedir. Tehdit yakın mı, görünür mü, ne kadar yakın ya da ne kadar uzak, önceki deneyimler neler, gelecekteki olası olumsuz sonuçlar neler, öznenin güvensiz bir bağlamda karar verme süreçlerinde cevaplaması gereken sorulardan bazılarıdır. Açık olan, soruların çoğunun olayların zamanlaması ve kronolojisi ile ilgili olmasıdır.

Güvensizliğe tepki verirken şu an büyük bir öneme sahiptir. Zamanında tepki, başarılı sonuca ulaşmanın büyük bir parçasıdır. İnşaat sektöründe zaman, para ile yakından ilişkilidir ve inşaat sektöründe para kritik bir parametredir. İnşaat, malzemeler, işçiler, makineler oldukça pahalı ve her saniye önemli. Tasarımdan inşaata kadar projenin tüm

aşamalarında hız son derece önemlidir. Bir ekskavatör elektrik şaftlarını yerleştirmek için çukur kazdığında, delik sadece şaft inşa edilene kadar var olacaktır.

2.2 Mimari Tasarım, Güvenlik ve Zaman

Şekil 2.2 : Binalar uzun süre dayanacak ve kullanılacak şekilde tasarlanır. 1000 yıldan daha uzun ömürlü yapılar tasarlamak ve inşa etmek için fizik, kimya, geometri ve daha birçok bilgi dikkate alınır.

Doğal döngüler ve yasalar, mimarların her zaman güvenilebileceği şeylerden biridir. Mimari tasarım, önemli bir kısmında, aslında doğa güçleriyle muhatap olmaktadır. Zamanın işlevindeki doğal olaylar, mimari tasarımın temelini oluşturur. Doğanın özellikleri yıl boyunca değişim gösterir, yılın farklı zamanları farklı iklim koşullarını getirir. Kalıcı nesnelerin mimari tasarımı sadece şu anda mevcut olan bilgileri değil, aynı zamanda daha geniş bir zaman diliminden gelen bilgileri de içermelidir. Mevcut durum, diğer tüm potansiyel durumların iptalinin bir ürünüdür ve bu nedenle zaten mevcut olan durumları değiştirmek çok zorlu bir faaliyettir.

Ancak ani bir deprem olduğunda binanın güvenlik sisteminin yerkürenin sarsıntılarına dayanabilecek kalitede olup olmadığını görebiliriz. Böyle bir durumda bina güvenliği tehlikeye girdiğinde, doğru bir şekilde tasarlanıp inşa edilmediği ortaya çıkar. Aynı durum, binaya yönelik tüm potansiyel tehlikeler için de geçerlidir. Bir şey olduğunda binanın güvenlik kapasitelerini iş başında (bomba aracı, yangın, hortum) gözlemlemek mümkündür. Bina güvenliği, afet olasılıklarını ve bu afetlerin felaketlere dönüşmesini önlemek için özel hazırlıklar oluşturmayı hedefliyor. Binadaki güvenlik mekanizmaları bir hazırlık olarak tasarlanmıştır - binanın sürdürülebilirliği için tepki vermeye ve çalışmaya hazırdır.

Deprem durumunda, bina yapısının esnekliği binayı dayanıklı kılan şeydir. Temellerin sarsılması sırasında hafifçe hareket edebilme özelliği yapının daha uzun süre dayanmasını sağlar. Deprem anında yapı elemanlarının rijitliği olumlu bir özellik değildir. Caminin minaresinin düzgünlüğünün rüzgarlar sırasındaki davranışına bakılarak belirlendiğine dair yerel bir atasözü vardır. “Minare rüzgarda hafif sallanıyorsa dümdüz demektir; sallanmıyorsa minare bir tarafa meyilli demektir”. Bunlar, binanın güvenliğinin yanı sıra genel olarak güvenlik kavramının da karmaşık olduğunu ve kendisini çeşitli ölçeklerde ve çeşitli şekillerde gösterebildiğini gösteren örneklerden sadece birkaçıdır.

Mimar, binanın gelecekteki yaşamında olası tahribatları önlemek için binayı hazırlar. Öte yandan, çok fazla bariz güvenliğin güvensizlik duygusu yaratabileceği bir sorun var. Başka bir deyişle, gerçek bir tehdit olmasa bile, etrafımız yüksek güvenliklı sistemlerle çevriliyse, bir ortamın güvensiz olduğunu gözlemleyeceğiz. Güvenlik aygıtının bariz varlığı, bu varlığın belirli bir nedeni olduğu anlamına gelir, yani daha yüksek güvenlik aygıtı belirli tehditlerin var olduğunu göstermektedir.

Bina açısından bakıldığında, bir deprem veya bir patlayıcı arasında pek bir fark yoktur - şekil, malzeme yapısı, bina savunmasının ön cephesinde olanlardır. Binanın malzeme yapısı, ona nüfuz etme veya onu yok etme, işleyişini devre dışı bırakma tehdidiyle doğrudan karşı karşıyadır. Bunun sadece binanın yapısal sağlamlığına değil, aynı zamanda binanın şeklini ve geometrisini de içeren genel sağlamlığa atıfta bulunduğunu söylemek son derece önemlidir. Binanın geometrik özellikleri de aynı derecede önemlidir - 20. yüzyıl sığınaklarının kavisli duvarları, isabet olasılığını azaltmak üzere tasarlanmıştır (Virilio 1998). Mimari tasarım, tarihsel olarak, silah ve askeri teknolojinin evrimi ile birlikte gelişmektedir. Geometri, silahların gelişmesiyle ortaya çıkan birçok farklı sorunun çözümünde tarihsel bir rol oynamıştır. Duvarın yapısı aynı kalsa bile, savunanların erişemeyeceği kör noktaların varlığından duvarın geometrik şekli sorumluydu.

Şekil 2.3 : Frankfurt'un banliyösü Bad Soden'de çağdaş konut. Tasarım stili muhafaza, güvenlik, koruma anlamına gelir.

“Tasarım benzersiz bir problem çözme türüdür. Tasarım süreci, dünyanın gelecekteki durumlarını ... tasarlamayı, mevcut durumları tanımayı ... ve her ikisi arasında köprü kurma yollarını bulmayı ... gerektirdiğinden, insan zekasının kendini ifade ettiği maksimum düzey ve bilişselliğin prototip durumudur.” (Restrepo 2004)

Günümüzde çoğu durumda mimar, mimari tasarımı bir mimarlık ofisinin istenen fiziksel koşulları içinde gerçekleştirmektedir. Mimari tasarım bir süreçtir; sürer - ve zaman alır. Konfor, mimari tasarımı gerçekleştirmek için kritik bir koşuldur. Konforlu alan, hava, ışık, mimari tasarım sürecine çok katkıda bulunabilir. Karmaşık projeler, mimarın mevcut çalışma kapasitelerinin olasılığının çok üzerinde büyük miktarda bilgiye sahiptir. Bu nedenle mimar, fikirleri kaydetmek için çeşitli medyaları kullanmak zorundadır. Eskizler, planlar, çizimler veya diğer ortamlar, sadece kafada olan bilgi iletişim biçimleridir. Rahat koşullar ve gerekli altyapı ve uygun miktarda sermaye ve kaynaklar olmadan pratik mimari tasarım neredeyse imkansızdır. Mimarın her gün kullandığı tüm araç ve gereçler olmadan mimari pratiği hayal etmek zor. Temel konfor koşulları sağlanmadığı takdirde mimari pratiğin piyasada rekabet edebilmesi zordur. Elektrik olmadan, mimarlık ofisinin verimliliği binlerce kez düşebilir. Çağdaş mimari, farklı teknolojilere, psikolojik ve fiziksel rahatlık koşullarına çok bağlıdır.

Tüm insanlarda olduğu gibi mimarlar da kaygı duyarlar. Mimarlar, fiziksel ve zihinsel güvenlikleri konusunda endişelenebilir, korkabilir veya güvensiz hissedebilir. Mimarlar da tehdit altında bir proje yapıyor olabilirler. Mimar tehdit altında olduğu için önemli mekansal kararlar verme durumunda kalabilir. Mimar, belirli binaların

planları hakkında önemli bilgilere sahip olduğu bir durumda olabilir. Bunlar, kararların benzersiz stres ve baskı altında alınması gereken alışılmadık durumlardır ve güvensiz veya barışçıl bağlamda tasarım yaparken önemli bir fark olduğuna şüphe yoktur.

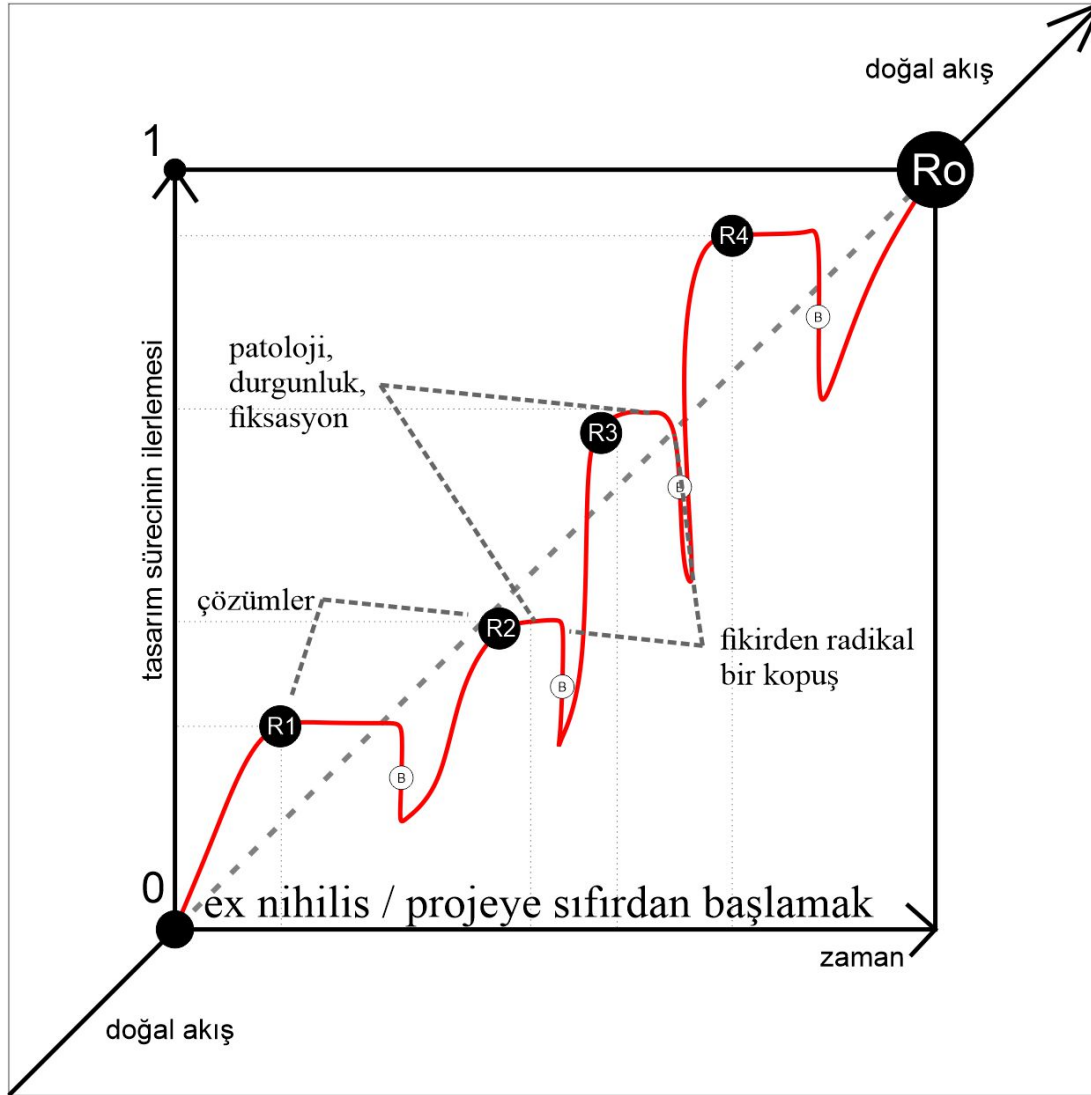
Birkaç araştırmaya göre, 'Duygular ve Karar Verme' (2014) yazarları, 'duygu ve karar vermenin el ele gittiği' sonucuna varmışlardır. Yani duygular, karar verme sürecinin kritik bir parçasıdır. Ancak bu, mimari tasarım sonuçlarının açısından tam olarak ne anlama geliyor? Duyguların mimari tasarım sonuçları üzerinde nasıl bir etkisi olabilir? Böyle bir bağlantı varsa, onu incelemek ve nihayetinde duyguların tasarım süreci üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek akıllıca olmaz mı? Ve böyle bir güvensizlik tezahürü nasıl özgün olarak incelenebilir? Burada da hayatı için endişelenecek bir durumda olan mimar ile kötü hava nedeniyle morali bozuk olan mimarın duygularını birbirinden ayırmamız gerekiyor.

Soru şu ki, bu fenomenler tasarım kararları üzerinde nasıl bir etki yaratabilir? Şiddetli çatışmaların varlığı, sorunlu durumlar, kaynakların kıtlığı, günümüz mimarlarının çoğunu tasarımla uğraşmaya hazırlıksız bulmaktadır. Sonunda güvenlik konusu, kişisel güvensizlik, tehlike ve mimari bilgisini kullanarak anında tepki vermenin imkansızlığı deneyimiyle geldi. “Çağdaş şehir sıklıkla 'farklılık, çeşitlilik ve kapsayıcılık' olarak kutlansa da, daha az şenlikli bir anlatı ile altı çiziliyor...Ağustos 2011'de Londra'da ve diğer büyük Britanya şehirlerinde gençlerin şiddet patlamaları, şiddetin nedenleri üzerine spekülasyonlar yapan yorumları çekti.” Burada da Emma Felton (2012) ayaklanmalar doğrudan bir ürün ya da mimari tasarımın bir konusuymuş gibi çağdaş kentin boyutunu şiddet sorunuyla doğrudan ilişkilendiriyor. Daha iyi soru, mimarın böyle bir ortamda güvenli bir konum nasıl bulacağıdır? Konvansiyonel mimari yöntemlerin mevcut olmadığı istikrarsız ve çalkantılı zamanlarda mimar nasıl performans gösterebilir ve ne yapacaktır? Daha iyi koşullar aramak yerine, mimarın gerçekten istikrarsız bir bağlamda performans gösterebilmesi önemlidir.

“Buldukları şey, en iyi performansı sergileyen grupların, belirli bir noktada tıkanıklarında sıfırdan başlamayı ve kendi 'saplanmalarının' üstesinden gelmeyi seçen gruplar olduğuydu.” (Restrepo, 2004) “

Mimari tasarım süreciyle ilgili mevcut çalışmalara göre, bu, tasarım önerisinin zaman ve ilerlemesi arasındaki ilişkiyi gösteren bir diyagram olarak kabul edilecektir. Bu

şema, tasarım sürecinin ideal olarak nasıl ilerleyebileceğinin bir varsayımdır. Diyagram herhangi bir veriye dayalı olmayıp, tasarım sürecinde fikirlerin şekillendirilmesinin nasıl işlediğine dair bir tahmin ve varsayımdır.

Çizelge 2.1 : Diyagram, mimari tasarımın ideal sürecini göstermektedir. Tasarım süreci, tek bir çözüme odaklanmak yerine, her yeni çözümün bir sonrakine yararlı bilgiler taşıdığı farklı çözüm serilerinden oluşur. Tasarım savaş ya da barış sırasında yapılmış olsun, mimar sürekli olarak tasarım çözümlerini ve aynı zamanda tasarım probleminin algısını iyileştirmek zorundadır.

Bu diyagramda X eksenı projenin zaman çizelgesi, yani tasarım sürecidir, Y eksenı ise ikili ve 0 veya 1 olabilen çözümü işaretler - çözüm var veya yok. Bu durumda teorik olarak, olayların doğal akışını bozmadan istenen sonuçların elde edildiği ideal senaryo gösterilir. (tasarım süreci X eksenine göre 45 derece yönünde devam eder). Mimari

tasarımın herhangi bir uygulaması, kaçınılmaz olarak mevcut ihtiyaç akışında bir değişiklik yaratacaktır, ancak ideal olarak, onu mümkün olduğunca az değiştirecektir.

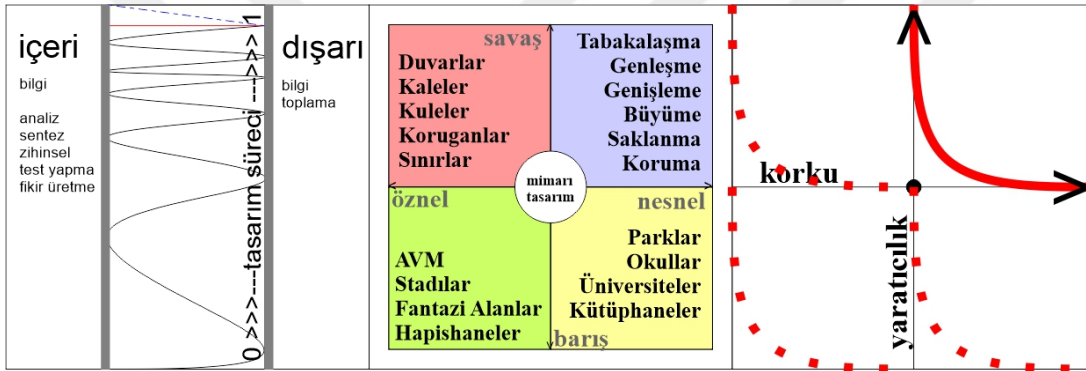
Diyagram, tasarım sürecinin yolunu (kırmızı çizgi) ve araştırma sırasında ortaya çıkan olası saplanmaları (R1-R4) göstermektedir. Teoride en uygun çözüm, aynı zamanda beklentileri karşılayan ve sorunu ek değişiklikler ve karşı tepkiler başlatmadan çözen R0'dır. Saplanma oluşumu (R1-R4) aynı zamanda baştan başlayarak tasarım sürecinin çizgisini kırmanın ve aynı zamanda yansıma, yani terk edilmiş çözümün analizi için bir sinyaldir. Fikir üzerine saplanmanın ortaya çıkması, tasarım sürecini farklı bir yöne yönlendirmenin gerekli olduğu anlamına gelir. Diyagramda, eğrinin düzleşmesi, tasarım sürecinin belirli bir fikre yönelik bir saplanma aşamasına girdiği anlamına gelir. Bunun içinde yeniden özgürleşmek ve tasarım problemine farklı bir açıdan bakmak gerekiyor. Tasarım sırasında meydana gelen her kırılma, başa dönüp sıfırdan başlamak anlamına gelmez. Görünen her fikir, bir sonraki aramada kullanılabilecek bilgileri içerir. Yani bazı hatalar tekrarlanmayacak veya bir sonraki çözüme bazı olumlu özellikler aktarılacaktır.

Tasarımın başlangıcından proje ile tam bir kırılmaya, yani çözümün teslimine kadar geçen yol farklı yörüngelere sahip olabilir. Diyagramda, mevcut zorunluluk akışının dengesini bozan tasarım süreci, yönün X eksenine göre 45 derece olması durumu dışında 0 ile 90 derece arasında olacaktır. İdeal senaryo, eğer ilk denemede tasarım sürecinin optimal çözüme ulaşacağıdır. 0'dan eksi 90'a kadar olan yön, sorunun tamamen yanlış anlaşılması anlamına gelir ve bu şekilde optimal çözüm olan 1 değerine ulaşmak asla mümkün değildir. Bazı tasarım çalışmalarında da sıfırdan başlamak, yani aynı problem için farklı fikirlerin peşinden koşmanın daha iyi tasarım çözümleri üreteceği fark edilmektedir. Bu, pratikte mimarın daha fazla bilgi toplamak ve işlemek için tasarım sürecinin başında daha fazla fikir üretmesi gerektiği anlamına gelir, böylece gelecekteki inşaatların başarısız olma olasılığı en aza indirilir.

Grafikteki en önemli an, boş bir beyaz kağıt olan 'tabula rasa'dan projenin başlangıcıdır. Bu anda mimar, yeni mimari proje ortaya çıkmadan hemen önce toplayabildikleriyle baş başa kalıyor. Ex nihilo an, mimari projenin başlangıcının aniden ortaya çıkışı, mimarı sadece bilgi ve deneyim açısından hazırladıkları ile (kendi sanatlarla) baş başa bırakır. Mimarın projenin başladığı ana kadar öğrendiği ve deneyimlediği şey, mimarın belirli mimari sorunu çözmek için cephaneliğinde sahip olduğu şeydir. Çoğu zaman bu, mimarın meydan okumaya hazır olmadığı ve sorunu

anlamak ve çözüm sağlamak için daha fazla öğrenmesi ve deneyimlemesi gerektiği anlamına gelir.

Sunulan grafik, Foucault'nun “Disiplin ve Ceza” (1975) kitabında da görülebilir. Islah metodolojisinin batıdaki son derece şiddetli olandan, mahkûmu toplumdan olabildiğince az ayırma eğiliminde olan çağdaş cezaevlerine doğru evrildiği açıktır. Soruna bariz bir çözüm olan şey, ek şiddet ve suç yaratmaya başlamıştır. Şiddet şiddeti yaratır. Bugün hapisane hücresi, mahkûmun topluma olabildiğince sorunsuz bir şekilde dönmesine yardımcı olmak için neredeyse bir eve benziyor. Hapishaneler ceza yerine eğitim kurumları haline gelmiştir. Şiddet sorununun üstesinden gelmek için alınan her radikal önlem, kendisini bir soruna dönüştürmüştür ve sonuçta nötralize olmuştur.

Çizelge 2.2 : Bu diyagramların bu doktora tezinin bulgularını daha net bir şekilde sunacağı varsayılmaktadır. İlk diyagram, tasarım sürecinin mimarın içerisi ve dışarı arasında nasıl sürekli bir hareket olduğunu açıklıyor. Ortadaki şema, iç duygular ve dış durumla ilgili dört farklı kategoriye açıklıyor. Sağ üst diyagram, korku ve yaratıcılık arasındaki ilişkiyi görsel olarak sunar.

Önceki diyagramla bağlantılı olarak, tasarım sürecini daha fazla açıklamak için üç diyagram daha geliştirilmiştir. İdeal olarak, tasarım süreci sürekli olarak dışarı ve içerisi arasında geçiş yapar. Tasarım süreci sürekli olarak dışarıdan bilgi toplamaya ve ayrıca mimar zihninin içindeki analiz ve senteze odaklanmalıdır. Mimarlık bağlamına göre farklı biçimlerde görünebilir. Savaş tehlikesi altında, mimarlık kaygının aracıdır ve duvarlar, sığınaklar, kuleler ile sonuçlanır. Savaş döneminde ise, şu anda ne yapılabileceğine odaklanılır - planlama için fazla zaman yoktur. Savaşta mimari, öncelikle koruma veya askeri ilerleme sağlamaya odaklanan melez biçimlerde görünür. Barış döneminde mimarlık barışı kontrol etmek ve sürdürmek için bir araçtır. Stadyumlar, alışveriş merkezleri ve diğer fantazmagorik ortamlar gibi mimari

nesneler mekana hakimdir. Barış döneminde odaklanılan konu ilerleme ve gelişme olup, özgürlük, sağlık, eğitim gibi uzun ömür ve sürdürülebilirlik değerlerini benimsemektir.

Mimari tasarım, güvenli olmayan bir bağlamda gerçekleştiğinde daha da benzersiz bir olaydır. Bilim olarak mimari, gerçek tehditlere karşı çözümler tasarlamaya zorlandığında çok karmaşık hale gelir. Mimar, koruma ve güvenlik sağlamak için mimariyi kullanma durumunda olduğunda gerçekleşen farklı süreçler vardır. Mimari tasarımın bağlamda yarattığı değişimler göz ardı edilemez. Bağlamın mimari nesne üzerindeki gelecekteki etkileri de göz ardı edilemez. Bu, planlamanın mümkün olmadığı, güvensiz ve istikrarsız savaşlar ve diğer şiddetli ve travmatik olaylar bağlamında en belirgindir. Planlamanın imkansızlığı, mimarlığı yalnızca bir düşünme biçimi, bağlamla etkileşim kurma, deneyimleme düzeyine indirger. Gerçek tehlikeler baş gösterdiğinde, mimar için önemli olan, yalnızca şu anda el altında bulunan ve erişilebilir olan şeydir.

Şekil 2.4 : Coğrafyanın hareketsizliği, herhangi bir başka düzen için a priori koşuldur.

Şekil 2.5 : Karadağ'da Yugoslavya döneminde inşa edilen demiryolu köprüsü. Tasarımın dayanıklı olması için en ufak bir hata olmaksızın doğal güçlere uygun olması gerekir.

Bina ömrü de önemli bir zaman bileşenine sahiptir. İlk fikirden binanın inşa edilip uygulamaya konulmasına kadar geçen süreç uzun ve farklı aşamalardan oluşmaktadır. Bina, kullanıcılara hizmet etmeye bırakıldıktan sonra, bireysel, ayrı, bağımsız bir varlık olarak bina yaşamının başka bir aşaması başlar. Afetler veya şiddetli olaylar durumunda, bina dünya yüzeyinden tamamen silinmeden önce birkaç aşamadan geçebilir. Bina, yalnızca harabe şeklinde mevcut olsa bile, gerçeklikteki olayları etkileyen fiziksel, materyalist verileri temsil eder. Bina artıkları hala fiziksel bir engel, saklanma yeri veya inşaat malzemeleri ve ekipmanı kaynağı olarak kullanılabilir.

Mimar, mühendis, yapı icraya bırakıldıktan sonra kimsenin yapıyla bağlantısı kalmaz. Yapı, hareketsizliğinde kalmaya ve olayların gerçekleşmesine ve sosyal, ekonomik süreçlerin işlemesine izin vermeye bırakılır. Tehlike zamanlarında mimarının statik karakteri öne çıkmaktadır. Mobil mimarının bile çalışabilmesi için bir noktada sabitlenmesi gereklidir. Öte yandan, binanın kendisi statik iken hareket edebilen yapı parçaları bütünlük içinde çalışmaktadır. Basit örnekler kapı ve pencerelerdir, ancak yel değirmenleri, su değirmenleri, hareketli köprüler daha karmaşık örneklerdir.

Mimarlık kesinlikle geçmiş deneyimlere dayanmaktadır ve tarihselliğinin önemi yadsınamaz. Bilgi ve deneyim oluşturmak, mimari tasarım sürecinin kaçınılmaz bir parçası olduğu gibi, geleceği öngörmek, geleceğin koşullarını ve değişikliklerini önceden görebilme becerisi de başka bir kaçınılmaz parçasıdır. Mimari zaman yolculuğunun en önemli kısmı, yeni yapının tasarlanmak üzere olduğu - alınacak kararların - gerçeklik ile etkileşimin gerçekleştiği “Şimdi”dir. Mimari tasarım ve öngörülebilirlik arasındaki sağlam bir ilişki vardır. Bir sonraki anın belirsizliği ve kesin bir tahminde bulunamama, her kararın az çok yanlış bir tahmin olduğu anlamına gelir. Tasarımcının görevi gelecekteki olayları mümkün olduğunca doğru bir şekilde öngörebilmektir. Dayanıklılık, uzun ömürlülük, yok edilemezlik, herhangi bir varlığın en değerli özelliklerinden biridir. Yerçekimi sürekli olarak binanın her noktasını her an aşağı çektiği için yerçekimine direnebilmek, bazı bina güvenlik mekanizmalarının her zaman çalıştığı anlamına gelir. Yapının rüzgara ve yağmura direnme gücü, günlük, mevsimlik ve aşırı zaman değişimlerinde sabit kalabilmesi, bir şeyin mimari olarak nitelendirilebilmesinin bir koşuludur. Tarihi şehirlerin, binaların ve çeşitli altyapı nesnelerinin dünya çapındaki örnekleri, binlerce yıllık kalıcı varlıklarıyla hayranlık uyandırmaktadır. Tarihsel olarak insanlar volkanlar, depremler ve büyük yangınlar gibi birçok farklı afetle karşı karşıya kalmıştır. Mimari dil, herhangi bir uygarlığın

kaçınılmaz bir parçasıdır ve doğanın ve insanın şiddetli güçlerine karşı korunmada önemli bir role sahiptir. Tarihsel süreçte insanlar deneme yanılma yöntemiyle, bugün tasarımda uygulanan bina güvenliği standartlarının olduğu bir düzeye erişmişti. Doğa güçlerinin toplum yaşamının günlük işleyişini engellemesini önlemeye çalışmak, insanlığın tarihsel bir arayışıdır.

Şekil 2.6 : Binanın tüm yaşamı, mimarın sadece bir parçası olduğu geniş sosyal bağlamı içerir. Mimar, insanlar, hayvanlar, bitkiler ve yapı dahil olmak üzere tüm ekosistemi harekete geçiren planı sağlar. Plan yapıldıktan sonra, mimarın doğrudan inşaat sürecinden bağlantısı kesilir.

Tasarım sürecinde fikirler geleceğe yansıtılır. Mimar gelecekteki olası felaketler hakkında araştırır ve mümkün olduğunca hazırlıklı olmaya çalışır. Tasarım varsayımlar, tahminler, hazırlıklar gerektirir. Mimari tasarım sürecinde düşünceleri ister istemez gelecekteki duruma da yansır ve gelecek, geçmiş ve şuan arasında gidip gelen kaçınılmaz bir bilişsel süreç ortaya çıkar. Mimari tasarımın veya herhangi bir tasarımın yöntemi genel olarak sürekli zaman yolculuklarından oluşur. Geçmişin bilgisi ve geleceğin hayal gücü, kararların verildiği şu anda birleştirilir. Karar verme anında mimarın kullanımına sunulan bilgiler birleştirilerek geleceğe yönelik bir şekilde tasarlanır. Nesnenin performansı yakın veya uzak gelecekte hayal edilir. Tasarımcı, modelini test etmek ve şu anda var olmayan koşullarda gözlemlemek için sürekli olarak zihninde farklı dönemlerin bilgilerini birleştirdiği kurgular oluşturur.

Şekil 2.7 : Adana, İstanbul ve Novi Pazar'da bugün hala kullanımda olan ve kentsel çevrenin bir parçası olan tarihi yapılar.

2.2.1 Güvenli Dönemlerde Mimarlık

Bina, yapısal elemanlar, bölmeler, altyapı vb çeşitli sistemlerin bir bileşimidir. Eğer sistemler uyumlu bir şekilde kurulmazsa, birbirlerinin verimliliğini etkilemeleri güvenlik düzeyini belirler. Sonuçta, binanın bir bütün olarak güvenliği söz konusudur. Binanın bazı bölümlerinin diğer bölümlerine göre önceliklerini doğru anlamak, binanın gelecekteki güvenliğini yeterince tasarlamamanın temel yönlerinden biridir.

Şekil 2.8 : Çavuşesku'nun sarayı, dünyanın en büyük ikinci binası. Bazı gruplar için barış temsil ederken, diğer gruplar için bu mimari terörü ve şiddeti temsil etmektedir.

Mimarinin tasarlanıp inşa edilebilmesi için bir düzenin olması, planlamaya izin verecek belirli bir öngörülebilirlik derecesi gerekir. Tasarım ve inşaat, gelecekteki koşullara, ciddi değişiklikler olmayacağına ve planın uygulanmasının mümkün olacağına güvenme ihtiyacıdır. Tasarım, inşaat ve bina performansı için belirli kurallar olması esastır. Arazi istikrarlı olup erozyona meyilli olmamalı ve sel bölgesinde de olmamalıdır. Mimarlığın gerçek anlamıyla ortaya çıkabilmesi için yerine getirilmesi gereken koşullar vardır. Elbette sorunlu arazide bina yapılabilir ama sonunda hasar görür. Mimari tasarım, mimarın önceki bilgilerini içerir, ancak her zaman bilinmeyen hakkında yeni bilgilerin toplanmasını ve başlangıçta mimarın

erişemeyeceği bilgilerin oluşturulmasını gerektirir. Tehlikeyle yüzleşmek, risk söyleminin ortaya çıktığı bir noktadır.

Şekil 2.9 : Delikler, keskin köşeler ve benzeri mimari ve inşaat ürünleri öngörülemeyen sorunlar veya fırsatlar yaratabilir.

Yine de, Napoli gibi bir yanardağ veya Antakya gibi deprem tehdidi altındaki bir alanda yerleşim kurulabilmektedir. Risk alma, belirli bir yerde patlama, deprem, hortum vb. olasılığının neden olduğu korkudan daha büyük olan belirli bir avantaj gördüğü için gerçekleşir. Bir deprem bölgesinde bir yapı inşa etmek, depremin sarsma kuvvetlerine direnmek için ek yapısal güçlendirmeler gerektirecektir. Güvenliği sağlamanın en ucuz yolu, deprem bölgesinde inşaat yapmaktan kaçınmaktır.

Şekil 2.10 : Gazivode yapay göl. Tüm doğal ortam, barajın sağlamlığına ve güvenliğine bağlıdır.

Mimarlık, bir bütün olarak, birçok farklı parçayı içerir; malzemelerin varlığına, nasıl kullanılacağına dair mevcut bilgilere, elemanları şekillendirmek, hareket ettirmek, yerleştirmek ve bağlamak için teknolojiye bağlıdır. Parçaların her biri neyin nasıl inşa edilebileceğini tanımlar. Mevcut kaynaklar (zaman, insan sayısı, araçlar, yapı malzemeleri) ve mevcut bilgiler mimariyi biçimlendirir.

Şekil 2.11 : İnşa edilmiş mirasın korunması ve sergilenmesi, mimari tasarım ve uygulama için bir başka güvenlik sorunudur. Binaların korunması lüks bir kategoridir ve ancak barış, düzen ve zenginlik koşulları sağlandıktan sonra mümkündür.

Mimarlık pahalıdır ve bir insanı yeterince koruyabilecek basit bir bireysel barınak bile oldukça maliyetli olabilir. Çevremizdeki her şey insan güvenliğini sağlamak üzere biçimlenmiştir. Mimarlık ve inşaat mühendisliği, altyapı projelerinde (barajlar, köprüler, duvarlar) bir güvenlik ifadesi olarak görülebilir. Genellikle bina konstrüksiyona göre biçimlenir. Yalın güvenlik olarak görülmelerinin nedeni, en küçük parçalardan herhangi biri kaldırılırsa köprünün veya bir barajın çökeceğidir. Bu tür yapılarda önemli bir gerilim var - yedek plan yok. Bir öge başarısız olursa, tüm nesne başarısız olur.

Nehri sınırlandıran barajlara bakacak olursak, genellikle kusursuz bir şekilde çalışmaktadır. Bir beton hacmi, su hacminin kuvvetlerine hakimdir. Ancak yapının her noktasında güvenliği sürekli olarak göremiyoruz. Öncelik birbirini bir bileşim halinde tutan atomların ve moleküllerin iç düzenindedir. Küçük parçacıkların bu bileşimi, betonun katı şeklinin, onu kalıcı olarak yok etmekle tehdit eden kuvvetlere karşı var olmasını sağlar. Parçacıklar arasındaki kimyasal bağlar betonun fiziksel gücünü belirler. Daha sonra beton yapıyı elastikiyet açısından zenginleştirmek için tasarlanmış gerekli çelik donatılar vardır. Çelik, farklı titreşimlere izin vererek betonu daha esnek hale getirir. Ardından barajın eğriselliğinin güvenlik seviyesi ve beton duvarın değişen kalınlığı gelmektedir. Kiriş ve kolon gibi beton elemanlar, suyun basıncını duvardan temellere aktaracak şekilde inşa edilir. Barajın varlığını sürdürmek için birçok kuvvet sürekli olarak hareket eder ve su basıncının etkilerinin bu iptali, baraj varlığını sürdürürken her an gerçekleşir. Ancak yine de bazen su basıncı izin verilen değerlerin üzerine çıkabilir veya başka bir nedenle baraj hasar görebilir. Böyle anlarda barajın

güvenlik sisteminin gerçek gücü test edilir ve güvenliğin varlığı beklenmedik tehlikeler ortaya çıktığında anlaşılır. Ancak, sistem dengedeysen potansiyel koruma kapasiteleri gözlemlenemez.

Önce gelenekten modernizme, şimdi sosyalizmden kapitalizme uzanan "normalleşmeye giden yol" -yine "modernleşme"nin öyküsü- sürekli, istikrarsız, öngörülemez ve hızlı bir değişimi yansıtmaktadır. Yumuşak bir geçişten çok, değişiklikler bir anda uygulanmaktadır. Bir Nüfusa ve Bölgesine başka bir “Güvenlik” dayatılır. Ve işte Foucault’nun (2009) “Güvenlik. Bölge. Nüfus” da soyut bir devlet anlayışını tasvir eder ve bu durumda bölge, hem Nüfusun yaşamı için önemli olan alanlardan hem de Nüfusun yaşamına hiçbir şekilde doğrudan dahil olmayan boş alanlardan oluşur. Güvenliğin gerçekten ilgilendiği şey, yalnızca Nüfusla doğrudan ilgili olan bölgedir. Haritada sınırlanmış bir Bölge olarak çizilen şeyin, o Bölgede gerçekte olup bitenlerle hiçbir ilgisi yoktur.

Şekil 2.12 : Mimari tasarımların inşası düzen gerektirir.

2.2.2 Güvenliksiz Dönemlerde Mimarlık

Çağdaş psikanalizde, bozukluk olarak adlandırılan şey, aslında insanın psikolojik zafiyetlerini anlama fırsatıdır. Politik sistemlere veya mimari tasarım, inşaat ve yapıların çözümlenmesine benzer bir bakışla yaklaştığımızda, kentsel ortamlardaki kriz, yıkım ve şiddet zamanları salt bir kaza veya afet değil, kentsel ortamların ve güvenlik sistemlerinin özünü anlayabiliriz. Binanın yapısal elemanları, binanın yaşamı boyunca aktif olarak çalışmaktadır. Binanın strüktürel özelliklerinin düzgün işleyişi, binanın barınma, konfor, mahremiyet gibi geleneksel işlevlerini yerine getirebilmesi

için esastır. Günler ve geceler boyunca, her saniye elik çubuklar, tuğlalar, taşlar, beton, birbiri ardına gelen yerçekimi, rüzgar ve diğerk doğa olaylarını dengeler. Binanın yapısal bileşenlerinin sürekli çalışması, bina kullanıcıları tarafından algılanmaz. Düzgün çalıştığında güvenlik sistemi görünmez, fark edilmez ve bu önemli bir özelliktir.

Mimari nesnelerin herhangi bir parçası potansiyel olarak binanın güvenliğine hizmet edecek şekilde tasarlanabilir. Geleneksel mimarinin üç temel taşının hepsinde güvenliğin mevcut olduğu söylenebilir: sağıamlık, işlevsellik ve güzellik (Firmitas. Utilitas. Venustas). Mimarlık kültürü bu üç temel üzerine aynı anda inşa edilerek korunur ve güvence altına alınır. Mimari nesnelerde güvenlik her zaman hiyerarşik bir yapıya sahiptir. Nesnenin bir parçası, bir bütün olarak nesnenin varlığına uygunluğu açısından değıerlendirilir. Bazen bir kamuflaj bile, “güzellik” olarak kendini gösteren mükemmel bir güvenlik örneğidir. Mimari nesnenin görünüşü, genel güvenliğe az ya da çok katılabilir. Güzel mekanlar, her zaman daha fazla ilgi görecektir ve çirkin, terk edilmiş, harap olmuş yerler onu itip korkuya neden olabilir. Bu nedenle güvenlik bağılamında, güzellik, yani nesnenin görünüşü, güvensiz ortamlarda barış zamanlarında olduğından farklı bir ağırışıma sahiptir ve kamuflaj durumunda, binanın görünümü bir tür paradoks haline gelir. Çünkü bir bina ne kadar güzel veya çirkin görünürse görünsün, tehlike anında binanın “görünmez” olabilmesi, güvenlik açısından avantajlıdır. Binanın kendine yeterlilik düzeyi yani işlevsellik bağılamında yapının kendini koruyabilmesi yapı güvenliğı açısından oldukça önemlidir. Mimari nesnenin işleyiş biçimi ve kullanım biçimi de güvenlikle ilgili konulardır. Yüksek binalarda ve büyük bina komplekslerinde düzenlenen acil durumlarda tahliye eğıitimleri günümüzde ön plana çıkmaktadır.

Şekil 2.13 : Negatif boşluklar? Saraybosna, Varşova ve Viyana'daki belirli kentsel ortamlar.

Çevresel tasarım ilkelerinde, ortamların kalitesini tanımlayacak parametreler olarak termal konfor, aydınlatma, nem, havadaki sınırlamalar, akustik, hava akışı ve havalandırmayı içerir. (Bower I, 2019) Bu parametrelerin fiziksel konforu tanımladığı ve mekan kalitesinin tanımına katılan psikolojik veya sosyolojik parametrelerle hiçbir ilişkisi olmadığı açıktır. Öte yandan, mimarinin evrimi ile askeri teknolojinin evrimi arasında yadsınamaz bir ilişki vardır. Virilio'nun (1998) dediği gibi, yeniliği doğuran savaştır - duvarlar, kuleler, tüneller - arketiplerin ve mimarinin evrimi ve gelişimi, birincil rolü olan kontrollü bir alanı kurmak ve korumak bağlantılıdır. Bu açıdan, mimarlık, bir kontrol, düzen ve politika alanı olarak tanımlanabilir.

Hastanın iyileşmesiyle ilişkisinde bitki örtüsünün yokluğu, tavan yüksekliği, aydınlatma, renk; bunlar, nöromimari ve psikocoğrafya alanında ve mimari ile psikoloji arasındaki ilişkiyi çerçevelemeye çalışan diğer yeni icat edilmiş kavramlar arasında dikkate alınan parametrelerdir. (Higuera 2019) Aynı çalışmada iyileşmeye katkı sağlayan hastaneler, bilişsel süreçleri destekleyen sınıflar, işbirliğini teşvik eden çalışma ortamları, müzeler, restoranlar tasarlamak ideal olarak tanımlanmaktadır. Çalışmanın hiçbir yerinde olumsuz duygulardan, stresten, kaygıdan, panikten veya toplumun ideal resminden sapan herhangi bir psikolojik durumdan söz edilmemiştir. Odak noktası, özellikle barışçıl bir bağlamda bulunan mimaridir; ama güvenliksiz dönemde mimarinin konumu ele alınmamıştır. Aynı çalışmada, Aalto'nun mimarinin "yalnızca teknik olandan çok daha büyük bir işlevsellik" içerdiğine dair bir alıntısı varken, verilen örnekler ve fikirler kesinlikle fiziksel rahatlığın teknik olarak sağlanması alanındadır.

Şekil 2.14 : Güvenlik dili, yapılı çevrenin her seviyesinde mevcuttur ve az ya da çok görünür olabilir. Alanın nasıl kullanıldığı, mimarinin yeniden keşfedilmesi için bir başka olasılıktır. Akıllı kullanıcılar, kötü tasarlanmış binalardan yararlanabilir veya hatta kullanım için yeni olanaklar icat edebilir.

“Büyük inşaatçılar heykel ve mimari arasında hiçbir sınır çizmezler.” (Rudofsky B. 1964) Rudofsky'nin görüşünün aksine, büyük inşaatçılar binalarının performansı ile

ilgilendirirler. Kale ya da piramitler gibi anıt mezar inşaatçıları, gerçek saldırı, kuşatma ve soygun tehditleriyle çok ilgiliydi ve bu düşünceler aslında ana şekillendirici güçtü. Kalenin nostaljik görünümü, tasarımcı ve inşaatçının romantik algısına yanlış bir şekilde ilham verebilir (eğer ikisi o zamanlar ayrılabilir olsaydı) ve odağı mimari tasarım ve inşaat teknolojileri kullanılarak çözülmesi gereken çok ciddi sorunlardan uzaklaştırabilir. Kalenin yapımcısı da mimari veya heykel ile ilgili değildi, sadece hem inşaatın hem de binanın performansının verimliliğini en üst düzeye nasıl çıkaracağı ile ilgileniyordu. Uygun bir anıt mezar inşa etmek önemli olduğu kadar, birinin mezara girme ve hırsızlık girişimlerini devre dışı bırakmak önemliydi. Foucault'nun (2009) şu alıntısında da mimarın işine ilişkin romantik, yüzeysel bir anlayış gözlemlenebilir: *“Düzen cansız eşyalarla da ilgili olabilir. Örneğin, tahta ve taş gibi cansız şeylere irade ve kararlarını empoze ettiğinde, mimarın yaptığı budur.”* Mimari tasarım, ancak mimarların bilişsel kapasiteleri dahilinde düzen katmanları sunar. Tasarım sürecinde bu katmanlar bilişsel boyuttan gerçeğe çevrilir. Çeşitli yapı elemanlarının mimari kompozisyon içindeki uyumu farklı ölçeklerde gerçekleştirilebilmektedir. Ne kadar küçük veya büyük olursa olsun, çevrede bir şey inşa etme niyeti, bir planlama, hesaplama sürecini kapsar. En küçük mimari nesne bile birçok çizim, plan, eskiz, hesaplama içerir: resmi bir plan olmadan bir şey inşa edilmeye çalışılsa bile, neyin nereye yerleştirileceği, konumlandırılacağı, birleştirileceği hesaba katılmak zorundadır.

Mimari tasarım, doğrudan veya dolaylı olarak çok miktarda bilgiyi içeren bir süreçtir. Projenin ilk başlangıcından itibaren, mimari tasarım süreci, az çok alakalı bilgiden oluşan geçici bir sanal dünya yaratır. Mimar öncelikle, tasarım sürecinin gerçekleştiği fikir ve bilgi dünyasının içindeki düzenle ilgilenir. Fikirlerin düzeni, mimarın ilgilendiği asıl düzendir. Mimarın tasarımı gerçekleştirdiği, yani yarattığı, icat ettiği fikirler düzeyindedir. Ham bilgiyi yapılandıran ve onları sütun, pencere, merdiven olmaya hazırlayan düşünme süreci, mimari tasarımın özüdür. Fikir dünyasında mimar, düzeni ahşap ve taş dayatacak planı oluşturur. Tasarım sürecinde mimar, mekanla kendi zihinsel kapasiteleri dahilinde ilgilenir. Projenin sanal gerçekliğini tanımlamak için ilgili bilgileri değerlendirir ve özümser. Bilgiler işlendikten sonra yapılaşmaya hazır mimari plan şeklinde gerçeğe döndürülür. Bunların hepsi mimarın zihninde meydana gelen karmaşık faaliyetlerdir. Ancak mimar bu süreçteyken güvenliksiz dönemleri dikkate alma kapasitesi sınırlıdır.

Tasarım genellikle farklı çalışanlar tarafından gerçekleştirilse de, mimarın tasarımı hem hayal etmesi hem de inşa etmesi olasıdır. Tasarım süreci ve inşa süreci ise yaratıcı faaliyetlerdir. Tasarım çoğunlukla zihinsel bir faaliyettir ve inşaat daha gerçek kaynaklarla manipülasyonu içeren pratik bir faaliyettir. Binanın inşası, tamamen plana göre gerçekleşse bile, beklenmedik durumlarda yaratıcılık ve hızlı karar verme becerisi gerektirir. Bina yapım aşamasındayken şantiyede, farklı türde geçici mimari ve diğer müdahaleler ve doğaçlamalar gerektiren birçok zorluk olabilir. Fakat, bu zorluklar güvenli dönemlerde ortaya çıkan sıradan zorluklardır; güvenliğin bulunmadığı dönem ve ortamlarda özel çözümler gerekir.

Tasarım süreci en başından beri iki belirsizlikle karşı karşıyadır. Biri, gelecekteki olayları bilmek için teorik bir olasılığı olmayan mevcut bağlamın belirsizliğidir. Mimarın ilgili tüm bilgileri dikkate alması imkansızdır, ancak bilinmeyen yükünü taşıyan tasarımla ilerlemek zorunda kalır. İkinci belirsizlik ise, tasarlamak üzere olduğu şeydir, çünkü bu aynı zamanda yeni ve bilinmeyen bir şeydir ve belli bir şekilde tasarım süreci boyunca bilinmesi gerekir. Mimar, asıl yapı malzemesine düzen empoze etmeden önce, kendi düşünme biçimine düzen getirmelidir. “*Tasarım ve Etik, Uygulama Üzerine Düşünceler*” (2012) kitabında Emma Felton, mimari tasarımın doğası ile toplum için sonuçları arasındaki büyük boşluğu anlatır: “*Ondokuzuncu yüzyıl şehir planlamasına dayalı olarak, idari rasyonalitenin mekanizmaları, şehirdeki günlük yaşama düzen getirmeye çalışır. Bir düzeyde, stratejiler mutlaka başarısız olmaya mahkumdur, çünkü vatandaşların duygusal yaşamlarının asi ve bilinçsiz tezahürleri hakkında çok az açıklama yapılır*”(Lefebvre 1991; Pile 1996; Donald 1999). Burada da mimari tasarım etiği üzerine yapılan çağdaş tartışmada, mimari ile kullanıcılarının duygusal durumu arasında doğrudan bir bağlantı olduğu görülüyor. Sanki mimar, sakinlerin duygusal durumunu iyileştirmeye odaklanmalı ve çabalamalıdır. Peki tüm bu çabalar güvenli dönemde geçerliken kullanıcının duygusal durumu güvensiz dönemde tümüyle değiştiğinde ne yapılacaktır?

Güvenli bir ortamda tasarlanan mimari ile güvenliksiz mimari tasarım koşullarının olmadığı ortamlarda tasarlanan mimari arasında da bir boşluk vardır. Hayatta kalma düzeyinde, başlangıçta ait olduğu yerde mimariyi deneyimlemeden mimarlığı anlamak mümkün müdür? Güvensizliği araştırmak hem katılım hem de yabancılaşma anlamına gelir. Araştırmacının hem gerçek güvensizliği deneyimlerken buna bir model, şema ve diyagram olarak bakabilmesi gerekir.

Mimari tasarımdaki etik, mimarın dışında, mimari ile kullanıcı arasında var olduğu kabul edilir ve bunun aksi de doğrudur. Mimar ve kullanıcı ilk olarak mimarın fikir dünyasında buluşur ve mimar ile mimari arasındaki ilişkiye ilişkin kaygı ancak mimarın soruna kendi yaklaşımıyla ilgili olabilir. En temel varoluş biçiminde mimarlık, kalıcı olarak pratik, kullanışlı ve mekanın genel işleyişi ile ilgili sorunları kalıcı olarak çözebilen birincil role sahiptir. Mimari mekan kullanıcılarının çok duygusal durumu, birçok farklı faktörün bir sonucu olabilir ve her türlü olay, başarısız mimarinin ve olumsuz duyguların dolaylı bağlantısı ve teşviki oldukça yüzeyseldir. Oysa, yalnızca mimari etiğin değil, tüm etik kavramlarının geçerliliğini yitirdiği güvenliksiz dönemlerde tüm bu düşünceler bambaşka doğrultulara yönelir.

Günümüzde savaş ve muharebe stratejilerinin şehirlerin çağdaş kentsel yapısını içermek zorunda olduğu gözlemlenmektedir. Geçmişte savaşlar açık alanlarda yapılırdı veya müstahkem yerleşim yerlerinde uzun süreli kuşatmalar yapılırdı. Kuşatma bittikten sonra savaş da bitmişti. Çağdaş şehrin ortamı, başka bir savaş alanı katmanı sunar - savaş, şehirdeki tüm binalara hükmeden tek bir güç olana kadar bitmez. 2022’de başlayan Rusya’nın Ukrayna’yı işgali sırasında Ukrayna’da bir çelik fabrikası olan “Mariupul Kuşatması” yaklaşık beş ay sürmüştü, fabrika bir kale rolü üstlenmiştir. 20. ve 21. yüzyılda inşa edilen mimari ortamlar, henüz denenmemiş ve keşfedilmemiş, tamamen yeni savaş alanları gibi görünmektedir. Kentsel Savaş İçin Sovyet Taktik Öğretisi (Scharfen, 1975) adlı kaynak, savaş ve çağdaş kentsel ve mimari tasarım konusundaki birçok belgeden sadece biridir.

Şekil 2.15 : Kiev, Ukrayna. Yıl 2013 ve huzurlu zamanlar.

Mimari tasarım söz konusu olduğunda, geleneksel savaş kavramı tek sorun değildir. Şiddet her zaman açık ve görünür olmak zorunda değildir - dahası, yumuşak tahakküm teknolojisi sosyal ve diğer mühendisliklerin merkezinde yer alır. Gücün kötüye kullanılması, kurumların kötüye kullanılması, özel çıkarlar ve diğer fenomenler, mimar için savaş senaryoları kadar zorlayıcı olabilir. Geleneksel savaş kavramı daha az zorlayıcıdır çünkü durum açıktır - tehlike görünür ve tehditler gerçektir - ikinci düşüncelere veya sorulara yer yoktur. Gücün ve tehditlerin açıkça görülemediği yumuşak güç uygulama teknolojisi, örneğin tehlikenin kendisini yardım veya kurtarıcı olarak gösterdiği zamandır. Yumuşak güç, tarih boyunca uygulanan bir teknoloji olmasına rağmen, günümüzde yumuşak gücün uygulanması, gücün uygulandığı en önemli yoldur. Yumuşak güç günümüzde çoğunlukla sosyal ve diğer medya türleri aracılığıyla uygulanmaktadır.

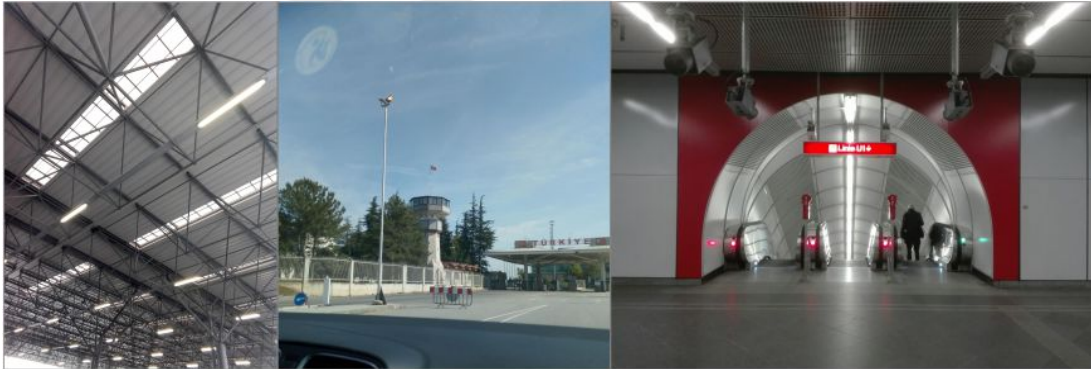
Mimarın bakış açısından, mimariyi barış döneminde tasarlamak, savaş veya diğer istikrarsız ve şiddetli olaylar sırasında tasarlamaktan çok farklıdır. Savaşlar ve diğer farklı olaylar mimariyi hayatta kalma aracına dönüştürür. Mimari tasarımı hayatta kalmak için bir araç olarak kullanmak, devam eden güvensizliklere ve tehditlere cevap vermek için orijinal mimari söylemi yeniden yaratır. Bu söylem, psikolojik rahatlığın koşulu olarak çoğunlukla fiziksel deneyime odaklanan fantazmagorilerin, serapların, saf görünümünün çağdaş mimari tasarımında imkansızdır. Değişken ve şiddetli bağlamda, kaostan içinde uzun vadeli planlama mümkün değildir. Savaş, isyan, kıtlık, siyasi kriz veya diğer insan yapımı felaketler içindeki olayların dinamik akışı hızlıdır ve bağlam sürekli değişir. Bu durumda, uygulama olarak mimarlık, mimarlık ofisi ve proje teslim tarihlerinin geleneksel ortamlarına güvenemez. Güvensiz ortamda her saniye bir son tarihtir ve aynı zamanda eylemsizlik çağrısıdır. Her an potansiyel olarak son andır ve başarısız olan her eylem bir sinyaldir, güvensizliğin bir göstergesidir.

Şekil 2.16 : Toprak işleri, beton güçlendirme ve bina yapım sürecinin diğer birçok kısmı da binanın genel güvenliğini etkileyebilir.

2.2.3 Güvenli Dönemlerde Güvensizlik (Kaygı) ve Mimarlık

Mimarinin askeri alan ve askeri güvenlik içindeki varlığı genellikle göz ardı edilmektedir. Mimarinin güvenlik alanındaki önemi, o dönemde mevcut olan teknolojik zorluklara yanıt vermek için mimarlar yetiştirmeye yönelik büyük çabada gösterilmiştir. Tarih boyunca bir yönetici sınıfın oluşmuş olduğu toplumlarda, yöneticiler farklılaşmış ve iyi tahkim edilmiş yapılarda (saraylarda / kale saraylarda) yaşamıştır. Bu görünüm, genel olarak güvensizlik ve yöneten ile yönetilen arasındaki kopukluğu anlatmaktadır. Aniden, yöneten ile yönetilen arasındaki ilişkinin güçlendirilmesi, güvence altına alınması gerekir - bu, sanki yönetici kendi iktidar alanı içinde kendini güvende hissetmiyormuş gibi, ele alınması gereken bazı bilinmeyen güvensizlikleri yansıtır. Mimarlık pratiğindeki bu değişimler, gözlemci düzeyindeki algı değişimlerini ve yarattığı psikolojik etkileri anlatırken, savunma mekanizmalarını tetikleyen ve sonrasında tetiklenmiş savunma mekanizmasını somut mimari nesnelere dönüştürülen güvensizlikleri ima eder. Toplumun açıklığı ve bütünlüğü askeri kontrol mekanizmasıyla bir anda bölünür.

Şekil 2.17 : Çağdaş altyapı, mimari tasarımı da içeren bütün bir güvenlik katmanını içerir. Sınırlar ve ulaşım noktaları, günümüz şehirlerinin en savunmasız alanlarından biridir.

Savunma mekanizmaları, güvensizlik hissine verilen ortak tepkilerdir. Farklı türde savunma mekanizmaları, farklı tepki türlerine karşılık gelir: histeride bastırma, takıntılı nevrozda izolasyon ve geri alma. Patolojiler de gelişim düzeyine göre tanımlanır, bazıları ilkel, bazıları olgundur. İlkel savunma mekanizmaları değersizleştirme, idealleştirme, nevrotik ve ayrışma, tersine çevirme, izolasyon iken, mizah ve yüceltme olgun savunma mekanizmaları olarak tanımlanır. Savunma mekanizmaları patolojik olduğu kadar normal ve uyum sağlayıcı da olabilir. Öznel güvensizlik deneyimi korku, kaygı, acı, histeri olarak tanımlanır ve bu olumsuz

duygulara verilen tekrarlayan, örüntü benzeri tepkiler patolojiler olarak tanımlanır. Patolojiler aşırı savunma mekanizması olarak tanımlanır. Savunma mekanizmaları katılaştığında, sabitlendiğinde patolojiler olarak tanımlanır. Patolojiler genellikle bilinçsizdir ve egonun işlevidir. (Bateman A, 2011)

Patolojik tepkiler sadece olumsuz duygularla ilgili olmak zorunda değildir - başarı, güç duygusu da patolojik tepkilere yol açabilir. Patoloji, genellikle özne tehlikede olduğunda veya tehlike ortadan kalkmış olduğu halde kendini tehlikede hissettiğinde, belirli bir duruma öngörülebilir davranış ve tepki ile tanımlanır. Patolojik tepkiler, tekrarlayan ve otomatikleştirilmiş savunma mekanizmaları olarak anlaşılabilir. Patoloji problemlidir çünkü farklı durumlara aynı tepkileri verebilir ve dolayısıyla öznenin çevrede algılayabileceği potansiyeli azaltabilir. Bunu akılda tutarak patoloji, sonunda mimarlık olarak da tezahür edebilecek bir duygusal aşırılık durumu olarak tanımlanabilir.

Şekil 2.18 : Varşova'daki Kültür ve Bilim Sarayı, sosyalistler tarafından güç, tahakküm ve kontrolün sembolü olarak inşa edilmiştir.

“Şiddet arzumuza perde olan, gözlemler, ifşa etmek, hileyi gizleyen örten, mimaridir.” (Kunze, D) Burada mimarlık şiddetin bir aracı olarak tanımlanmaktadır. Mimarinin kendisi, iktidar bağlamında bir patoloji biçimi olarak tanımlanabilir. Zenginlik ve gücü göstermek için bir bina inşa etmek bir tür patolojidir, ancak mimari, gücün görülmesine yönelik çıplak arzuyu maskelemek için kullanılır. Kameralı ve kuleli yüksek kalın duvarlar, değerli olanın korunduğu güvenli alanı anlatacaktır. Öte yandan bir şeyi saklamak, saklanacak değerli bir şey olduğunu gösterir. Patolojinin tersi gerçek bir tepkidir - patoloji önyargı veya diğer kodlanmış, kimlikle ilgili fikirlerin varlığını içerir. Gerçek yanıt, bağlam içinde iyi bir konuma sahiptir ve gerçek ile

iletişim kurarken, patoloji, öznenin gerçekliğin öznel algısına göre tepki vermesini ve bu şekilde dış durumla iletişim kurmamasını etkiler.

2.3 Güvenlik, Güvensizlik, Kaygı ve Mimarlık – Aslan, Mimar ve Kafes

Alegorisi

Mimari, mimar ve güvenliksiz ortam arasındaki bağlantıyı potansiyel olarak daha fazla ortaya çıkarmak amacıyla, mimarın bir aslanla karşı karşıya olduğu bir alegori oluşturulmuştur. Burada aslan tehlikeyi, mimar ise insanı temsil etmektedir. Bu alegori, güvenli dönemlere ve güvenli olduğu halde güvenliksiz hissedilen kaygılı dönemlere de uygulanarak, bu dönemlerde insanın güvenlik gereksiniminin nasıl tanımlandığı analiz edilmeye çalışılmaktadır.

2.3.1 Güvenlik : Aslan Kafeste – İnsan Dışarıda

“Mimari, bina tarafından kışkırtılan bazı merkezi kaygılara şiddetli tepkinin olumlu versiyonu değil mi? Ve bu kaygı, yasa dışı olarak ele geçirilen bir şeyin üzerinde binanın yapıldığı şüphesine dayanmıyor mu?” (Kunze 2011)

Mimari tasarımıda öznellik ve içgüdüler birincil role mi sahiptir? Belirli bir duygusal durum, tüm tasarım sürecinden tamamen önce mi geliyor? Aslan ve mimar sorunu ilk olarak mimarın aslanın bölgesine izinsiz girmesiyle ortaya ıkmuştır. Mimari aslanın alanına girdiğinde, problem ortaya çıkar. Ötekinin alanına izinsiz giriş, duvarların, kulelerin, surların yaratılmasına yol açar. Mimarının hacmi, dayanıklılığı ve gücü davetsiz misafir ile rahatsız edilen arasında sağlam bir sınır oluşturabilir. Aslana karşı sığınak inşa etmek sadece sorunu erteler, kalıcı olarak çözmez. Aslanın çevresine duvar örmek, mimari geçici olarak kurtaracaktır. Benzer şekilde, ölkeler göçmen sorunuyla uğraşmamak için duvarlar inşa ederek güvenliği sağlamaya çalışırlar. Duvar sorunu sadece erteler, çözmez ve şiddeti artar. Somut göç durumunda ve diğer birçok durumda da mimarlığın siyasi sorunları çözmesi beklenemez. Dolayısıyla güvenlik durumu görecelidir.

Yerellik, mimarlığın varoluşunda mevcuttur. Mimari nesne her zaman, kalıcı veya geçici olarak belirli bir coğrafi konuma bağlıdır. Yılan zaten Cennet Bahçesi içinde yerel ve kaçınılmaz bir unsurdur. (Kunze, 2011) Burada mimar davetsiz bir misafir olarak değişimi ateşlemek, mevcut durumu bozmak üzeredir. Sınırsız hayatta kalma ve hükmetme arzusu ile mevcut sınırlı kaynaklar arasındaki sürekli dengesizlik, her

zaman yeni çatışmalar için olasılıklar üretecektir. Mimarlık, saklanma, mahremiyet ve güvenlik koşulları yaratır – tehlikeleri engeller ve görünmez kılar; koparır, böler, küresel gerçekliği sınırlar ve bilincin dış dünyadan tamamen ayrılmasını sağlamak için şekillendirilmiş minyatür dünyalar yapar.

“Çünkü, analiz eden, ayıran akıldan çok önce, formel bilgiden çok önce, bedenin bir zekası vardı.” (Lefebvre 1991)

İnsanlar, dar bir geçit veya aslanın erişemeyeceği bir yükseklikte bir düzeyde bulunma gibi basit uzamsal önlemlerle tehlikeyi geçiştirebilir. Bu zihinsel yetenek, çevreleyen alanın fiziksel özellikleri ile değişiklik, uyarılma, ayarlama olasılıkları arasındaki sezgi, algı ve bilginin bir kombinasyonunu içerir. Aslanlardan saklanmak, ya da aslanı saklamak, tehditle görünmez bir anlaşma demektir. Gizlenmek ya da gizlemek en başından beri kaynak gerektirecek kadar karmaşık bir kavramdır. Saklanmak, sınırlı erişim ve hareketlilik anlamına geldiğinden, bir aslanı yakalamak ve onu sınırlamak daha doğru bir adım olabilir.

2.3.2 Güvenliksizlik : Aslan Dışarıda – İnsan Kafeste

"Gereklilik buluşun sadece üvey annesidir. Savaş bir öz annedir" (Virilio 1998)

Sürpriz, hem saldırı hem de savunma için önemli bir parametredir. Eğer mimar, aniden karşısına çıkan aslana şaşırırsa, mimari bilgisinden yararlanamaz. Planlamak için zaman olmayan durumda ne olabilir? Planlama mümkün olmadığında mimar nasıl davranır? Bu ekstrem durum, çoğunlukla ofis alanıyla sınırlanan mimari pratiğe meydan okumaktadır. Bu durumda mimar konfor alanının dışında, hayatı tehlikeye koyan hayattaki güvenliğini sorgulayabilir. Buradaki fikir, aslan ve mimarın bir aradalığının, çağdaş mimari uygulama ile güvensizlik kavramı arasındaki mesafeyi azaltmaya yardımcı olabileceğidir. Aslan, insanlar da dahil olmak üzere canlı organizmaların çoğuna yönelik bir tehdidin sembolüdür. Aslanı çıplak elle yenmek imkansızdır. İnsanlar, aslanla savaşmak için yeterli olmayan sınırlı fiziksel güce sahiptir. Ancak düşünme yeteneği, vahşi hayvanlar, sel, fırtına ve deprem gibi fiziksel erişimimizin çok ötesindeki sorunları çözmemize olanak tanır.

Tezin yazarı, aslan sorununa farklı sığınak türleri ile cevap vermiştir ve tüm tasarım süreci boyunca, mimarın aslana karşı korunmasını sağlamak için mümkün olan en iyi sığınak geliştirilmeye odaklanılmıştır. Zihnini sığınak arketipinin ötesinde bir şey görememekten, tez yöneticisinin aslanın etrafına bir kafes çizmesiyle kurtarmıştır.

Sonuçta, çarpıcı derecede farklı iki mimari tepki aynı sorunu zıt şekillerde çözmüştür. Sığınak söz konusu olduğunda, mimar ancak hareket özgürlüğünden vazgeçtiğinde güvendeydi; oysa Aslan'ın kafese girmesiyle mimar özgür kalmıştır. Sığınak, mimarın özgürlüğünü elinden alır ve onu aslan konusunda daha aşağı bir konuma sokar. Aslan, açık alanın kralı olmaya devam ederken mimarın varlığı birkaç metre kare ile sınırlıdır. Bu noktada sığınak ile hapisane hücresi arasındaki fark nedir? Her iki durumda da mimar, özgürce dışarı çıkma olasılığı olmaksızın küçük bir alanla sınırlanmıştır.

Şekil 2.19 : Aslan problemini çözmeye çalışırken tez yazarı tarafından yapılan çeşitli sığınak tasarımı eskizleri.

Sığınak, özne ve tehdit arasında bir boşluk yaratır. Belirsizlik var olmaya devam etse de sığınak sadece aslanla mimar arasındaki kaçınılmaz teması ertelemektedir. Sığınak sorunu çözmez, sadece geciktirir. Tıpkı bir duvar veya bariyer gibi, sadece güvenlik ve güvensizlik arasında bir mekan/zaman bariyeri yaratmaktadır. Sığınak mimar ve aslan arasındaki zarf şeklindeki çözüm, Schrödinger'in Kedisinin durumunu yaratır - mimar hem ölü hem de diridir. Mimar, aslanı kafese koyarak özgürlük ve fiziksel güvenlik avantajı elde eder ve kontrolü eline geçirerek sonunda aslanı evcilleştirebilmesi bile söz konusu olabilir. Tehdit bir silaha dönüştürülebilir; kafesin, ölümcül nesneleri yakalama ve içeride tutma işlevi vardır. Tehdidi lokalize etmekte ve sonunda etkisiz hale getirmektedir. Öte yandan sığınak, mimarı sınırlar ve mekanın kontrolünü elinden alır. Sığınağın içinde aslandan korunan mimar, ancak aslan etrafta olmadığına sığınağı terk edebilir. Aslan sığınağın etrafındayken mimar sadece sığınağın iç alanının sağladığı özgürlüğe sahip olur. Sığınak içinde mimar, istenen herhangi bir davranışı uygulamak için tam zamansal ve mekansal özgürlüğe sahiptir.

Şekil 2.20 : Aslanın avını yakaladığı an, hem korkuyu hem büyüklüğü, hem acıyı hem sevinci, hem kaosu hem düzeni anlatır. (Çizim : Semir Poturak)

2.3.3 Güvenlikte Güvensizlik - Kaygı: Aslan kafeste – İnsan Kafeste

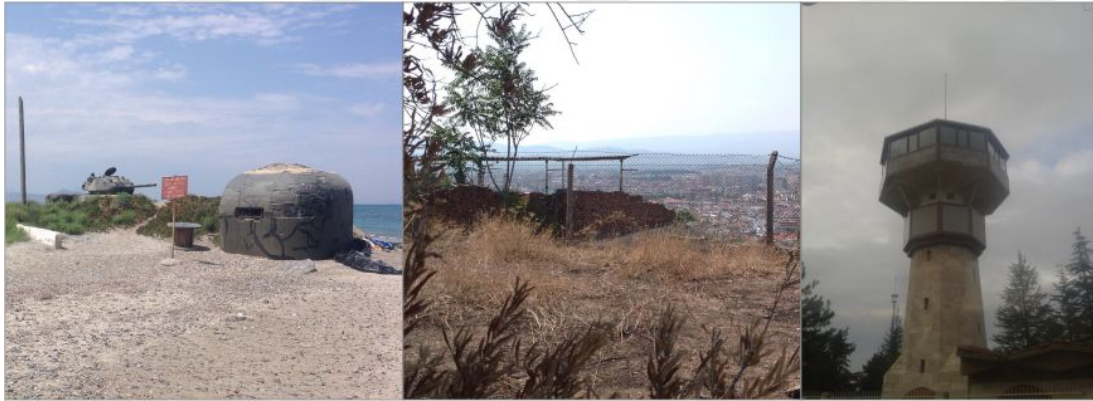
Kaçmak - aslanların yaşadığı bölgeden uzaklaşmak -W tepkilerin en basiti olabilir. Doğal bir sığınak(tepe, mağara,vb), aslanların gelişini öngörme sürpriz saldırı riskini azaltma olanağı verebilir veya bir aslanın tuzağa düşmesi için sahte toprakla bir delik kapatılabilir. Aslan yakalandıktan sonra evcilleştirilebilir ve hatta silah olarak da kullanılabilir.

Güvenliksiz ortamda aslanın kafeste olması, veya mimarın sığınakta olmak güvenlik sağlamaktadır. Ancak mimar, aslan ortada yokken(ya da kafesteyken) de çevrede dolaşıyormuş gibi tepki verebilir. Aslında ortam o anda güvenli olduğu halde güvensiz davranmaktadır; mimar kaygı içindedir. Güvenliksiz bir ortamda birçok psikolojik tehlike ve engel vardır. Bu engeller mimarın ideolojisi, önyargısı, duygusal durumu olarak karşımıza çıkabilmektedir. Bu tür engeller, genellikle çok fazla kaynak harcamayı gerektiren tasarım sürecinin nihai sonucunu olumsuz etkileyebilir.

Mimari nesnelerin inşa edilmesi için gerekli olan temel bir zaman boyutu vardır. Bir aslanla (ya da başka herhangi bir yaşamı tehdit eden durumla) karşı karşıya kaldığında, mimari tasarımın mimara çok az ya da hiç faydası olmayacağı açıktır. Kaçma olasılığını ortadan kaldıran bir mesafede, mimar, mimari bilgisinden çok az yararlanacaktır. Ve eğer mimar kaçabilirse, aslanla bir sonraki karşılaşmaya hazırlanmak için yeterli zamanı olacaktır. Gerçek bir mimari tasarım eyleminin gerçekleşmesi için, mimarın görevini yerine getirebilmesi için mekansal ve zamansal

özgürlük olmalıdır. Mimarın çevreyi görebildiği tepeye tırmanmak için yeterli zamanı varsa, aslanı görmek için birkaç saati olacaktır. Bu şekilde, aslan gelene kadar ne yapacağını planlamak için zaman yaratılabilir. Mimari tasarımda zaman yönetiminin çok önemli bir faaliyet olduğu bu örnekten açıkça görülmektedir. En azından mimari tasarımın güvenlik açısından değerli bir parametresi olduğu söylenebilir. Tehdit ile tehdit edilen arasındaki mesafe, güvenlik senaryosunun karakterini belirler.

Mimar aslanın ortada bulunmadığı bu süreyi sürekli olarak aslanın gelmek üzere olduğu düşüncesiyle geçirmeye başladığında, ister istemez başka bir şey düşünemez hale gelir, tasarımı kaygısının dışavurumudur; aslan yakında olmadığı halde sığınağından başka bir şey tasarlayamamakta, veya sığınağından çıkamamaktadır. Örneğin büyük savaşlardan yıllar sonra, savaşın bittiğini bilmeden yıllarını ormanda geçirmiş eski askerlerin zihninde savaş hala sürmektedir. Dünyanın kutuplaştığı Soğuk Savaş Dönemi de, kutupların karşılıklı olarak silahlanma yarışına dönmüş tüm dünya nükleer savaş kaygısıyla yıllar geçirmiştir. Teoride, mimari tasarım süreci sonsuz olabilir. Kişi tüm hayatını sadece bir binanın tasarımına adayabilir, bu da Her tasarım çözümü her zaman daha da geliştirilebilir. Ancak gerçekte mimari tasarım sürecinin bir sonu vardır.

Sığınaklar, kontrol noktaları, kuleler korku, güvensizlik ve öngörülemezliği anlatır. Tehdit doğrudan görünür olmasa bile, mimari nesneler dikkat, stres ve endişe iletiyor. Bu yapılar esas olarak varlıklarını ve görünürlüklerini korumak için inşa edilmiş olsalar da, çok özel bir deneyim ve davranış gerektirir.

2.4 Bölüm Sonucu

Bu bölümde kavramsal bir çerçeve içinde güvenlik ve mimari tasarım ilişkisi, psikolojik ve sosyolojik boyutlarıyla incelenmiştir. Mimar matematiksel, mantıksal,

bilimsel bir modele göre sığınaklardan kaçınarak kafes çözümüne ulaşabilir mi - yoksa geçiş yalnızca mimarlık bilimi ve pratiği alanındaki bilgi ve deneyim sayesinde mümkün olup olamayacağı araştırılmıştır.

Tasarım sürecinin korkudan ve kaygıdan sorunları nesnel olarak çözebilecek konuma güvenli bir şekilde geçmesi mümkün müdür? Sorunun gerçek çözümü, sorunun tamamen iptal edilmesi ve tamamen ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Algıdaki potansiyel değişim, dünyayı algılama biçimi, genel tutum ve gerçekliğin tanımına ilişkin görsel temsiller arasındaki ilişkide görülmektedir. Çok merkezli, çok perspektifli kompozisyona sahip paralel izdüşümden merkezi perspektife geçiş, dünyanın nasıl algılandığı konusunda köklü bir değişime işaret etmektedir. Tıpkı her yerde bulunan ve her şeyi gören Tanrı'nın gözünden bakar gibi çizilen, sonsuzdan ve bir çok bakış noktasına göre çizilen ortaçağ minyatüründen sonra, ticaretin gelişmeye başladığı; soyut öte dünyanın gerçekliği yerine, dünyasal gerçekliğin öneminin arttığı erken modern dönemde (Rönesans) ortaya çıkan resimsel temsil yöntemi insanın gözünden görüneni anlatan perspektif olmuştur.(Ardaman, 2007) Bu özel durum güvenlik sorunuyla doğrudan ilişkili olmasa da, algıdaki değişimin nasıl farklı tasarım yaklaşımlarıyla sonuçlandığını açıkça göstermektedir; görsel temsille ilgili bir fikirden radikal bir kopuşun mümkün olduğunu anlatmaktadır. Bir algının gelişme, değişme, kayma, farklı fırsatlar, yaklaşımlar, çözümler, temsiller açma ihtimalinin her zaman olduğunu gösterir. *"Paradoksal olarak, özne, doğal zorunluluk akışı tarafından sürüklendiğinin bilincinde olduğu anda, özgürlüğünün de farkına varır."* (Župančić, 2000) Aynı şekilde, ancak mimar tasarım probleminin tam olarak farkına vardığında, çözümünü de bulmaya yönelebilir. Mimar kendi kaygılarını ve takıntılarını ancak o zaman sorunun analizi ve çözümlerin ortaya çıkması yoluyla tanır ve ancak o zaman radikal olarak yeni bir yönde ilerleyebilir. Yüzeysel düzeyde, mimarın kaygısının yalnızca tekrarlara neden olduğu görülmektedir. Kaygıdan kaçınmak için tekrarlanan başarısızlık, sonunda değişme olasılığını yaratabilir.

"Luchins ve Luchins (1959, 1970), katılımcılardan belirli bir algoritma kullanarak bir dizi kelime / sayı problemini çözmeleri istenen deneyler yaptılar. Serinin son problemi bu algoritma ile değil, basit ve açık bir alternatif yaklaşımla çözülecekti. Katılımcılar verilen algoritmaya o kadar takılmışlardı ki, son problemi çözmekte başarısız oldular." (Restrepo 2004).

Tasarım sürecindeki patolojik oluşumların etkileri, başka bakış açılarına imkân vermeden problem üzerinde belirli bir bakış açısına saplanıp kalmak şeklinde kendini gösterir. Bilinmeyene dair içsel korkunun önerdiği fikirlerden kaçınmak, tasarım sürecinde yeterli performansı sağlamak için çok önemli görünmektedir. Tasarım her zaman bilinmeyenle yüzleşmeyi gerektirir. Mimari tasarım söz konusu olduğunda, en azından her binanın kendi konumu vardır ve her mimari proje, daha önce bilinmeyen farklı bağlamları içerir. Tasarım sürecinin doğasından kaynaklanan kaçınılmaz belirsizlikle yüzleşme ve onunla yaşama eylemi, diğer tüm etik tartışmalardan önce gelir. Güvensizlik içinde güvenlik için tasarım yaparken, patolojik formlardan etkilenmemek için karar verme sürecinde dikkatli olunmalıdır. Kaygının varlığı, bireysel bir eksikliğin belirtisidir ve tasarım çözümleri üzerinde büyük etkileri olabileceğinden, mimarların psikolojik zafiyetlerinin farkında olmaları esastır. Sabit fikir, patolojinin bir diğer tanımıdır ve özellikle konu güvenlik olduğunda ciddi sonuçlar doğurabilir. Aksine, tasarım herhangi bir önyargıdan uzak özgün yaratıcı güçle güçlendirilecektir. Değişim odaklı bir faaliyet olarak tasarım, gerçekliğin doğal akışını başka bir yönde değiştirme eğilimindedir. Kaygının sorunu, hatalar, yanlış varsayımlar ve eksik çözümler için bir alan yaratabilmesidir. Genel anlamda patolojik oluşumlar, özneyi gerçeklikten veya öznenin gerçeklik ihtiyacından ayırma eğilimindedir. Mimari tasarım bağlamında gerçeklik, kaçınılmaz zaman akışının getirdiği sonsuz olasılıklarla bağlantılıdır. Bu bağlamdaki gerçeklik nihai değildir ancak sürekli olarak yeniden keşfedilir, yani gerçeklik her an birikerek değişir. Dünyanın yanlış algılanması, sistemin gerçekliğinin yanlış anlaşılması, çevrenin, olguların, faktörlerin ve paydaşların yanlış okunması, mimarın, tasarımcının veya araştırmacının belirli bir projenin zorluklarını kapsamlı, kalıcı ve sürdürülebilir bir şekilde çözmesini engeller.

Mimarın güvenliğinin ve bağlamının tehlikede olduğu bir durumda, geriye kalan tek mimari etik ögesi, mimarın kendisinin güvensizliği ile ilgilidir; yaşam tehlikede olduğunda, geriye kalan tek etik öge, özne ile o anda tehlikeden kaçması arasındaki ilişkidir. Sonuçta güvenliksiz bir bağlamda, özgür, yaratıcı mimari tasarım eyleminden önce, mimarların kendi kaygıları gelir.

3. ÖRNEKLERLE KENT BAĞLAMINDA GÜVENLİK VE MİMARLIK

Güvenlik ve mimarlık ilişkisi tüm coğrafyalarda bölgenin koşullarına uygun olarak farklı biçimlenmiş de olsa, temel ilkelerde ve yaklaşımlarda benzer semptomlar gözlemlenmektedir. Bundan dolayı, bu bölümde söz konusu ilişkiyi yansıtan dünyanın farklı bölgelerinden ve dönemlerinden örnekler seçilmiştir.

3.1 Güvenli Dönemlerde Kent Bağlamında Mimarlık

Mimari tasarım sürecini en çok etkileyen bilgi, bağlamın geleceğine ilişkin tahminin doğruluğudur. Binanın gelecekteki bağlamı anlaşıldığında, yeni sorunlar çıkma olasılığı önemli ölçüde azalır. Belirli bir bağlamda sosyal, ekonomik, politik ilişkileri bilmek, gelecekte sorunları en aza indirir. Çevreyi önceden anlamadan öznel kararların uygulanması, nesnenin gelecekte birçok sorunla karşılaşacağı anlamına gelir.

Tarih boyunca binalar farklı zaman dilimlerinde meydana gelebilecek olaylara dayanacak şekilde inşa edilmiştir. Mimari tasarım süreci sona erdiğinde ve binanın inşası başladığında, mimar bina ile olan bağlarını koparır ve bina kente malolur. Yapı, inşa edildiğinde ve kullanılmaya başladığında, yani mimari tasarım uygulandığında mimarın işi tamamlanmış olur, kullanıcılar kent sakinlerine dönüşür. Ender olarak mimar, inşaat sırasında ve sonrasında projeyi yeniden düzenleme olanağına sahiptir. Bina bağımsız bir nesne olacak şekilde tasarlanmakla beraber, artık kent bağlamında başka binalarla etkileşim içinde başka bir bütünün parçasıdır.

3.1.1 Kentlerin Güvenli Olduğu Dönemler

Barış halindeyken sistemin içinde gelişme ve ilerleme, yenilik ve araştırma alanı vardır. Kentler daha da gelişebilir ve büyüebilir. Şehrin yeni bölümleri inşa edilebilir, var olan bölümler canlandırılabilir. Genel olarak inşaat, barış ve istikrarı gösterir - bu, sermayeyi ve yatırımcıları çeken bir miktar kesinlik olduğu anlamına gelmektedir. Bugün pek çok savaşın ve afetin ardından yeni binaların inşa edilmesi planlanmaktadır. Barış zamanında şehirlerin güvenlik organizasyonlarını ve yapılanmasını sürdürmesi gerekir.

Şekil 3.1 : Stuttgart yakınlarında Naziler tarafından bir sanatoryum ve insan laboratuvarı olarak inşa edilen bina kendi düzenlerinin hep süreceği inancıyla planlanmıştı ve ileride güvenliksiz bir duruma düşüleceği düşünülmemişti.

Günümüz dünyası kesinlikle elektrik şebekesine, internete ve dijital bilgilerin depolanmasına dayanmaktadır. Google, Facebook, You Tube gibi büyük bilişim şirketlerinin desteği olmadan günümüz dünyasında var olmak çok zordur. Küresel dijital toplum, kesinlikle iletişimi ve interneti sağlayan altyapıya dayanmaktadır.

Mutlak iletişim ve bilgi gerekliliği nedeniyle interneti sağlayan altyapı çok değerli ve çok iyi korunmaktadır. Önemli bilgiler, banka hesapları, devlet dosyaları ve çok daha önemli veriler fiziksel alanda saklanmalıdır. Fiziki, maddi bir altyapının olması gerektiği, fiziki koruma ve güvenliğin de olması gerektiği anlamına gelir.

Standartlar, belirli güvenlik sorunları olan binaları tasarlarken mimarlara rehberlik sağlayan en yaygın araçlardır. Örnek olarak yangın yönetmelikleri, deprem yönetmelikleri, havaalanlarının, limanların, acil durum yollarının, sığınakların düzenlenmesine yönelik yönetmelik ve yasalar verilebilir. Malzeme ve ekipman güvenlik standartları, özellikle farklı silahlar alanında, mimari tasarımda da önemli bir kategoridir.

Çok sayıda kullanıcıyı barındıran stadyumlar, büyük sığınaklar ve diğer binalar da çok özel güvenlik konularıdır ve güvenlikle ilgili çok hassas tasarım kararları gerektirir. FIFA tarafından sağlanan güvenlik standartlarından bazıları olan maksimum güvenli kapasitenin hesaplanması, stadyumlarda kontrol odası bulundurulması ve giriş çıkışların denetlenmesi kamusal mekanlardaki mimari güvenlik önlemlerine örnektir.

3.1.2 Güvenli Dönemde Özel Koruma Gerektiren Yapılar

Dijital güvenlik, altyapının fiziksel güvenliğine ve anında küresel iletişime ve dijital mülke erişime olanak sağlayan bileşenlere dayanır. Sabit disklerin, elektrik hatlarının, kabloların korunması – iletişim altyapısı mutlak güvenlik gerektirir ve mimari, diğer mühendislik bilimleri arasında önemli bir rol oynar.

Bu tür tesislerin çoğu gizlidir ve yerleri açıklanmaz. Gizlilik, gizli yerler, kamuflaj, bunların tümü, içeriğine mutlak güvenlik sağlaması gereken binaları tasarlarken uygulanan güvenlik mekanizmasının parçalarıdır.

Hem barış hem de savaş, güvenlik mekanizmalarının konuşlandırılması gereken durumlardır. Barış ve güvenli dönemlerinde sistem içinde düzeni sağlayan, barışı sürdüren mekanizmaların olması gerekir. Zenginlik birikimi, depolama, iletişim, suçluların toplumdan uzak tutulması, ele alınması gereken birçok olgu arasında yer alır ve mimari tasarım büyük rol oynar. Sistemler, kontrol ve barışın sürdürülmesine yardımcı olacak alanlar sağlamak için mimari tasarıma büyük ölçüde güvenir. Bankaların, cezaevlerinin, depolama tesislerinin, veri merkezlerinin tasarımı, güvenlik için mimari tasarımın çok zor ve çok önemli örnekleridir.

Şekil 3.2 : Letzigrund, Atatürk Olimpiyat Stadı ve Kiev'deki stadyum. Stadyumlar, çok karmaşık tasarım ve güvenlik hususları içeren çok yaygın büyük yapılardır.

Hapishaneler, bankalar, arşivler, laboratuvarlar, araştırma tesisleri, müzeler, galeriler mimari tasarımda çok özel güvenlik kaygıları gerektiren arketiplerden sadece birkaçıdır. Bu tür binalar, sistemin varoluşu için çok önemli bir değer taşımaktadır. Bir hapishanenin güvenliği, banka hazinelerinin güvenliğine güven – bunlar sistemin “normal” işleyişi ve büyümesi için önsel koşullardır. Bu binaların işleyişi, sistemin çekirdeğini oluşturur – sistemin çalışıyormuş gibi görünmesini sağlamaktadır.

3.2 Güvenliksiz Dönemlerde Kent Bağlamında Mimarlık

Güvenli mekan yalnızca insanlar için değil tüm canlılar için önem taşıyan bir unsurdur. Doğadaki tüm yaratıklar kendi güvenlikleri için ya doğal sığınaklara sığınır, ya da kendileri güvenli strüktürler inşa ederler. Örneğin kuşlar yavrularını yırtıcılardan korumak için yüksek yerlere yuvalar yaparlar, kıyılarda yaşayan kunduzlar su baskınlarından korunmak için barajlar inşa ederler, rakunlar yavrularını kazdıkları tünellerde saklarlar. İnsan da doğaya bakarak önce pek çok hayvanın da kullandığı mağaralara sığınmıştır. Hatta bilimsel araştırmalarda genelde paleolitik, alt paleolitik, orta paleolitik, üst paleolitik ve kalkolitik gibi evrelere ayrılan uzun bir dönem olan ve ortalama 50 000 yıl öncesine tarihlenen bu döneme (Güleç, E., Baykara, İ., 2014), halk arasında “mağara dönemi” de denir; bu bağlamda mağara bir sembol haline gelmiştir ve koruyuculuğunu yansıtan sanat eserleriyle süslenmiştir. Mağara sanatı yalnızca inanç ya da avda uğur getirmesi için totem amaçlı değildir. Farklı bir açıdan bakıldığında güvenli bölgenin temsili olarak da yorumlanabilir. Özellikle Fransa, İtalya, İspanya (Akdeniz Bölgesi), Çin, Hindistan ve Afrika’nın çeşitli yerlerinde görülen bu mağaralara dünyanın her yerinde rastlanabilir (Uysal, G., 2011).

Örneğin İslam inancında Hz. Muhammed Mekke’den Medine’ye hicretinde kendisini öldürmek için takip edenlerden kurtulmak amacıyla Hz. Ebubekir ile birlikte üç gün boyunca Sevr Mağarası adlı bir mağarada konaklamıştır (Keleş, R., 2016). Mağaranın ağzını ağı ile kapatıp düşmanları yanıltan örümcek ve ağ figürleri girişi perdelemeyi sembolize etmektedirler. Kendisini takip edenlerin örümcek ağını o mağaraya insanın girmemiş olduğunun kanıtı olarak görüp oradan uzaklaşması, aynı zamanda ağın bir bariyer olarak, gizlenme sembolü bağlamında daha sonraki dönemlerde mimaride güvenlik için kullanımının da bir yansıması olarak nitelendirilebilir. Anadolu Hristiyan kültüründe Efes yakınındaki Yedi Uyuyanlar Mağarası aynı yaklaşımı simgeler. MS. 250 civarında Hristiyan inancını benimsemiş yedi genç İmparator Decius’un hışmına uğrarlar ve kaçıp köpekleri ile birlikte Selçuk’ta yüksek bir platodaki bir mağaraya sığınır. İslam inancında ise Ashab-ı Kehf Mağarası olarak geçen bu mağara Selçuk’ta değil Tarsus ya da Afşin’dedir. Bu mağaraların da ulaşılması zor dağlık bölgelerde konumlandırılmış olması dikkati çeker.

Şekil 3.3 : Novi Pazar civarındaki mağaralar.

Özellikle kalkolitik dönemde kullanılan mağaraların Anadolu’da Likya örneğinden başlayarak yüksek yerlerde seçilmiş olması (Becks, R., 2013), bu dönemde güvenlik kaygısının artmış olması ile açıklanabilir. Daha sonra yukarıda sözü edilen Erken Hristiyanlık ve Erken İslamiyet dönemleri de güvenlik sorunu yaşanan dönemlerdir ve mağara sembolizmi bu nedenle yoğunlaşmıştır. Ortaçağda kalelerin yüksek yerlerde yapılması aynı yaklaşımın devamıdır. Öte yandan günümüzde mağara tipi konutlar, özellikle A.B.D’de nükleer tehlikelerden korunmak amaçlı tekrar gündeme gelmiştir. Avrupa’da ise daha önce mağara kültürünü benimsemiş bölgelerde, örneğin Akdeniz Bölgesi’nde tarih boyunca kesintisiz kullanılmışlardır ve kullanılmaya devam edilmektedirler (Ramseyer, V., 2014).

3.2.1 Kentler ve Sur Duvarları

3.2.1.1 Mezopotamya, Anadolu Hitit (Prehistorik ve Yazılı Tarih Dönemleri)

“Yine de konseptin basitliği, inşaat, gereksinimler, işletme ve inşaat maliyetlerinin kapsamı ... açısından hiçbir şey duvarla karşılaştırılamazdı... Duvar, bir topluluğun sürdürmek zorunda kalabileceği açık ara en maliyetli savunma veya bayındırlık işleri harcamasıydı.” (Mc Crie 2006)

Neolitik Dönem’de tarımsal üretimin başlamasıyla köyler ortaya çıktı. Köylerde artı ürün üretilmesiyle birlikte de değer kavramı oluştu ve dolayısıyla kendileri çalışmayıp bu değerleri yağmalayarak yaşamak isteyen gruplar da türedi. Bu gruplar nedeniyle daha önce paleolitik dönemde ağırlıklı olarak vahşi hayvanlardan ve doğal afetlerden korunmak için mağaralara sığınan insanlar bu sefer bu yağmacı gruplar nedeniyle köylerinde güvenliksiz bir duruma düştüler ve korku içinde yaşamaya başladılar; böylece ilk sur duvarları ortaya çıktı. Ünlü kent tarihçisi Lewis Mumford’a göre bu

ilkel duvarlar direkli ahşap çitler şeklindeydi ve genelde önlerine de hendekler inşa ediliyordu (Mumford, L. 1961, s. 13). Bu köylerin süreklilik ve güvenliği sağlaması onları model alan büyük kentlerin ortaya çıkma nedenlerinden biri oldu.

Şekil 3.4 : İstanbul, Belgrad ve Anavarza surları.

Kentlerde artık vahşi hayvan saldırısı tehlikesi yoktu; ancak insanlardan gelen tehlike artarak sürüyordu. Mumford düşman kavramını sorgularken bunun kentlerde bir toplumsal bellek ve toplumsal güç oluşması, tanrıların ve tapınakların oluşmasıyla farklı inançların çatışması ve bir yandan iç ilişkilerde bir dayanışma sergilenirken dış ilişkilerin “ötekileştirme” ve güç savaşları nedeniyle giderek kötüleşmesiyle açıklar (Mumford, L., 1961. s. 51). Bu da literatürde “porozite korkusu” olarak tanımlanan kavramı ortaya çıkarır (Tanyeli, U. 2022) Kentlerde sur gereksiniminin ilk ortaya çıktığı yerler arasında en tipik örnekleri Mezopotamya’da Sümerler Döneminde görebiliriz. O dönemde Ur Kenti hiç bir provokasyon olmadan doğrudan saldırıya uğrayınca kentlerin sur duvarları ile çevrilmesi fikri ortaya çıktı ve M.Ö 7500’den itibaren korunma gereksinimi ön plana çıkmaya başladı. Spiro Kostof’a göre “Protoliterate Dönem” olarak adlandırılan M.Ö. 3500-M. Ö 3000 yılları arasında ilk sur duvarlı kentler ortaya çıkmaya başladı (Kostof, 1995, s. 51). Bu kentlerde zamanla sur duvarlarına askerlerin yerleşip dışarıdan gelebilecek tehlikeleri gözlemleyebileceği düzenekler eklendi; aynı sistem Babil ve Asur dönemlerinde de devam etti. Özellikle kent devletleri krallıklara dönüştükçe surlar gittikçe daha görkemli hale gelmekte ve sembollerle bezenmekteydi; bunun en tipik örneklerinden biri Babil’in İhtar Kapısı’dır. Sur duvarları dışında yer alan köyler ise, hem kentlerin gıda gibi gereksinimlerini sağlıyor, hem de kente yakın konumlanarak kendi güvenliklerini arttırıyorlardı.

Bu dönemdeki tüm bu güvenlik önemli tasarımların en ilginçlerinden biri Türkiye’de Konya Ovası’nda bulunan Çatalhöyük’tür, bu neolitik ve kalkolitik yerleşmenin (M.

Ö 7400-5200) sur duvarı yoktur, ovanın ortasındadır. Ancak tüm yerleşme bir kale gibi tasarlanmıştır. Evler ve kutsal mekanlar birbirine bitişiktir ve tek bir kütle oluşturmaktadır. Evlerin girişi zeminden değil, çatıdandır, Yapılan araştırmalar sonucu evleri bölen duvarların tek duvar olmadığı, çift duvar olduğu saptanmıştır; ayrıca yerleşmenin bir hendekle çevrili olduğu bulgusu da yapılmıştır. Aynı bölgede dağlık alanda evlere terastan girilen başka yerleşmeler de vardır, ancak bunlar taş duvarlıdır ve girişler İran'daki bazı yerleşmelerde de görüldüğü gibi eğimden yararlanarak merdiven gibi yapılmıştır. Çatalhöyük'te ise merdiven sabit değildir, ip ve ahşap merdivenlerin teras çatıya çıkmak için kullanıldıktan sonra yukarı çekildiği düşünülmektedir. Ayrıca Çatalhöyük'ün kerpiç duvarları diğer neolitik duvarlara benzememekte, harçlarında güçlendirici özel malzemeler kullanılmış bulunmaktadır (Hodder, 1996).

Eski Mısır'da ise güvenli mimarlık ve güvenli kent tasarımı en önde gelen konulardan biriydi, Özellikle Orta Krallık Dönemi'nde Nubia (Habeşistan) ile olan sorunlar artınca Buhan, Kalun ve Askut gibi sınır kentleri önde olmak üzere kaleler ve surlar inşa edilmeye başlanmıştır. Kahun kentinin diğer bir özelliği de daha sonra Yunan ve Roma kentlerinde göreceğimiz ızgara (grid) planlı olmasıydı (Spelinger, 2005). Bu plan tipi askeri birliklerin geçişini kolaylaştırdığı ve kent üzerinde denetim sağladığı için tarihin pek çok döneminde kullanılmaya devam etmiştir.

Eski Mısır'da konut mimarisinde de güvenlik ön planda idi. Evlerin tümü çok sağlam duvarlar ile çevriliydi. Bu avlulu evlerin aydınlatılması için gerekli pencereler, dışa değil avluya açılıyordu ve Eski Krallık'tan (M.Ö 2700-2200) başlayarak konut tasarımları aynı kaygı temelinde geliştirildi. Saray duvarları da çok güçlüydü ve güvenli olduklarını yansıtan semboller ile dekore edilmişlerdi. Kentler ise çoğunlukla oval biçimliydi ve çift sur ile çevriliyordu (Uphill, E. 2001). Krallık büyüdükçe savaşlar da artıyordu. Savunma konusu kralın sorumluluğundaydı. Orta Krallık (M.Ö 2050-1650) döneminden itibaren ortaya çıkan sur duvarları özel tasarımlardı ve bu tasarımlar Yeni Krallık (M.Ö 1550-1070) döneminde daha da gelişti. O dönemlerde savaşlar öyle artmıştı ki, mezarlar bile silah resimleri ve savunma tasarımları ile süsleniyordu (Shape, S., 2014)

Mezopotamya ve Mısır benzeri bir durum Anadolu'da Hitit Dönemi'nde de gözlemlenmektedir. Anadolu'da ilk Hitit yerleşmeleri M. Ö 1700'lere dayanır ve Eski Hitit Dönemi olarak adlandırılır, bu devlet daha sonra M. Ö. 1450-1180 arası Büyük

Hitit Krallığı'na dönüşür ve M. Ö 7. Yüzyıla kadar süren Geç Hitit Dönemi ile son bulur.Hitit Mimarisi uzmanı Muhibbe Darga (1985, s. 27) Büyük Hitit Krallığı'nda başkent Hattuşaş, Alaca Höyük, Maşat Höyük gibi kentlerde savunma sisteminin saraya ait yapılar ve tapınaklarda izlenebileceğini ve “askeri mimarlığın başlıca malzemesini oluşturan şehir savunması ve şehir kapıları”nın da Hitit Mimarisi'ni en iyi yansıtan örnekler olduğunu belirtmektedir. Hitit Krallığı'nın güçlü döneminde kentlerin sağlam bir sur sistemi ile korunduğu gözlemlenmektedir. Tüm Hitit kentleri aynı sur yapım tekniğini kullanmakta, kiklopik diye tanımlanan dev taşları harç kullanmadan yığma taş duvarın gelişmiş bir versiyonu olan “sandık duvar” denilen yöntemle bu koruyucu duvarları oluşturmaktadır. Surların üstünde yer alan kerpiç bir platformda dikdörtgen kuleler ve burçlar (bastion) yer almaktadır. Kentin dışarı ile bağlantısı ise anıtsal kent kapıları ve bunların altından geçen tüneller ile sağlanmaktadır. “Potern” adı verilen bu tüneller bir Hitit güvenlik mimarisi buluşudur ve bunlar yeraltında değil yer yüzeyinde özel noktalarda kemer benzeri bir taş bindirme tekniği ile inşa edilip üzerleri toprak ile kapatılarak gizlenir (Darga, s. 28-29).

Hititler'in son döneminde artık Batı Anadolu'da Frigya ve Doğu Anadolu'da Urartu Devletleri kurulmuş olduğu için daha önce Hititler'in sahip olduğu güç bu devletlere geçmiş olduğundan Hititler Batı ve Doğu Anadolu'dan kaçmak, taşınmak durumunda kalmışlardır (Şahin, 2019). Hititler sığınak olarak Kızılırmak'ın güneyini, Toros ve Amanoslar'daki dağlık bölgeyi seçmişlerdir. Kalkolitik Dönem'deki güvenli mekan algısı olarak yüksek yerlerin seçilmesi davranışını Geç Hitit Yerleşmeleri'de tekrarlamıştır. Ama o dönemin en saldırgan topluluklarından olan Asurlular o bölgeye de erişip bu son Hitit yerleşmelerini yıkmış ve Hitit uygarlığının sona ermesine neden olmuşlardır. Asur Kralı III. Salmanassar'ın dağların artık güvenli mekan olarak algılanamayacağını belirten şu sözleri konuyu en iyi şekilde ortaya koymaktadır (Pınarcık, 2018):“*Göklere hançer uçları gibi sarp şekilde yükselen ve atalarımın hiçbirinin içine giremediği yüce dağların içinde bakırdan çapalarla yollar açturdım*”.

Şekil 3.5 : Frankfurt, Novi Pazar ve İstanbul'dan askeri kuleler.

Dağların da güvensiz hale gelmesi yeni sur duvarı tekniklerinin gelişmesine neden olmuştur. Güvenlik kaygısı aynı zamanda kent planlarını da etkilemiştir. Bu dönemin en tipik örnekleri daha önce kent planları konusunda da belirttiği gibi Eski Mısır'dan etkilenen Yunan ve Roma kentlerinde görülür. Ancak o dönemden daha önce Batı Anadolu'da M.Ö 3200'den başlayarak Troya Kent Devleti ön plana çıkmaya başlamıştır. Sürekli olarak saldırıya uğrayan ve yeniden inşa edilen bu kentin dokuz adet katmanı bize kentin güvenlik arayışı konusunda önemli bilgiler vermektedir. Örneğin M.Ö 2600'de kurulan Troya II ve Troya III'ün sur duvarları M.Ö 2200-2100 arası tahrib edilmiş ve kent yıkıma uğramıştır. Bunun nedeni muhtemelen o dönemde Asya'dan gelen Hint-Avrupa kavimlerinin Anadolu'daki akınlarıdır. Daha sonra Troya katmanları küçülmüş, ancak Homeros'un İlayada Destanı'na da konu olan Troya VI (M.Ö. 1325-1275) sürekli olarak Balkanlar'dan gelen kavimlerin saldırısına uğramıştır. Böylelikle Troya VI'nın güçlü kent suru sürekli olarak tahribata uğramış ve tam olarak yeniden onarılamamıştır. Ayrıca M.Ö 1240 tarihinde bir deprem konutları ve kent surunu yıkınca asiller ve yöneticiler artık güvensiz buldukları kenti terketmişler, sur dışında yaşayan köylüler de köylerini terk ederek de harap kente sığınmışlardır. Zaten sonunda Trakya'dan gelen kavimler Troya VI'yı yakarak bu uygarlığa son vermişlerdir (Akurgal, 1980).

3.2.1.2 Yunan ve Roma

Antik Yunan kentlerinde görülen ilk savunma amaçlı yapının kutsal bir mekan olan Akropol'ü çevreleyen surlar olarak kabul edilir. Savunma mimarisinin varlığı arkaik dönemde M.Ö. 980-480) daha çok korunacak değer ve yerleşmenin konumuna göre

değişiklik gösterirken, Helenistik Dönemde (M.Ö 330-30) çok daha fazla savunma yapısı görülür (Fotini, F. 2015). Ancak Frederiksen'e göre arkaik dönemde de hemen hemen tüm Yunan kentleri sur duvarları ile çevrilidir (Frederiksen, R., 2011). Bu durum, bu kentlerin bağımsız kent devletleri olmaları ve birbirleri ile sürekli çatışma içinde bulunmaları ile açıklanabilir. Örneğin Atina ile Isparta, Attike Yarımadası kentleri ile Anadolu İon kentleri bu sürekli çatışmaların tipik örnekleridir. M.Ö 480'deki Pers saldırısı bu kentlerin çoğunun harab olmasına neden olmuştur. Bunun nedeni Perslerin bir imparatorluk ordusu ile bu küçük kentlere saldırmış olmalarıdır.

Yunan kent devletleri Pers orduları ile karşılaşmadan önce bir düzenli orduya bile sahip değildir, tapınakların korunması hariç, her birey kendi savunmasından sorumludur. Kostof (1995) bunun nedenini Eski Yunan kültüründe bireyselliğin ön planda olmasına bağlar. Bir önceki paragrafta değinilen Akropol Surları bile literatürde “Karanlık Çağ” olarak geçen M. Ö 1180-750 yılları arasındaki Trak kavimleri saldırıları sırasında inşa edilmiştir. Ancak Pers Savaşları Atina öncülüğünde Yunan Kent Devletleri'nin bir kısmının birleşmesi ile kazanılınca, ileride olabilecek benzer saldırılara karşı koymak fikri gelişmiş ve Eski Yunan Kentleri'nin güvenlik anlayışı bu dönemden sonra değişmiştir. Tam da Pers Savaşları sırasında, M. Ö 500 civarında dünyaya gelen Miletli kent plancısı Hippodamus Antik Yunan Döneminde güvenli kent kavramının gelişmesinin öncüsü olmuştur (Tomlinson & Spaworth, 2005). M. Ö 479 tarihindeki Yunanlılar'ın Persleri yendiği Plataea Savaşı sonrası başta Pireus (Pire) gibi liman kentleri olmak üzere Yunanlılar da kentlerini surlarla çevirmeye başlamışlardır. Bu güvenli tasarımlarda Thuroi ve Rodos'ta da güvenlik önlemleri alan Hippodamos en önemli rolü oynar. Hippodamos yalnızca kentleri surlarla çevirmekle yetinmeyip Pers Savaşları sonucu tamamen yıkılan Miletos'da uygulamış olduğu ızgara (grid) planla da kentlerin ordular tarafından daha kolay denetlenmesini sağlayan geometrik bir plan tipinin de öncüsü olmuştur (Szidat, J, 2020). Bu plan tipi sonrası Roma İmparatorluğu'dan başlayarak daha sonra özellikle Philedelpia gibi Amerikan kentlerinde tekrar tekrar kullanılmıştır. Szidat her ne kadar ızgara planın Perikles Dönemi'nde (M.Ö 443-429) ortaya çıkmış olduğunu öne sürse de, yeni araştırmalar bu askeri amacı ön planda tutan tasarım şeklinin Perikles Dönemi'nden de önce Smyrna (İzmir) ve Selinunt (Sicilya)'da kullanılmış olduğunu kanıtlamıştır. (<https://www.quadralectics.worldpress.com>, 10.09.2022)

Aynı dönemde Anadolu'da yenilgiye uğrayan Persler geri döndükten sonra kendi kentlerindeki güvenlik önlemlerini arttırmışlardır. Yenilgi onlarda bir travma yaratmış ve bu travma kent dokusu ve mimari tasarıma yansımıştır. Aslında İran'da güvenli tasarım Akamenidler Döneminden beri uygulanmaktadır. Persopolis ile Bisapur ve Guzeistan arasındaki Kotal-e-Sangar adlı 1230 metrelik güvenlik çemberi buna güzel bir örnektir (Kleiss, W. 1998). Ancak Büyük İskender M. Ö 336'da tahta geçince ilkin Attika ve Anadolu'daki Yunan Kent Devletlerini fethedip, daha sonra o dönemde ağırlıklı olarak Yunan yönetiminde olan Mezopotamya ve Mısır'ı da kendi imparatorluğuna kattıktan sonra İran'ı Perslerin elinden alıp İmparatorluğunu Hindistan'a kadar genişletmiştir. Hatta Hindikuş Dağları'nı da aşp Belh ve Semerkand'a kadar gitmiştir (Walbank, F. 2022). Büyük İskenderi en çok etkileyen kişi olan hocası Aristo onun için bir güvenli kent tasarımı konsepti geliştirmiştir. Bu konsept bağlamında Aristo hala kent suru yaptırmak istemeyen bazı Yunan kentleri dahil tüm kentlerin surla korunması gerekliliğini vurguladığı gibi, ızgara planı askeri açıdan tehlikeli bulmuş ve bu planın organik tasarımlı karmaşık yollarla kombine edilmesini istemiştir. Bir durumu tehlikeli bulmak kaygı sonucu ortaya çıkar. Çünkü Aristo işgalcilerin suru aşp kent içine gireceklerinden kaygılandığından, kentin askeri açıdan önemli bölümlerinin, işgal kuvvetlerinin kolayca erişemeyecekleri şekilde tasarlanmasını önermektedir (Mumford, L., s. 187).

Büyük İskender ve kendisinden sonra İmparatorluğu devralanların dönemi Helenistik Dönem (M.Ö 323-M.Ö 33) olarak anılır. Bu dönem bir imparatorluk dönemi olduğu için güvenlik kaygıları ve güvenli mimari tasarımları bu dönemde çok ön plana çıkmıştır. Bu konuda en güzel örneklerden birini Bergama kenti oluşturur. Önceleri basit bir yerleşme iken Helenistik Dönemde önemli bir merkeze dönüşen Bergama antik dönemin ilk cephanelik (arsenal) yapılarından birine sahiptir. Arkeolojik kazılarla ortaya çıktığı üzere o dönemde cephaneliklerde yalnızca silah ve cephane değil, kuşatma durumunda kullanılacak gıda maddeleri de depolanıyordu. Bunlar hem ağır yükleri taşıyabilecek sağlamlıkta inşa ediliyordu, hem de yiyeceklerin bozulmasını önlemek amacıyla havalandırma menfezleri ile donatılıyorlardı. Bergama'daki cephanelik yapısının güney doğusunda kışlalar vardır ve bunlar Bergama sur duvarına yaslanan özel güvenli yapılardan oluşur. Kent suru ise Bergama'nın en güçlü yöneticilerinden Eumenes II (M. Ö. 197- M.Ö 159) döneminde hem genişletilmiş, hem de güçlendirilmiştir (Radt, W., 1984)

Helenistik dönem bu şekilde gelişirken tarihte güvenli mimariye çok önem veren yeni bir imparatorluğun temelleri atılmaya başlamıştır ki bu da Roma İmparatorluğu'dur. İlk yüksek güvenli Roma kentlerinden biri M.Ö 273 yılında madenleri ile ünlü Portobello ve Monte Argenterio bölgelerini korumak için inşa edilen Cosa (Ansedonia) kale kentidir (Stierlin, 1996). Denize hakim konumdaki bu askeri kentte Romalıların daha sonra çok sık kullanacakları ızgara plan tekrar ortaya çıkmıştır. Daha sonra yapılacak olan Roma kaleleri de genellikle limanları korumak için yapılır. Roma kentinin limanı olan Ostia'daki kale buna tipik bir örnektir. Roma mimarisinde tapınakların da tepelerde, güvenli bölgelerde kurulması dikkati çeker, Tivoli'deki Hercules Tapınağı ve Praeneste'deki Fortuna Tapınağı gibi yapılarda gerek asıl kutsal binaya çok sayıda terasla ulaşılması, gerekse bu yapıların altında tüneller olması, bu kutsal yapıların tepede olmasının yalnızca kente hakim konumda olmaktan öte, aynı zamanda güvenlik kaygısı ile de olduğunun bir göstergesidir.

Roma İmparatorluğu aynı zamanda tehlikeli bölgelerde kurduğu kışla kentleri ile de ünlüdür. Bu kentlere "castrum" denir ki İngilizcedeki "castle-kale" kelimesi de bu terimden türemiştir. Castrumlar dört kapılı bir surla çevrili, dikdörtgen ve ızgara planlı tasarımlardır ve ortalarında "komuta merkezi" bulunur. Öte yandan Roma konut yapılarında da güvenlik kaygısı genellikle ön plana çıkar. Örneğin Pompei'de konutların zemin katları penceresiz ve adeta kale görünümündedir, üst katta da pencereler dar ve az sayıdadır. Evlerin giriş kapıları da ana caddeye değil evler arasındaki dar sokaklara bakar.

Roma mimarisi koruma yaklaşımının en önemli örneklerinden biri de İstanbul Surlarıdır. II. Theodosios (408-450) döneminde inşa edilen kuleli ve korunaklı girişli kara surlarında görülür, bunlara daha sonra deniz surları da eklenmiştir ve bunlar bugünkü halini VIII-IX, yüzyıllarda İmparator III. Leon ve Theophilos dönemlerinde almıştır; ancak Haliç'te daha Konstantin Dönemi'nde bile surlar inşa edildiği de bilinmektedir. Bu surlar 1453'te Fatih Sultan Mehmet'in topçu ateşleri ile tahrip edilene kadar 626'da Avarlar'a, 674-678 ve 717-718'de Arap'lara, 813'te Bulgarlar'a, 864'de Ruslar'a, 913 ve 924'de tekrar Bulgarlar'a, 1043'te tekrar Ruslar'a ve 1422 ile 1432'de Türkler'e karşı koyabilmişlerdir (Restle, M., 1976). Ayrıca surlara bitişik olan Blacherna Sarayı'nda özellikle kuleler ve ek korunaklı duvarlar ile donatılmıştır.

3.2.1.3 Orta Çağ'dan Rönesansa Değişen Surlar

“Bir kalenin psikolojik değeri vardır, çünkü ‘hiçbir şey yokken birlik ve kimlik sağlamıştır.’”(Virilio 1998)

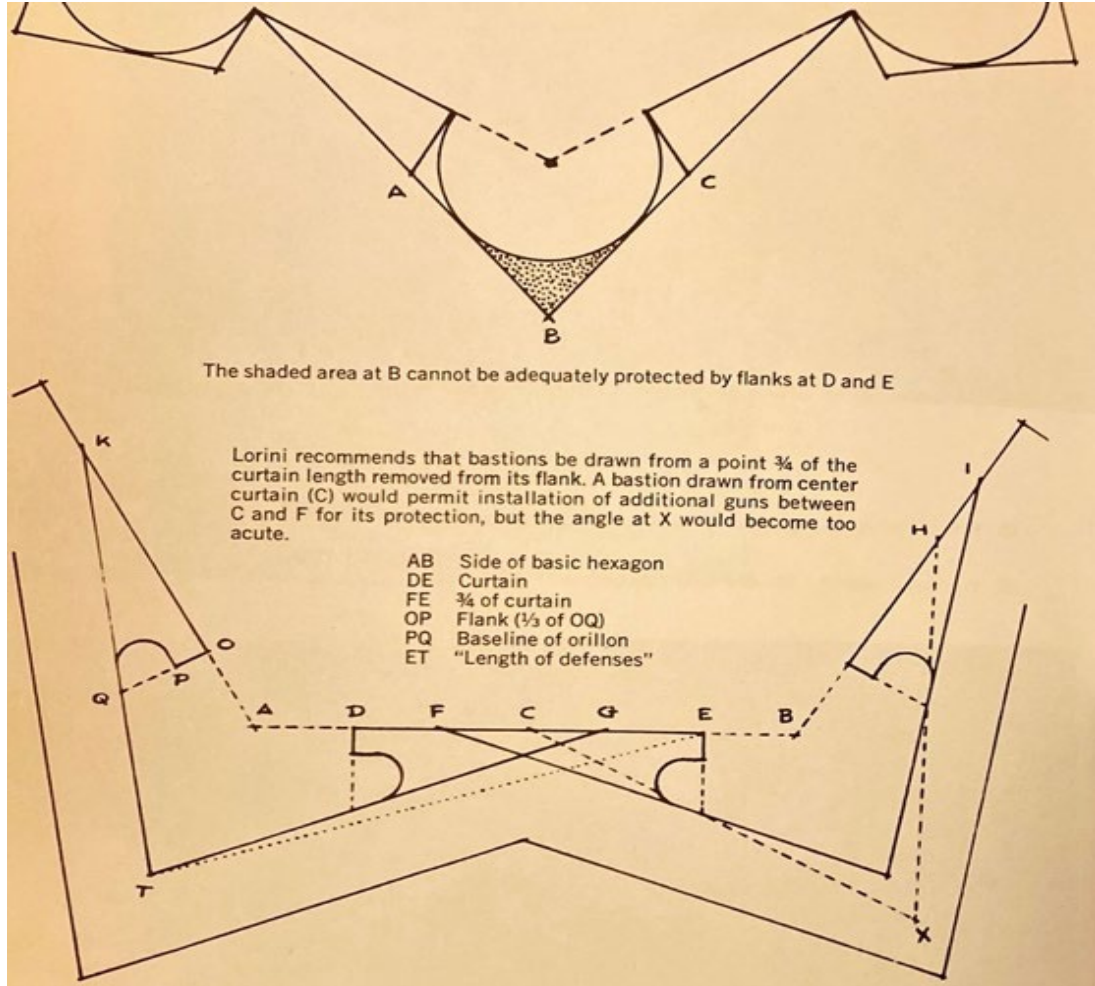
Orta Çağ tarihte en güvensiz dönemlerden biri olarak kabul edilir ve durum mimariyi ve kent tasarımı da etkilemiştir. Avrupa’da Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasının ardından Orta Çağ’ın ilk dönemlerinde bir kargaşa hüküm sürmüştür. Bu kargaşa daha sonra feodal düzenin oluşmasına neden olmuş, kale biçimi şatolar yaptıran ve içinde askeri düzen kuran feodal yöneticiler onları koruma karşılığı köylüleri köleleştirmişler ve serf olarak kullanmışlardır. Bu kargaşadan diğer korunabilen grup ise manastırlardaki keşişlerdir, dolayısıyla onlar da M. S. 3. Yüzyılın sonlarından itibaren kendilerine yetebilen tarımsal arazilerle çevrili, kale biçimi korunaklı manastırlarda yaşamaya başlamışlardır. Bunların en tipik örneklerinden biri Fransa Normandiya kıyılarında bulunan Mount Saint-Michel adasındaki manastırdır. Antik dönemden beri surla çevrili adaya VIII. Yüzyıl’da keşişler yerleşip korunaklı bir manastır inşa etmişlerdir. Binanın hem adada olması hem de mimari özellikleri güvenlik düzeyini birkaç kat arttırmaktadır. Avrupa’da manastırların nisbeten güvenli olma nedenlerinden biri de Hristiyanlığın Avrupa’da genel kabul görmesidir.

Kalenin veya manastırın bir ada üzerinde konumlanmadığı durumlarda ise sur duvarının dışına kazılarak suyla doldurulmuş bir hendek de duvarlara herhangi bir noktadan yaklaşılmasını olanaksız kılmak içindi. Örneğin, günümüzde İstanbul kara surlarının dışındaki hendekler varlığını sürdürmektedir, ancak suyla dolu olmayıp bazıları bostan olarak kullanılmaktadır. Gene İstanbul Galata’da 19. Yüzyılda yeni binalara yer açmak üzere yıkılmış olan kara surlarının izi, sur duvarının yerindeki sokak adlarında sürmektedir: Büyük Hendek Sokak, Lüleci Hendek Sokak bunlara örnektir.

Orta Çağ’ın sonlarına doğru, 14. Yüzyılda barutun bulunuşuna bağlı olarak top kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır. Gene, Orta Çağ’ın bitişini tarihleyen İstanbul’un fethi, Macar Urban’ın geliştirdiği, Theodosius surlarına hasar verecek güçte ve büyüklükte toplar sayesinde gerçekleşmiştir.

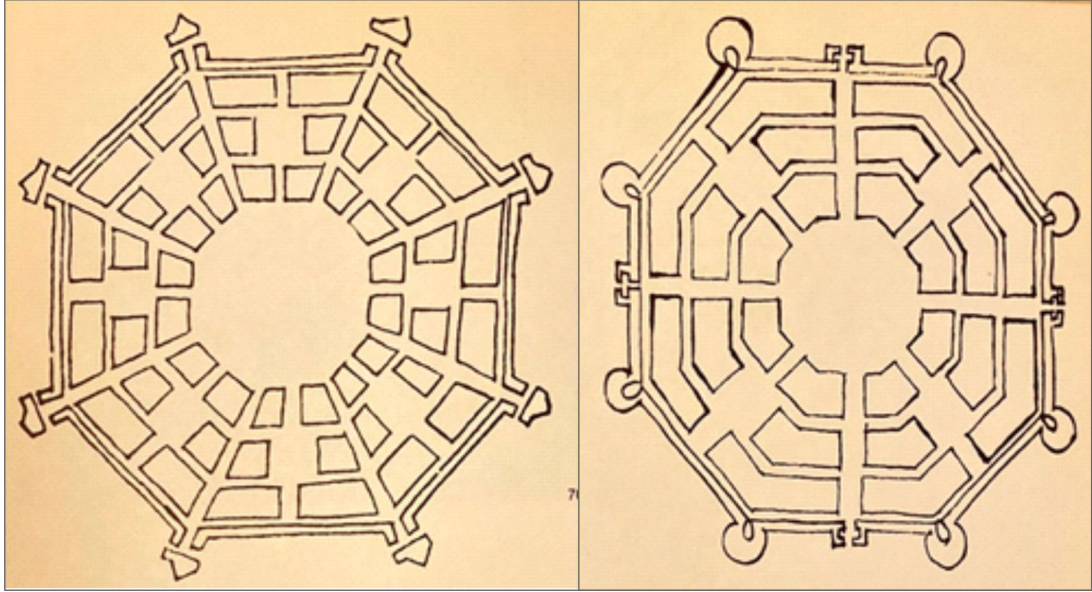
Topun kalelerin kuşatılmasında olduğu kadar, savunmasında önemli bir silah haline gelmesi sur duvarlarının tasarımı da değiştirmiştir. Orta Çağ’ın silindirik burç ve kulelerini top atışlarıyla korumak mümkün olamadığından, kör noktaları yok etmek üzere, top atışlarının koruduğu eksenlerin dış çizgilerini oluşturduğu köşeli burç

tasarımları ortaya çıkmıştır. Dar açılı burçların dışardan yapılacak top atışlarına karşı zayıf olması da, geniş açılı burç tasarımlarını ortaya çıkarmış, top atışlarının açılarına uygun tasarlanan burçlarla birlikte, kale duvarlarının da dik açılı olmak yerine geniş açılı olması gerekmiştir (Şekil 3.6) (de la Croix, H., 1972).

Şekil 3.6 : De La Croix, Horst, Military Considerations in City Planning: Fortifications, George Braziller, New York, ABD, 1972, resim 60,61.

Bu geniş açılar da çokgen planlı, dış köşeleri geniş açılı olan Rönesans kale modellerine yol açmış, mevcut birçok kale de top atışlarına göre tasarlanmış yeni tahkimatlarla çevrelenmiştir. Rönesans döneminin ideal arayışı, kale ve kent tasarımında da birçok şema geliştirilmesini sağlamış, birçok biçimsel denemeden sonra, çokgen planlı sur duvarı içinde ışınsal plan şemasının savunma amacına en uygun olduğu görülmüş ve bunların bazıları uygulanmıştır (şekil 2,3) (de la Croix, H., 1960).

Şekil 3.7 : Francesco di Giorgio Martini'nin ideal kent planları, De La Croix, Horst, Military Considerations in City Planning: Fortifications, George Braziller, New York, ABD, 1972, resim 76.

Şekil 3.8 : 1593'de inşa edilen Palmanova kenti planının 1598 tarihli çizimi, <https://www.udg.org.uk/publications/articles/palmanova>

3.2.1.4 Kalelerin ve Surların İşlevsizleşmesi

İpek Yolu'na alternatif rotalar arayışının neden olduğu coğrafi keşifler ve dünyanın yeni keşfedilen/erişilen bölgelerinin sömürgeleştirilmesi Batı Avrupa ülkelerinin zenginleşmesini sağlarken kraliyetler imparatorluklara dönüşmüştür. Ancak Avrupa genelinde on yıllara yayılan mezhep savaşları, sur duvarlarına ve kalelere olan gereksinimin sürmesine neden olmuştur.

XIX. Yüzyılda toprak köleliğinin sona erdirilmesi ve endüstrileşmeyle birlikte, kentlerin nüfusu daha önce görülmemiş bir hızda arttığında, kentler artık sur duvarlarının çok dışında genişlemiş, yeni kent düzenleme anlayışıyla birçok büyük kentte sur duvarları yıkılmıştır, Viyana'daki Ring Caddesi örneğinde, sur duvarlarının yıkıldığını, hendeklerin doldurularak bu merkezi alanda kamu ve kültür yapılarının inşa edildiği görülmektedir.

Savaş sahnesine uçakların dahil olduğu XX. yüzyılda ise, kara ordularına ve donanmalara karşı tahkim edilmiş kalelerin ve surların önemi daha azalmıştır. Ancak gene de bazı kalelerin sağlam ve kalın duvarları, Cardiff kalesi örneğinde olduğu gibi, II. Dünya Savaşı'nın bombardımanlarında kent halkının sığınmasına olanak sağlamıştır.

3.2.2 Yeraltı Kentleri

Görünüşe göre ilk insanlar yeraltı alanını bir sığınak olarak kullanmışlardı. Aşırı ve rahatsızlık verici hava koşullarından, hayvanlardan veya düşmanlardan korunmak için mağaralarda ve yer altı alanlarında yaşamak akıllıcaydı. Zamanla yeraltı mekanı ile toplum arasındaki ilişki daha da gelişmiştir. Drenaj ve su temini gibi yeraltı altyapısının izleri, su temini tünelleri inşa eden Babilliler'in MÖ 2500'lere ve ardından iyi gelişmiş su ve kanalizasyon sistemlerine sahip olan Romalılara kadar izlenebilir. Yeraltında inşa etmek de belirli bir bölgenin kendine özgü iklimi ile ilgilidir. Tunus'ta Romalılar, bölgenin aşırı sıcak ikliminin üstesinden gelmek için Bulla Regia'da yer altı atrium konutları geliştirdiler. Binaları daha konforlu ve kullanışlı hale getirmek için yeraltı yapısının kullanıldığı başka örnekler de bulunmaktadır. İspanya'da Gaudix, Yunanistan'da Santorini gibi Akdeniz bölgesinin yöresel mimarisi böyledir. Mesa Verde, Colorado'daki Kızılderili uçurum evleri, orta Avustralya çölündeki yeraltı evleri ve Güney Avustralya'daki mayınlı evler diğer örnekleri oluşturur. (Montazerolhodjah, 2015)

Kariz, Nushabad ve Samen, İran'da gelişmiş ve karmaşık inşaat teknolojisinin ve yer altı alanlarının kullanımının da gözlemlenebildiği yerlerdir. Kariz, aynı zamanda bir yeraltı şehri olan 15 km uzunluğundaki bir “qanat”tır (kaynaktan şehre su taşımak için su kemeri görevi gören yeraltı tüneli). Samen'deki kazılar, "granitten yapılmış bir taş yatağın içinde ve elle kazılmış" gizli bir kasabanın keşfedilmesine yol açmıştı. Bu yerlerin tarih boyunca farklı rolleri olmuştur. Yeraltı boşluklarına giriş yolları evlerin

içinde, kerpiç saraylarda veya evlerin körüklü kanallarında gizlidir. Evlerde mutfaktan gizli girişler varmıştır. Yeraltı şehri yolu boyunca, geçici sığınak sağlamak için odalar kazılmıştır. Her odanın yüksekliği 180 cm'dir. (Montazerolhodjah, 2015)

Her ne kadar Doğu Roma/ Bizans İmparatorluğu'nu kuran Konstantin ve ardından gelen hükümdarlar Hristiyanlığı kabul edip İmparatorluğun bazı bölgelerini güvene almış olsalar da, özellikle ilkin Roma, daha sonra da Arap akınları nedeniyle Orta Anadolu güvenli değildir, Kapadokya da bu bölgelerden biridir. Dolayısıyla Kapadokya'da manastırlar ve kiliseler kayaların içine oyulmuş, ulaşılması zor mekânları tercih etmişlerdir. Bu mekânların çok büyük mutfakları ve yiyecek depoları olması halkın da saldırı dönemlerinde bu manastırlara sığınmakta olduğunun bir göstergesidir (Öztürk, 2012). Manastır biçimi yaşamın Kapadokya'da Kayseri (Caesarea) Büyük Basileos'un (329-379) Suriye ve Mısır ziyaretlerinin ardından piskopos olunca Kapadokya'da da bu binaların benzerlerini yaptırmasıyla ortaya çıktığı düşünülmektedir (Başgelen, N., 2007). 4. Yüzyıl'da Kapadokya Hristiyanlığın önemli merkezlerindendir. Fakat bölgenin en güvensiz dönemi 7. Yüzyılın ikinci yarısı ile 9. Yüzyıl arasında gerçekleşen yoğun Arap akınları sürecidir, işte yeraltı kentleri de ağırlıklı olarak o dönemde geliştirilmiştir.

Gelişmiş savunma araçları olmayan bir çağda gelişmiş olan Kapadokya'da en iyi korumayı sağlayacak olan yapıların başında yeraltı şehirleri geliyordu. Bu nedenle kendi döneminde en fazla saldırıya maruz kalan Kapadokya Bölgesi'nde şu anda bir kısmı araştırılmayı bekleyen 100 kadar yeraltı şehri bulunmaktadır. Hatta Derinkuyu gibi ziyarete açık olan ünlü yeraltı şehrinin bile halâ tamamı keşfedilmiş değildir. 1963 yılında bulunan Derinkuyu Yeraltı Şehrinin halen yalnızca 8 katmanı ziyarete açıktır ve ancak 50m derinliğe kadar inilebilmiştir. Tümü ise 12-13 kat olup 80 m derinliğe ulaşılacağı düşünülmektedir. Zamanında bu şehirde ellibin kişinin yaşadığı düşünülmektedir. İçinde mutfaklar, erzak depoları, ahırlar, misyoner okulu, kiliseler ve mezarlıklar bulunmaktadır. Bu da bize insanların oradan hiç çıkmadan yeraltında yaşadıklarını göstermektedir. Adını ise 60-70 m derinlikteki 52 adet içme suyu kuyusundan almıştır. Kapadokya'daki diğer bir örnek de Mezopotamya'da Roma İmparatorluğu'nun zulmünden kaçan ilk Hristiyanlar'ın kurduğu düşünülen Kaymaklı Yeraltı Şehridir (Kocalar, A.C., 2018). Yerin üstü bu insanlar için o kadar korku doludur ki, onlar yerin altını daha güvenli bulmuşlardır. Bu yeraltı yerleşimlerini ilk Hristiyanların kurmuş olması popüler bir görüş olmakla birlikte, kuruluşlarının

Frig'lere, Hitit'lere, hatta daha da eskiye giderek onikibin yıl kadar önce gerçekleşmiş küresel bir felaket sonrasına kadar uzandığı yolunda da görüşler bulunmaktadır.

Kapadokya Bölgesinde'ki yer üstünde yaşayan halkın da saldırı dönemlerinde yeraltı şehirlerine sığınıp orada sürekli yaşayanlara katıldığı düşünülmektedir. Kapadokya'nın özellikle Bizans askeri hatları üzerinde yer alması bu duruma yol açan başlıca nedenlerden biridir. Selçuklular Dönemi'nde de yeraltı şehirlerinin bilindiği ve gizli tutularak askeri amaçla kullanıldığı düşünülmektedir. Bölgede çok sayıda yeraltı şehrinin bulunmasının nedenlerinden biri de bölgenin volkanik bir arazide olması ve bu arazide bulunan tüflerin işlenmeye müsait olmasıyla da bağlantısıdır. Aynı durum peri bacalarına işlenmiş güvenlik yapılarında da karşımıza çıkar, bunun en ilginç örneklerinden birini Paşabağı Ören Yeri'nde peri bacasına oyulmuş bir jandarma karakolu oluşturur (Uysal, A. & İçen, H., 2019)

Günümüze daha yakın bir örnek de Vietnam Cu Chi Tünelleridir. Vietnam savaşı sırasında Viet Kong tarafından Saygon'un dış mahallelerinden Kamboçya sınırına kadar bir alanda yapılan bu tünellerin toplam uzunluğu 250 kilometreyi bulmaktadır. (<https://www.history.com/topics/vietnam-war/cu-chi-tunnels>, 31 Aralık 2022)

Günümüzde antik yeraltı şehirlerinin çoğu yeniden kullanılmakta ve yeni alanlara dönüştürülmektedir. Geçen yüzyılda şehirler yayılarak genişlemiş, yüksek binalarla da yoğunlaşmıştır. Bugün, yeraltında şehirler inşa eden üçüncü bir seçenek daha popüler hale gelmektedir. Yeraltı yerleşimleri, yeni sürdürülebilir yaşam biçimleri aramak için çağdaş mimari ve kentsel araştırmalara da ilham vermekte ve yeraltı şehirlerinin potansiyeli günümüzde hızla fark edilmektedir. Bu durum da günümüzde güvenlik kaygılarının mimariye yansımalarının çağdaş bir örneğini oluşturmaktadır.

3.2.3 Ülkeler Arası Duvarlar

İmparatorluklar gelişip uluslararası ticaret yolları da devreye girince sur duvarları yalnızca kentleri değil ülkeleri de çevrelemeye başladı. Bunların en ünlülerinden biri M.Ö 7. Yüzyıldan itibaren Çin İmparatorluğu'nun Orta Asya'dan gelecek akınlara karşı konulması için ülkenin kuzey ve doğu sınırı boyunca dönem dönem birbirine eklenerek yapılan Çin Seddi'dir. Çin Seddi'nin en tanınmış ve önemli bölümü İpek Yolu'nda ticaretin yoğunlaştığı Ming Hanedanı döneminde (1368-1644) inşa edilmiştir (Burbank, J. Cooper, F., 2010) . Sur, gözetleme kuleleri, kışla binaları, sinyal verme düzenekleri gibi askeri mimari unsurları ile donatılmıştır. Çin Seddi'nin en

önemli özelliklerinden biri yalnızca ülkeye yapılacak saldırılar için değil İmparatorluğun ticari kapasitesini de korumak için yapılmış olmasıdır. Çin Seddi tarihte ülkelerarası surların en uzunları arasında yer alır; ek surlar hariç ana sur 6690 km uzunluğundadır (Encyclopaedia Britannica). Çin Seddi'nin tarihsel tasvirleri Marco Polo'dan Ibn-i Battuta'ya pek çok gezginin kitaplarında izlenebilir.

Diğer bir tarihi ülkelerarası sur duvarı ise Roma İmparatorluğu İngilteresi'nin kuzey sınırlarını belirleyen Hadrian Suru'dur. MS. 120 yılında inşasına başlanan sur tarihin daha sonraki dönemlerinde İngiltere ile İskoçya arası savaşlarda da önemli bir rol oynamıştır. Sur her ne kadar Hadrian Suru diye anılsa da asıl önemli kısmının İstanbul Surları'nı da yaptıran Septimius Severus Dönemi'nde (M.S. 146-211) inşa edildiği bilinmektedir. Dağlardaki kayalardan yararlanılarak yapılan Çin Seddi'ne göre Hadrian Duvarı bölgede taş ocağı olmaması nedeniyle çok daha zayıf malzeme ile inşa edilmiştir, hatta bazı bölgelerinde kerpiç ve saman kullanılmıştır. Bu da Hadrian Suru'nun daha çok sembolik bir anlamı olduğunu göstergesidir. Roma Dönemi İngiltere'sinde bu surun çevresinin askeri kamplar ve sığınaklar ile donatılmış olduğunu arkeolojik kazılar ortaya çıkartmıştır. Surun hemen yakınındaki Newcastle Kenti'ndeki Roma Kalesi bu eserlerin en önemlilerinden biridir ve aslında Roma İmparatorluğu'nun batı sınırının da belirleyicisidir. Kale Hadrian Duvarı'na bir köprü ile bağlıdır. Günümüzde yorumcular bu surun daha çok bir perde duvar niteliğinde olduğunu öne sürmektedirler (Hingley, R., 2012).

3.2.4 Sığınaklar

Sığınaklar, barınaklar, koruganlar, gizlenme yerleri - bunların hepsi benzer işlevlere sahip çok benzer arketiplerdir. Koruganlar aslında öncelikle mimari ve topçu arasında bir melez olarak hizmet etmek için tasarlanmıştır. Statik bir silah olarak mimari nesne kullanılmıştır. Korugan (Bunker, Blockhouse, Pillbox), geniş bölgelerin çevre savunma sistemi olarak tasarlanan bir diğer askeri yapıdır. Askeri aracın statik versiyonudur. Sığınaklar daha pasif bir role sahiptir ve birincil işlevi, sınırlı sayıda insanı korumak ve belirli bir süre için hayatta kalmalarını sağlamaktır. Bunker(korugan) terimi daha çok dünya savaşları sırasında yapılan beton askeri savunma yapılarını anlatmak için kullanılır ve koruganlar ile eş anlamlıdır.

İkinci dünya savaşı Atlantik Duvarı ve Maginot (bunkerler) Hattı, koruganların savunma sisteminin bir parçası olarak resmi varlığının ilk örnekleri olabilir, ancak

koruganlar Avrupa'da varlığını sürdürmüştür. Çağdaş mafya sığınakları, 20. yüzyılın ikinci yarısından kalma binlerce Arnavut koruganı, komuta sığınak türleri de vardır. Bunkerler oldukça dayanıklı yapılar olacak şekilde planlanmıştır.

Bugünün sığınakları, doğrudan atom bombasından korunma kapasitesine sahiptir. Bunkerler, betonun bir yapı malzemesi olarak kullanılmasının doğrudan sonucuydu. Kısmen veya tamamen yeraltında olmak, güvenli yerler oluşturmak üzere beton doğal unsurlarla birlikte uygulanmıştır. Modern dünyada askeri çatışmalarda kullanılan güçlü patlayıcılara karşı tek çözüm buydu. (Virilio 1998).

Hitler son günlerini yerin sekiz buçuk metre altında, ünlü mimar Albert Speer'in tasarlamış olduğu sarayının bahçesine acele ile yapılmış "bunker"inde geçirmiş ve yaşamına orada son vermişti. Bunker'in masif beton olan çatısının üstü tamamen toprak ile örtülüydü (Kellerhoff, 2006). Bu yapı hakkında çoğu yanlış olan sayısız efsane vardır, örneğin bu Bunker'in yeraltı tünelleri ile Berlin'in çeşitli noktalarına bağlandığı gerçeğinin üzerine gerçekdışı derinliklerin eklenmesiyle bu Bunker hakkında bir tür korku edebiyatı oluşturmuştur. Kellerhoff'un konuyla ilgili kitabının adı da tam bunu yansıtmaktadır: "Führerbunker'i Efsanesi: Hitler'in Son Sığınma Noktası".

Devasa sığınaklar, günümüzde önem kazanan çok özel tasarımlardır. Günümüzde çok sayıda insanın bir anda tahliyesini gerektirecek durumlarla sıklıkla karşılaşmaktadır. Örneğin stadyum alanları, çoğunlukla tahliyeler sırasında kullanılan büyük açık alanlardan bazılarıdır. Nükleer veya diğer felaketlerde binlerce insanı daha uzun süre barındırabilecek devasa sığınaklar konusunda farklı projeler ve araştırmalar sürdürülmektedir.

3.2.5 Toplum Düzenine Tehdit Oluşturan Kişilerin İzolasyonu – Hapishaneler

Aydınlanma dönemiyle birlikte suç ve ceza kavramlarına bakış değişim sürecine girmiş ve "suçun karşılığı olan ceza"dan, suçun hangi koşullar altında işlendiğini dikkate almaya ve suçlunun topluma geri kazandırılmasına yönelinmiştir. Cezaevleri hem tasarım düzeyinde hem de psikoloji, sembolizm, ideoloji, siyaset düzeyinde çok özel yapı türleridir. Hapishanelerin sosyal bağlamı da oldukça karmaşıktır. Jewkes'e göre, halk "19. yüzyıl ağır ceza yerleri gibi hissettiren cezaevlerinin, "21. yüzyıl iş parkları ve modern sanayi siteleri" gibi görünmesini istemektedir (Jewkes, 2017). Hapis mekanlarının psikolojik sonuçlarıyla ilgilenen "hapishane coğrafyası" adı

verilen yeni bir kavram da ortaya çıkmıştır. Çevresel psikoloji, mimari coğrafyada mekansal ve duygusal deneyimler arasındaki ilişkileri araştırmak için ortaya çıkan birçok farklı kavramdan sadece birkaçıdır. Hapishane mimarisi araştırmalarındaki en yaygın kaynaklar, Foucault (1995) ve Agamben'in gözetleme, mekan ve bedenlerin düzenlenmesi, terk edilme bölgeleri ve güvenlik mekanizmalarına katılan diğer mekansal kavramlar gibi olguları içeren çalışmalarıdır. Cezaevlerinin tasarımı oldukça hassastır ve cezaevinin boyutları tasarım süreçlerinde büyük rol oynamaktadır. Hapishanenin büyüklüğü, ıslah programlarının etkisiyle de yakından ilişkilidir ve hapishane için ideal büyüklüğün ne olduğu konusunda birçok tartışma yapılmıştır. Gözetim kavramı, panoptik tasarım, gözlem, mimari tasarımın önemli bir unsurudur. Gözetleme ve yetki kullanımı, mutlak kontrol ve yetki verme, mahkûmların silahsızlandırılması, büyük ölçüde hücrelerin, kontrol noktalarının, nöbetçi odalarının mekansal dağılımını biçimlendirmektedir.

Çağdaş hapishane tasarımına ilişkin özel kılavuzlar ve standartlar bulunmaktadır. Jail Design Guide (2011), mimari tasarımın ele alması gereken parametrelerden bazıları olarak sirkülasyon düzenleri, odaların yerleşimi, doğru oda tipi, çevre kalitesi, uygun görüş hatları, malzemelerin dayanıklılığından bahsetmektedir. Çağdaş cezaevlerinin hem sirkülasyonu yüksek, hem de bu sirkülasyonu yüksek derecede kontrol eden yerler olması gereklidir - ziyaretçiler, nöbetçiler, işverenler, mahkûmlar - hepsi kendi sınırlı hareket alanları içinde birbirleriyle bir aradadırlar. Yer seçimi, yatak sayısı, otopark, hapishane destek hizmetleri, mahkûmlar için açık alanlar, depolar – mimar tarafından özel dikkat gerektiren hapishane alanlarının listesi çok uzun ve “başarılı” hapishaneler tasarlamak oldukça zorlu bir çalışmadır.

Sonunda, mükemmel bir hapishane tasarlamak, artık hapishanelerin klasik anlamda düşünülmeyeceği anlamına gelmektedir. Hapishanelere olan ihtiyaç sonsuza kadar var olabilir, ancak şiddet de hapishane tasarımında ve evriminde tarihsel bir rol oynar. Foucault'nun “Disiplin ve Ceza” (1975) adlı eserinden de anlaşılacağı gibi, cezaevlerinde şiddetin tarihsel olarak azaldığı açıktır. Geçmişteki cezaya odaklanmak yerine, bugün düzeltmeye odaklanılmaktadır. Çağdaş cezaevlerinin amacı, suçlunun ıslah sürecinden sonra topluma sorunsuz bir şekilde geri dönmesini sağlamaktır.

3.3 Kaygı (Güvenlikte Güvensizlik) Dönemlerinde Kent Bağlamında Mimarlık

Özellikle büyük savaşların yarattığı travma dönemlerinde, tehlike geçse de sürüyormuş gibi hissedilebilmekte ve davranılabilmektedir. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasındaki Soğuk Savaş Dönemi tipik bir örnektir.

Ülkelerarası duvarların günümüzdeki örneklerinin en ünlülerinden biri Berlin Duvarı'dır ve bir dönem ikiye bölünen Almanya'nın simgesidir. II. Dünya Savaşı sürecinde 1944 Haziran'ından itibaren Almanya savaşı kaybetmeye başlayınca Ruslar, İngilizler, Fransızlar ve Amerikalılar'dan oluşan o dönemin müttefikleri başkent Berlin'e doğru ilerlemeye başladılar. Zaten Almanya'nın doğu bölgeleri o sırada işgal edilmiş olduğundan pek çok mülteci Batı Berlin'e kaçıp kentin nüfusunu arttırmıştı. Berlin sakinleri o dönemde askerlere yardım ederek tankların geçmesini önleyecek hendekler, bombalardan kurtulmak için bunkerler ve yollara barikatlar kurarak işgale karşı önlem almaya çalışıyorlardı. Ancak 1945 Şubat'ı ile Nisan'ı arasında uçaklarla yapılan 83 ağır bombardıman Berlin'i yerle bir ettiği gibi kentte gıda temini, su ve ısınma gibi konularda ciddi sıkıntılara yol açmıştır. 1945 yılı Nisan ayı sonunda Rus Sovyet Birlikleri Berlin'e girmişti. Bunun ardından diğer müttefikler ile Sovyet'ler arasında Berlin'i ikiye bölme pazarlıkları başlamış, 1948-1949 arasında politik bölünme konusunda anlaşma yapılmış ve 1961 Ağustos ayına kadar adım adım kenti iki sektöre ayıran sınır Doğu Berlin ve Batı Berlin arasında çizilerek dikenli tel örgülerle belirlenmiştir. (Pitz, H. & Hofmann, W. & Tomisch, J., 1984); Doğu Sovyetler'e Batı ise diğer müttefiklere verildiğinde bu bölünme sosyal sorunlara ve Doğu'daki insanların Batı'ya kaçmak istemelerine yol açtığı için 1958 yılından beri planlanan Berlin Duvarı 1961 Ağustos'unda Sovyetler tarafından hızla inşa edilmiştir. Sovyetlerin bu korkusunun nedeni Batı Berlin'in Batı Almanya'ya açılan tek giriş kapısı olmasıydı.

Berlin Duvarı uzun yıllar boyunca bir ülke içinde bölünmenin, ailelerin ikiye ayrılmasının ve özgürlüklerin kısıtlanmasının sembolü olmuş ve bu olaylar nedeniyle aynı zamanda başka kaygıları da temsil etmeye başlamıştır. Duvarı aşmak için uğraşan pek çok insan hayatını kaybetmiş ya da hapislerde çürümüştür. Diğer bir baskı sembolü de kentin tarihi kapısı olan Brandenburg Kapısı'nın doğu-batı arası geçişlere kapatılmasıydı. 17 Haziran 1953'te kapatılacağı bildirilen Brandenburg Kapısı'nın önünde toplanan 20.000 kişinin bir kısmı Sovyet tankları tarafından ezilmiştir. Dolayısıyla bu kapı da günümüzde Alman toplumsal belleğinde o güvensiz dönemi

vurgulayan objelerden biridir. 1961'in Ağustos ayında Duvar sona erince Duvar'ın iki yanı da "Niemand's Land" yani sahipsiz ve girilmesi yasak alan ilan edilmiş, eski Alman Parlamento Binası Reichstag da bu girilmesi yasak alanda kalmış ve Batı Berlin'liler için sürekli bir üzüntü kaynağına dönüşmüştür.

"Utanç Duvarı" adını da taşıyan Berlin Duvarı yalnızca Doğu Berlin'i Batı Berlin'den ayırmıyordu, Doğu Almanya ile Batı Almanya arasındaki sınırı da belirliyordu. Batı Almanya'dan Batı Berlin'e ulaşabilmek için Duvar'ın da önünden geçen bir otoyol Batı Berlin'in tek bağlantısıydı; Batı Berlin adeta bir ada gibi Doğu Almanya'nın ortasında kalmıştı. Batı Berlin demokrasinin ve ekonomik refahın işgal altındaki Doğu Almanya'ya en yakın sembolüydü, dolayısıyla Batı Berlin 60'lar ve 70'lerde dönemin en ünlü mimarlarının yapılarıyla donatılmıştır. (Wörner & Mollenschot, 1989) Sonunda Gorbachov Dönemi'nde Sovyetler Birliği son bulunca hem Doğu hem Batı'daki Almanlar Berlin Duvarı'nı yıkmak için binlerce kişi olarak bir araya gelerek ve Doğu Alman Hükümeti de 9 Kasım 1989'da geçiş yasağını kaldırdığını duyurunca kitleler duvarın üzerinde buluşmuşlardır. Duvarın Berlin'in içinden geçen kısmı 1990 yılında yıktırılmış; ancak belirli bölümleri Bernauer Strasse'de olduğu gibi tarihi miras olarak korunmuştur. 13 Ekim 1990 tarihinde de Doğu ve Batı Almanya resmen birleşerek tekrar tek ülke olmuştur. Berlin Duvarı'nın acıklı öyküsü günümüzde kendi döneminin önemli bir stratejik noktası olan Checkpoint Charlie Müzesi'nde izlenebilir.

Kaygı bağlamında olduğu iddia edilen ancak daha çok bir güç gösterisi niteliğinde inşa edilmiş olan diğer bir duvar da İsrail ile Filistin arasında İsrail'in inşa etmiş olduğu İngilizce'de "West Bank Wall" diye tabir edilen Batı Şeria Duvarı'dır. 2002 Haziran'ında İsrail'in o dönemki savunma bakanı Ben Eliezer Salem Köyü yakınında Duvar'ın ilk kısmının inşaatını başlattı. Buna gerekçe olarak İsrail Kabinesi yapılacak işlemleri "güvenlik perdesi" olarak tanımlamıştı. Daha sonraki yıllarda Duvar ilkin güneye daha sonra da kuzeye, doğuya ve nihayet Filistinliler'in yaşadığı Doğu Kudüs'e kadar ilerletildi. 2004'te Birleşmiş Milletler Duvar'ın hukuksuz olduğunu ve yıkılması gerektiği kararını almasına rağmen İsrail bu kararı tanımadı. Duvara yakın Filistin köylerini boşaltan ve yeni İsrail yerleşmelerini özellikle Duvar yakınına yerleştiren İsrail bu yaptırımlarla hukuksuz bir davranış sergilemektedir, çünkü bunları uyguladığı topraklar kendi toprakları değil Filistin topraklarıdır, bu durum Birleşmiş Milletler tarafından da ifade edilmiştir (Dolphin, R. 2006).

2005 yılına gelindiğinde Uluslararası Yüksek Mahkeme de İsrail'in Batı Şeria Duvarı'nı işgal olarak tanımladı ve İsrail'in Duvar'ın terörü önlemek için inşa etmiş olduğu gerekçesini kabul etmedi; buna rağmen İsrail mahkemeleri bu kararı tanımadı (Kattan, V., 2021). Burada hukuksal çelişki İsrail'in kendi toprağında kendi vatandaşlarını korumak amaçlı değil Filistin topraklarına yeni İsrail yerleşmeleri yapmak için bu girişimde bulunmasından kaynaklanır. Duvar görüntü olarak da ürkütücü bir tasarım sergilemektedir. Bir kısmı betonarme olup geri kalan kısmı ise elektronik sensörle donatılmış zincirlerden oluşmaktadır (Watson, G. R., 2005).

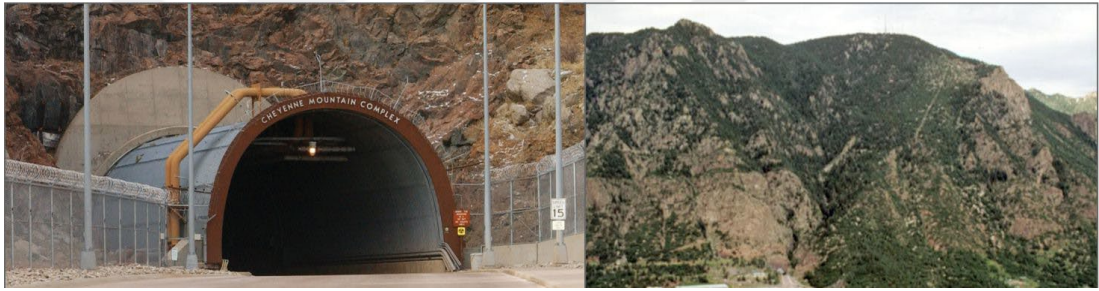
Ülkelerarası duvarlarda bir de göçleri önlemek için, göçmen akınlarını durdurmak için yapılan duvarlar vardır; buradaki korku ögesi göçmenlerdir. Bu tür duvarların da en çok bilinen örneklerinden biri Amerika Birleşik Devletleri ile Meksika arasındaki duvardır. Donald Trump'ın 2016 başkanlık seçimlerinde kampanya unsuru olarak kullanmış olduğu bu proje için Trump seçimi kazanınca 2017 yılında ulusal acil durum gerekçesi ile başvurusunu yapmıştır. Tartışmalı geçen bir süreçten sonra 2018 yılında yapıma başlanmıştır. 9.1 m yüksekliğinde panellerden oluşan duvar Meksika ile Texas arasında uzanmaktadır (Rodgers & Bailey, 2019). 2021'de yeni başkan Biden Trump Duvarı diye anılan bu duvarın yapımını durdurmuş ve Savunma Bakanlığı bütçesinin bu iş için kullanılmasını yasaklamıştır. Ancak Biden'in de Arizona'da güvensiz bölge diye nitelediği bir bölgede duvar projesi olduğu bilinmektedir.

Trump Duvarın çelik panellerinin güneş enerjisi panelleriyle kaplanması önerisini getirmiş, ama uzmanlar bunun yanlış ve anlamsız bir uygulama olacağını, böyle bir güvenlik duvarının dibinde tarım yapılamayacağını öne sürerek bu fikre karşı çıkmışlardır. Öte yandan çevreciler bu konstrüksiyonun o bölgedeki çevreye çok zarar verdiğini ileri sürmektedirler. Tam da duvarın inşa edildiği bölge olan Texas'ın güneyi endemik doğal varlıkların yoğun olduğu bir koruma alanıdır. Yapay ışıklandırma, gürültü ve kazılar oradaki doğal yaşamı tehlikeye sokmaktadırlar. Özellikle bazı türü tükenmekte olan tropik bitkilerin yokolmakta olduğu uzmanlar tarafından saptanmıştır; yine bölgeye özgü endemik kuş türleri gece ışıkları nedeniyle yok olmaktadır (Eriksson, L & Taylor, M.,). Bu örnekte de görüldüğü gibi korku mimarisi yalnızca insanları değil doğayı da olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

II. Dünya Savaşı sonrasında, özellikle Sovyetler Birliği ve ABD arasında dünya iki kutuplu hale gelmiş, ve bu kutuplar arasında oluşan ve Soğuk Savaş Dönemi olarak

adlandırılan kaygılı ortam, gerçek çatışma ve şiddetin bulunmadığı bir silahlanma yarışıydı. Doğu Blokunun dağılmasına dek süren bu dönem, (Tokatlı, S. G., 2022) silahlanmadan başka, gelecekteki olası savaşa karşı savunmanın da abartıldığı bir dönem olmuştur.

Arnavut koruganları, Soğuk Savaş sırasında küresel militarizasyonun bir parçasıdır. Mimarının hem bir korku hem de koruma aracı olarak nasıl kullanıldığının en çarpıcı örneklerinden biri, bu dönemde, Arnavutluk Komünist Partisi iktidarının (Sovyetler Birliği'nin devlet başkanı Stalin'in politik çizgisini izleyen Enver Hoca dönemi) 2.8 milyon nüfuslu Arnavutluk'ta inşa ettirdiği 750.000 korugandır. İnşası 8 yıl süren bu koruganlara (II. Dünya Savaşı'nda Almanya'daki bunkerler gibi) 2636 km yol inşasını sağlayabilecek kadar harcama yapılmıştır. (Rica A, 2022) Bu yapılar aslında hiçbir zaman kullanıma açılmamıştır ve günümüzde Arnavutluk'ta bunların yeniden canlandırılması için girişimler yapılmaktadır.

Şekil 3.9 : Dağların arasında gizlenmiş ve korunan NORAD askeri kompleksi.

Gene Amerika Birleşik Devletleri'nde 1967'de nükleer tehdit durumunda kullanılacak bir operasyon üssü olarak tasarlanıp inşa edilen Cheyenne Dağı Kompleksi (Şekil 3.10), Pekin'de 1969-1979 arasında sığınak olarak inşa edilmiş olan ve 2000 yılında turizme açılan Yer Altı Kenti (Şekil 3.11) de Soğuk Savaş döneminin korku ortamında inşa edilip kullanılmamış sığınaklardır.

Şekil 3.10 : Pekin'in altındaki hiç kullanılmamış sığınak da bugün dönüştürülmektedir

3.4 Bölüm Sonucu

Tarih boyunca toplum, farklı ihtiyaç ve tehlikelerle mücadele etmek için mimari dili kullanmakta ve geliştirmektedir. Belli bir toplumda mimarlık dilinin ve arketip setlerinin nasıl gelişeceğini belirleyen birçok faktör vardır. Mevcut yapı malzemeleri ve diğer kaynaklar, önceki deneyim ve bilgiler, iklim ve arazi, toplum tarafından inşa edilen ve tasarlanan çevrenin şeklini belirleyen parametrelerden sadece birkaçıdır.

Çevrenin şekillenmesi aynı zamanda bireylerin ve toplumun psikolojik durumlarının da konusudur. Kolektif panik, isteri, korku da mimari tasarımın sonucunu etkileyebilir. Bu gibi durumlarda mimari tasarım kötüye kullanılmakta ve mimarlar hiçbir sorun olmadığı için sorunları çözmemektedir. Diğer bir seçenek de, mimara çözmesi önerilen sorunun mimarlık söyleminde çözülmemeyeceğidir. Pek çok siyasi ve diplomasi sorunu, mimarlığın amacı dışında kalan duvarlar, sınırlar, kuleler ve diğer mimari unsurlarla başarısız bir şekilde çözülmektedir.

Mimariyi bir savunma nesnesi olarak gösteren örneklerin çeşitliliği, mekanı kullanmak ve dönüştürmek için sonsuz olasılıklara işaret etmektedir. Yeraltı ve yer altı şehirleri, caddeli şehirler ile sokaksız şehir Çatalhöyük arasındaki radikal fark, sorunlara ve çözümlere geniş bir yelpazeden bakmanın inanılmaz olasılıklarını anlatmaktadır.

Tüm bu örneklerin gösterdiği, fiziksel mekanın belirli bir algısı ve mekan ile toplum arasındaki etkileşimin evrimidir. Dünyanın dört bir yanındaki tarihi örneklerin özgün ve doğal karakteri, insanın doğayı, yani mimariyi dönüştürme ve şekillendirme konusundaki evrensel ve birincil yeteneğini örneklemektedir.

4. ALAN ÇALIŞMASI: NOVİ PAZAR – DÖNEMLER VE MEKANLAR

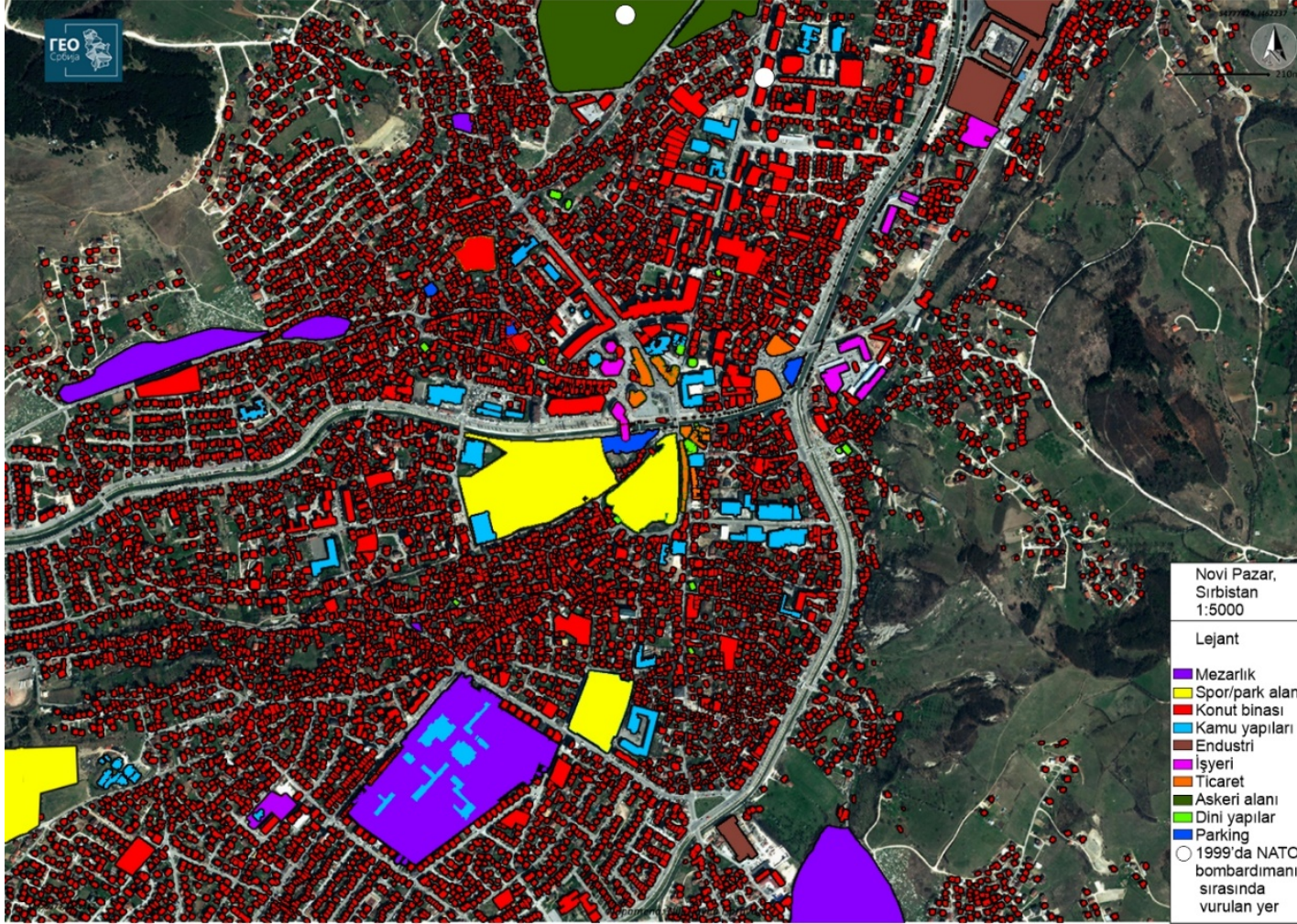
4.1 Genel Tanıtım

Novi Pazar: "Sırbistan'ın güneybatısındaki ve Yugoslavya'nın doğusundaki (ya da deyim yerindeyse, Sancak'ın kuzeyinde ya da Raška'nın ortasındaki) şehir, çeşitli çok ırklı ve çok mezhepli mirasa sahip bir şehir." (Popadić M, 2014)

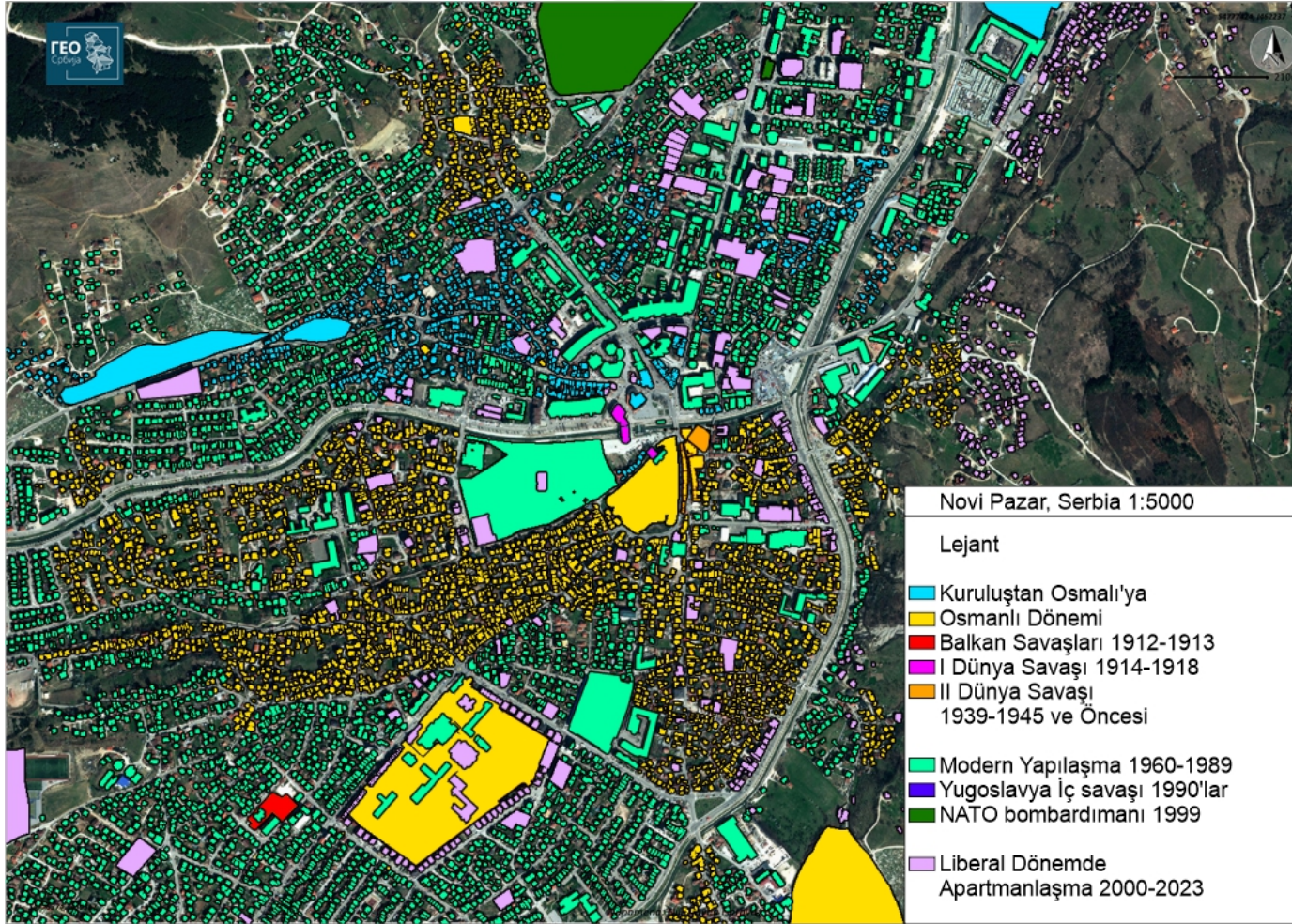
Novi Pazar, rakımı 1500 m'yi aşan Rogozna, Jarut, Pometenik ve Golija ve Kopaonik dağlarıyla çevrili bir vadide yer almaktadır. Bol su kaynakları, akarsular, kaplıcalar ve devasa Peşter yaylaları ile Novi Pazar bölgesinin iklimi, hava koşullarının ve bunun sonucunda coğrafyanın morfolojik doğasının çok özel bir karışımıdır Novi Pazar, orta Sırbistan'ın güneydoğusunda yer alır ve yaklaşık 742 kilometrelik kare bir alanı içerir. 2002 yılı verilerine göre Novi Pazar'ın nüfusu 85.996 kişidir. Çevre bölgeler için bir kaynaşma ve buluşma noktası olması nedeniyle yerel bölge için önemli bir merkezdir. Erken tarih öncesine ait güçlü maddi kanıtlar olsa da, *“yerleşim ağının gelişimini gözlemlemenin en gerçek yolu, onun (Novi Pazar) ortaçağ Sırbistan'ının merkezi olduğu dönemden bakmaktır”*. (Tošić D, 2006) 2011 yılı verilerine göre Novi Pazar nüfusunun %65'inden fazlasını 0-44 yaş grubu oluşturmaktadır ve nüfusunun yaş ortalaması 33,4'tür. Nüfus sayısı yıllar boyunca durağan ve sabit görünse de, son yıllarda özellikle daha iyi çalışma koşulları için Novi Pazar'ı terk eden genç, çalışabilen insanlar tarafından çok sayıda göç yaşanmaktadır. (Lešević Lj, 2019)

Şekil 4.1 : Tepeden ve şehrin tam merkezinden görülen Novi Pazar.

Şekil 4.2 : Novi Pazar'ın günümüzdeki durumu

Şekil 4.3 : Novi Pazar'da farklı zaman dilimlerine ait yapılar

Novi Pazar'ın kültürel ve tarihi zenginliği ve önemi Dimock (1963) tarafından yapılan çalışmada ortaya konulmuştur. Homer'in benzersiz üslubuyla ilgili bu araştırma, onu, 10.000'den fazla belgede ve diğer farklı ortamlarda sayılan tüm "güney Slav metinlerini" aldığı Novi Pazar'a götürür. (Dimock, G 1963)

Novi Pazar kaynaklarda birçok şekilde anlatılmaktadır: Bir Osmanlı yerleşimi olarak, bir ortaçağ Sırp başkenti olarak, Prehistorik yerleşim - ayrıca alanın çok karmaşık tarihi yapısını gösteren Roma, Yunan ve İliya eserleri de bulunmaktadır. (Ugljanin S, 2017)

Şekil 4.4 : Novi Pazar'da müzenin altındaki antik temel duvarları, şehir merkezinde Osmanlı hamamı ve yakındaki tepede sur kalıntıları.

Novi Pazar, 1912 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olmasına rağmen, 1879-1908 yılları arasında Avusturya-Macaristan askeri varlığına sahipti. 1912'deki Birinci Balkan Savaşı sırasında Sırbistan ve Karadağ arasında bölünmüş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan işgal rejimine tabi tutulmuştur (Scheer 2017). Novi Pazar, Sırbistan Krallığı(1882-1917), Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler Krallığı (1918-1929), Yugoslavya Krallığı (1929-1945), Demokratik Federal Yugoslavya (1945-1946), Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (1946-1963) ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (1963-1992), sonra da Yugoslavya Federal Cumhuriyeti (1992-2003), Sırbistan ve Karadağ Devlet Birliği (2003-2006) ve bugün Sırbistan Cumhuriyeti'nin egemenliğinde kalmıştır. (Calic M J, 2019) 1918 – 1992 yılların arasındaki dönem Yugoslavya'nın sosyalist ideoloji ile yönetildiği; etnik ve dinsel farklılıkların silinerek ulusun bir potada eritildiği, homojenleştirilmeye çalışıldığı dönemdir. Devlet başkanı Tito'nun ölümünden sonra, etnik çekişmeler giderek yükselmiş, 80'lerde Doğu Avrupa'daki değişim rüzgarlarının da etkisiyle, 1990'lardan ve 2000'lere uzanan yaklaşık yirmi yıllık süreçte Yugoslavya parçalanmış, sonuçta, Novi Pazar Sırbistan'ın bir kenti olarak kalmıştır.

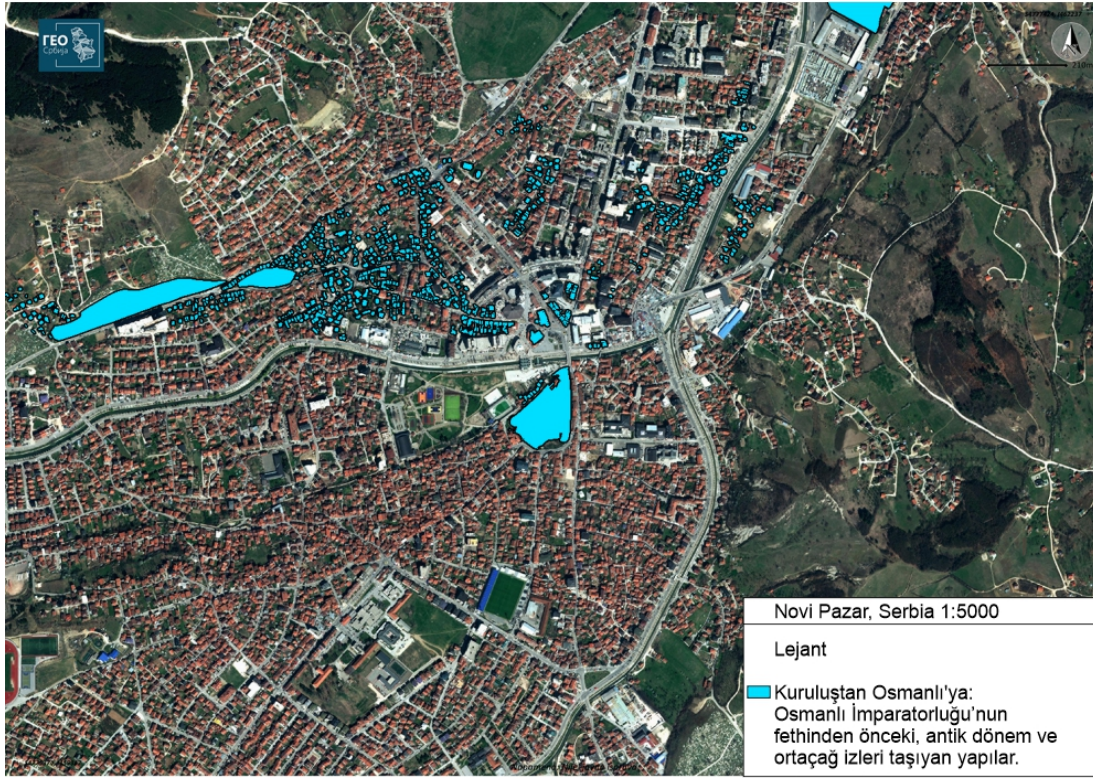
Yugoslavya'nın sosyalist döneminde harmanlanan nüfusun etnik unsurlarına ayrışma sürecinde dinsel farklılıklar etkin olmuştur. Sosyalist dönemde dinin yasaklı bir konu olması, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde de olduğu gibi sosyalist döneme alternatif olarak dinsel inançların öneminin artmasıyla sonuçlanmıştır.

Son yüz yılda Novi Pazar, farklı sistemlere, ideolojilere, değerlere ve standartlara sahip birkaç farklı devletin parçasıydı. Pax Ottomana'nın bölgeye sağladığı uzun süren güvenli dönemin ardından, Balkan savaşları, I. ve II. Dünya Savaşları ve Yugoslavya İç Savaşı'nın sonundaki 1999'da NATO bombardımanı ve 2003'de Sırbistan başbakanı Zoran Cinciç'in suikaste uğraması gibi güvensizlik yaratan olaylar izlemiş, bölgede farklı ülkeler ve farklı yönetim anlayışları hakim olmuştur.

Kısaca Balkanlar, tarihsel olarak batı ve doğu kültürleri, sistemleri, fikirleri, felsefeleri arasında bir tampon bölge olarak tanımlanabilir. (Jerliu, F 2018) Novi Pazar ile ilgili bilgiler kaynaktan kaynağa çok farklılık göstermektedir. Farklı parametrelere bağlı olarak bazı bilgiler yüzeysel olarak eklenmiş, bazı bilgiler dışarda bırakılmıştır. Örneğin Mihaljević (2013), Novi Pazar'ı "ortaçağ zamanlarına kadar uzanan uzun bir tarihin şekillendirdiği" çok kültürlü topluluğa sahip modern bir şehir olarak tanımlarken aslında Novi Pazar'ın tarihi çok gerilere uzanmaktadır - Roma İmparatorluğu, İliryalılar ve tarih öncesi yerleşimlerin varlığına dair kanıtlar bulunmaktadır.

Mimari miras, Novi Pazar'ın kent kimliğinin önemli bir parçasıdır - modern Novi Pazar'ın kentsel dokusu, Osmanlı Yönetimi döneminden günümüze kadar uzanan tarih boyunca inşa edilmiş binalardan oluşmaktadır. Novi Pazar'ın mimari çekirdeği, 19. yüzyıl Osmanlı yönetimi sırasında inşa edilmiş 200'den fazla sivil ev ile 16. yüzyıla kadar uzanan binalardan oluşmaktadır. Çok az araştırma yapılmış olduğundan temel taşları gibi belirli mimari detaylar veya tarihi binaların önemi hakkında herhangi bir diğer detaylı bilgi hakkında çok az veri vardır. (Ugljanin, 2017) Orta çağa ve Roma İmparatorluğu zamanlarına kadar uzanan çok daha eski binalar, şehir merkezinin yakın çevresinde yer almaktadır. Novi Pazar'ın tam merkezinde XV. Yüzyıldan kalma, "özgünlüğünü, yapısını, özgünlüğünü ve bütünlüğünü hâlâ koruyan" İsa Bey Hamamı bulunmaktadır. (Dişli, 2019)

4.2 Kuruluştan Önce'ye

Şekil 4.5 : Novi Pazar'ın Osmanlı İmparatorluğu öncesine ait yapılarını ve alanlarını gösteren harita

Novi Pazar ve çevresi, dağların ve tepelerin yüksekliği ve çevredeki coğrafi manzaralara göre bölgenin genel konumuyla erişilmesi zor bir yer olarak güvenlik duygusu sağlamaktadır. Avrupa'nın benzer coğrafyaya sahip diğer bazı bölgelerinde olduğu gibi, Novi Pazar bölgesi MS 3. yüzyılda yeni surların inşa edildiği bir alandı. Bu döneme kadar uzanan çok önemli ve bilinen örneklerden biri, Pešter Yaylası'na bakan yüksek rakımlı bir sur olan Troyan'dır. Troyan ve benzeri yerleşimlerin büyük barbar istilaları sırasında yapıldığını belirtmek önemlidir. Burada karışıklığa neden olanların çoğunluğu 269'da II. Claudius tarafından mağlup edilenler Gotlardır. (Milinković 2007)

Antik Çağ'dan Orta Çağ'a kadar kullanılan en önemli tarihi yollarından biri de Kral Yolu'dur. Bu yol İstanbul, Selanik, Adriyatik kıyısı ve kuzey Balkanlar arasında bir iletişim hattı olarak kullanılmıştır. Bu yoldan bahseden herhangi bir tarihi belge bulunmamakla beraber, 19. yüzyıl askeri haritalarında gösterilmektedir. Son araştırmalarda, Novi Pazar ile Golija dağı arasındaki kesimde geçtiği yer belirlenmeye çalışılmaktadır. (Kajtez 2022)

Şekil 4.6 : Novi Pazar civarında, tarih öncesi ve Roma İmparatorluğu dönemleriyle bağlantıları bilinen Troyan, Peşter yaylasının büyük bir bölümünün ve Novi Pazar'a uzanan vadinin izlenebileceği bir noktadır.

Carigrad yolu (Carigrad, Kral'ın şehri anlamına gelen İstanbul'un adıydı) doğu ile batı arasında önemli bir bağlantıydı. Novi Pazar bu yolda önemli bir noktaydı ve 15. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin atılımlarıyla birlikte kentsel dönüşüm ve gelişim başlar. Novi Pazar, Osmanlı hakimiyeti altındaki genişleme sırasında Raška nehrinin diğer tarafında “yeni bir yer” olarak büyümüştür. İsa Bey Hamamı, Arap Camii, Altun Alem Camii, Hasan Bey Mescidi şehrin yeni kısmının çekirdeğini oluşturan ve günümüzde halen kullanılan yapılardan bazılarıdır. Eski ve yeni şehre bakan ana bina Osmanlı surlarıydı. (Debljović Ristić, 2018)

Şekil 4.7 : "Carigradski" yolu, (Carigrad, Osmanlı İmparatorluğu döneminde bu bölgelerde İstanbul'un adıydı) bugün "1 Mayıs" caddesi.

Novi Pazar şehir merkezi vadide, tepelerin arasında yer almaktadır ve bu nedenle yapı ve insan açısından oldukça yoğundur. Bu, şehrin birçok katmanının üst üste geldiği anlamına gelir. Şehir gelişiminin ilk aşamalarında kentsel peyzajın büyük bir kısmını

mezarlıklar kaplamaktadır. Novi Pazar civarında yer alan Pešter yaylası ve Novi Pazar'ın tüm çevresi tarih öncesi mezar yerleri açısından zengindir. Erken Tunç Çağı'na ait en erken mezar höyüğü Crnoča ve Brnjica'da bulunmaktadır. Glogovik, temsil etmektedir. Geç Tunç Çağı Brnjica kültürünün kalıntıları, Novi Pazar'ın en yakın çevresindeki birçok antik mezarlıkta mevcuttur. Brnjica kültürü, MÖ 2. binyılın ikinci yarısı döneminde bu bölge ile bağlantılıdır ve Dojeviçe, Novopazarska banja, Pružanj, Mišići ve Novi Pazar çevresinde yer almaktadır. (Ljuština 2021) Novi Pazar'da şu Müslüman mezarlıkları vardır: "Veliko groblje" (Büyük mezarlık), "Gaziler", "Malo groblje" (küçük mezarlık), "Hadžet", "Jermiše" ve cami bahçelerinde daha küçük mezarlıklar. (Radović 2007) Tarihi önemi, boyutu ve modern mezar taşlarıyla birlikte hâlâ orada duran antik mezar taşları nedeniyle, "Veliko groblje"nin 1972'de "kültür anıtı" statüsüne sahip olduğu ilan edilmiştir. Eski zamanlarda ölümlere ve defin yerlerine çok daha fazla saygı duyuluyor gibi görünse de, bugün yeni alışveriş merkezlerinin ve liberal ekonominin diğer binalarının inşasını yasalar bile engelleyememektedir. Novi Pazar'da ayrıca dört tarihi Hristiyan mezarlığı vardır: Aziz Petrus Kilisesi'nin yanındaki, "Svojbor" mezarlığı, "Potok" mezarlığı ve "Šestovo" mezarlığı. "Svojbor" ve "Potok" mezarlıkları evlerin yakınında kaldığı için, Novi Pazar'daki St. Nicola kilisesinin yönetim kurulunun Novi Pazar'ın "Šestovo" bölümünde bir arazi satın almaya karar verdiği 1913'ten beri kullanılmamaktadır. (Radović 2007)

Şekil 4.8 : Novi Pazar'da tarihli "Veliko Groblje" (Büyük Mezarlığı)

Sloven-Slavların gelişi ve kolonizasyonundan önce (yeterince araştırılmamış olan) arkeolojik kanıtlar, Novi Pazar'ın İliryalılar tarafından yasaklandığını gösteriyor. Sosyalist "Raška" tekstil fabrikasının inşa edildiği yerde bulunan altın arkeolojik kalıntılar ve kehribar - merkezi bugünün yerinde olan daha büyük bir İliryalı kabileler topluluğu olduğunu göstermektedir. (Maletić M, 1969)

Novi Pazar'ın antik tarihi henüz araştırılmamış olmakla birlikte, ancak Naprelje'de (geç demir çağı, MÖ IV. yüzyıl) ve St. Peters Kilisesi'nin (Petrova Crkva) yakınındaki küçük kazılar, Novi Pazar'da tarih öncesinden beri yaşamın tutarlılığı ve sürekliliği hakkında ipuçları vermektedir. St Peters Kilisesi alanında, kazılan eserler, sahibinin en yüksek lüks statüsünü temsil eden çok sayıda olağanüstü eser nedeniyle basitçe "Novopazarski nalaz" (Novi Pazar Buluntusu) olarak adlandırılmaktadır. Kilisenin altındaki sınırlı alanda süslemeli altın tabaklar, altın süslemeli eserler, zengin süslemeli iki altın kemer ve daha birçok eşsiz obje bulunmaktadır. Buluntular, dönemin benzer yunan çanak çömleği ile karşılaştırılarak MÖ IV. yüzyıla tarihlenmektedir. Novi Pazar civarında bulunan Yunan kolonileri Apolony (Valona yakınlarında) ve Dirahion (Drach), Roma sikkeleri ve diğer sikkeler, bu yerin antik Avrupa'yla çok iyi bağlantılı olduğunu göstermektedir. "Kneževski grob iz Novog Pazara" (Kral Mezarlığı), Orta Çağ Sırbistan Nemanjić hanedanından 12. yüzyılda yeniden inşa edilen Aziz Petrus kilisesinin altında bulunmuştur. Yapılan kazılarda kilisenin altında daha önce rotunda şeklinde bir objenin bulunduğu ve tüm yapıların höyüğün üzerinde oturduğu tespit edilmiştir. Gömülü kişinin etnik kökeniyle ilgili pek çok tartışma ve farklı sonuçlar var - bazı yazarlar bunun Autaryalara ait olduğunu söylüyor, bazıları İliryalılara ait olduğunu söylemekte, diğerleri ise bulunan eserlerin bir kısmının Yunan kökenli olduğunu gösterdiği için etnik kökenin tespit edilemeyeceğini iddia etmektedir. Eserlerin Dardanlılara ait olduğu iddiaları da bulunmaktadır. Bunlar, Novi Pazar'ın tarihi hakkında yine çok karmaşık ve farklı iddialara işaret etmektedir. Çelişkili görüşler, taraflı yaklaşımlar, eserler arasındaki tutarsızlıklar Novi Pazar'ın hemen her söyleminde yer almaktadır. (Crkvenjakov, 2017)

Şekil 4.9 : Novi Pazar müzesinin bahçesinde tarih öncesi ve orta çağlardan kalma arkeolojik kanıtlar.

Novi Pazar'ı çevreleyen dağlar, Roma İmparatorluğu'ndan beri gümüş, altın ve diğer madenlerin çıkarıldığı tarihi yerler olarak bilinmektedir. Novi Pazar'a 5 km uzaklıkta büyük bir Roma kasabası olan Municipium Dardanorum, Roma İmparatorluğu'nun en yüksek döneminde bölgenin zengin ve önemli olduğunu göstermektedir. Novi Pazar'ın o dönemi arkeolojik olarak çok araştırılmamış olsa da Roma İmparatorluğu'nun varlığı bugün bile belirgindir. Müze avlusunda, Roma Novi Pazar'da çok kozmopolit bir yaşam tarzını gösteren yaklaşık 150 cm yüksekliğinde bir dikilitaş bulunmaktadır.

Orta Çağ'da Sırp devletinin oluşumu, 12. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Prens Stefan Nemanja döneminde gerçekleşmiştir. Sırp devletinin ilk sınırlarının ve konturlarının belirlendiği dönemdir. Başkent, çağdaş Novi Pazar'a 5 kilometre uzaklıktaki bir arkeolojik alan olan Ras'tı. Orta Çağ boyunca pek çok kasaba ve kutsal bina, çoğunlukla ortodoks manastırları ortaya çıkmıştır. Novi Pazar çevresindeki pek çok manastırdan biri olan "Sopoćani" manastırı ve tüm bölge 1979'dan beri UNESCO koruması altındadır. Sırbistan'ın ilk başkentinde, kaleler, kiliseler ve manastırlardan oluşan olağanüstü bir ortaçağ anıtları grubu bulunmaktadır. Sopoćani'deki manastır, Batı uygarlığı ile Bizans dünyası arasındaki temasların bir hatırlatıcısıdır. (Stojasavljevic R, 2010)

Şekil 4.10 : Novi Pazar civarındaki Sopocani Manastırı

Novi Pazar ve bölgesi su kaynakları bakımından oldukça zengindir. İçilebilir su kaynakları, kaplıcalar, hızlı akarsular, göller ekosistemin önemli bir parçasını oluşturur. Bu zenginlik suyla ilgili çeşitli arketiplerde görülmektedir. Hamamlar, Novi Pazar'da güvenli zamanları anlatan en önemli ve açıklayıcı mimari objelerden biridir.

Novopazarska banja (Novi Pazar Kaplıcası) şehir merkezine yaklaşık 4 km uzaklıktadır. Sıcak maden kaynakları çok eski tarihlerden beri bilinmektedir. 1982'deki inşaat çalışmaları sırasında dikilitaşı olan bir Roma kagir mezarı yıkılmıştır. Demir Çağı'na ait mezar izleri bulunmaktadır ve 1983-1989 yılları arasında höyükleri ve nekropolü keşfetmek için arkeolojik kazılar yapılmıştır. Jüpiter'e adanan adak anıtları, bu tarihi sitte Roma döneminde de ibadet edildiğini gösterdiği gibi, burada Roma kaplıcalarının arkeolojik kalıntıları da bulunmuştur. 1875 yılında site, merkezi kısmının 4. yüzyıldan kalma antik kaplıca kalıntıları olduğunu düşünerek hamamın kesin tanımlarını bırakan İngiliz arkeolog tarafından ziyaret edilmiştir. (Ljuština M 2021)

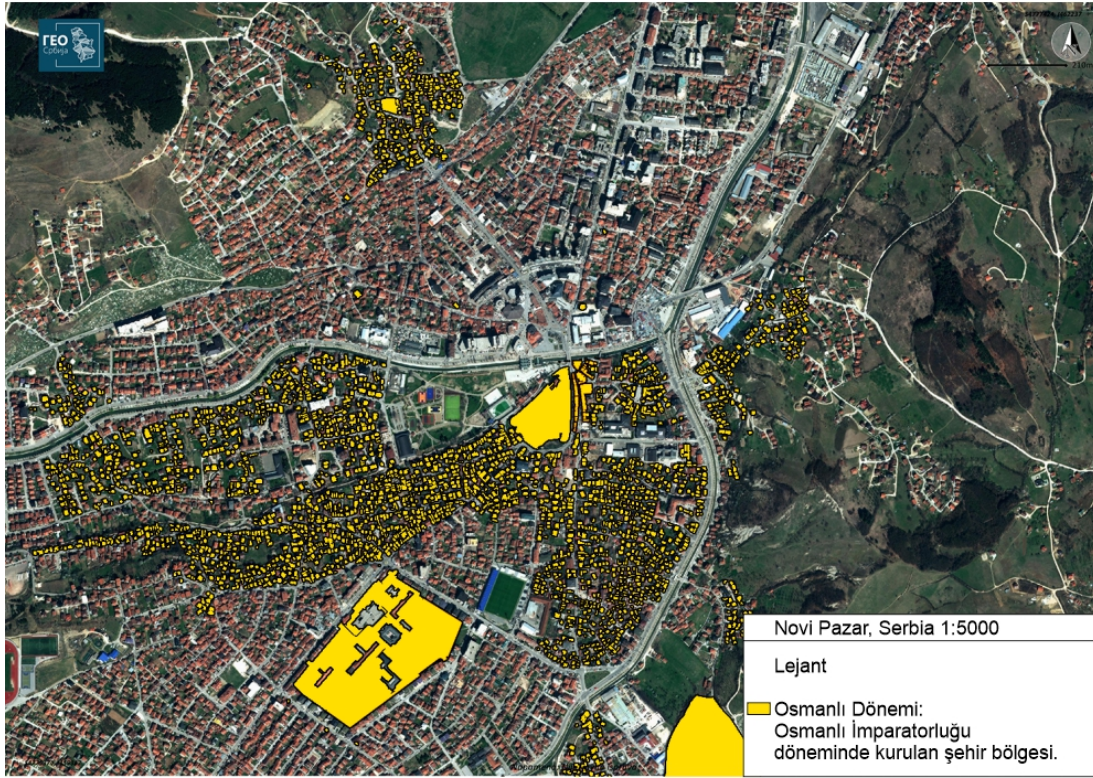
Şekil 4.11 : Novopazarska Banja'daki Roma mimarisinin kalıntıları.

Aynı yerde daha önce yapılmış yapıların yerine XVIII. yüzyılda yapılmış bir Osmanlı hamamı da bulunmaktadır. Mevcut yapı sade bir biçime sahip olup, soyunma odası ve kubbeli yıkanma odası ve sekizgen havuz olarak ikiye ayrılmıştır. (Momcilović-Petronijević)

Şekil 4.12 : Novopazarska Banja'daki Osmanlı hamamı bugün hala çalışıyor. Günümüzde hamam iki saatte bir kadınlar ve erkekler tarafından ayrı ayrı kullanılmaktadır.

4.3 Osmanlı Dönemi

Şekil 4.13 : Osmanlı hakimiyeti dönemine ait şehrin bir bölümü ve yapılarını gösteren bir harita.

Türk seyahat yazarı Evliya Çelebi, Novi Pazar şehrinde 23 cami, 2 tekke, 11 mescit, ikisi çok güzel olan 5 medrese, 7 Hristiyan ibadethanesi (Ortodoks ve Çatolik), 11 sıbyan mektebi, 2 imaret bulunduğunu söylemektedir. Şehrin merkezinde hala sinagogun kalıntıları varken, Novi Pazar'daki Osmanlı hamamı, Musevi dini ritüelleri için özel bir odaya sahip olmasıyla benzersizdir. Kalan mimari kanıtlar, çok zengin ve dinamik bir tarihi kanıtlamaktadır. Roma, Orta Çağ, Sırp, Osmanlı dönemlerinden kalan birçok bina veya kasaba, zenginlik ve refahın varlığına işaret etmektedir. Novi Pazar'dan elde edilen tüm arkeolojik kanıtlar, mekanın tarih boyunca zengin ve kaotik doğasına işaret etmektedir. (Hadžić F, 2021)

Şekil 4.14 : Solda Amir Ağa Han ve sağda "Rušdija" binası.

Novi Pazar şehir merkezinin modernize edilmiş bölümünde 20. yüzyıl öncesinden kalan son iki bina, Amir Ağa Han ve "Ruşdija" (Rüştiye-dört sınıflı bir lise)'dir. "Ruşdija" 19. yüzyılın ortalarında kurulmuş ve bir süre sonra kadınlar için zanaat okulu haline gelmiştir. Bu okulda öğrenciler sıra yerine alçak masalar olan "rahle" kullanıyorlardı ve öğrenciler yere diz çökerek oturuyorlardı. 1909 yılında bugün okullardaki gibi masa ve sandalyeler kullanılmaya başlanmıştır. (Radović M, 2007)

Şekil 4.15 : Yaşayan kentsel yapının önemli bir parçası olarak Osmanlı dönemi yapıları.

Novi Pazar'ın tam merkezinde, şehrin Osmanlılar tarafından kurulan yeni kısmının çekirdeğinde İsa Bey Hamamı bulunmaktadır. XV. yüzyılın ikinci yarısında yapılan ilk kamu yapılarından biridir. İsa Bey Hamamı'nda biri erkek, diğeri kadın ziyaretçiler için olmak üzere iki bölüm bulunmaktadır. Hamamın suyu 1929 yılına kadar değirmenlerin bulunduğu kanaldan dağıtılmaktaydı. (Radović M, 2007) Dikdörtgen kat planına ve 795 m2 alana sahip olan hamamın batı tarafında ekli dükkanlar vardır. Ocak, bacalar, kubbeler ve tonozlar tuğladan yapılmıştır. 1970 yılında hamam, Sırbistan'daki Kültürel Anıtları Koruma Enstitüsü tarafından büyük önem taşıyan taşınmaz bir kültür varlığı olarak kabul edilmiştir. 1920'li yıllara kadar hamam olarak kullanılmıştır. Günümüzde ise kafe olarak kullanılmaktadır. Yapının tarih boyunca 18. yüzyılda ve 1969-1970 yıllarında çeşitli onarımlardan geçtiği görülmektedir. (Dişli 2019)

Şekil 4.16 : Novi Pazar merkezde bulunan İsa Bey Hamamı'nın mimari kalıntısı. Bugün çatı olmadığı için yaz aylarında bahçe kahvesi olarak kullanılmaktadır.

Hamam, Osmanlı fethinden sonra yeni bir şehir merkezi olarak inşa edilen birkaç yapıdan biriydi. Diğer binalar arasında tekke (zaviye), aşevi (imaret), kervansaray ve 56 ticaret ve zanaat dükkanı bulunmaktadır. Tüm bu binalar sonunda yeni bir pazar haline gelecekti ve şehrin yeni Osmanlı bölümünü Raška nehrinin diğer yakasındaki ortaçağ Sırp pazarından ayırmak için Novi Pazar adı ortaya çıktı. (Katić 2021)

Novi Pazar'ın kuruluşu ve buna bağlı olarak büyümesi ve ardından Musevilerin gelişi, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği ile ilgilidir. Novi Pazar'daki Museviler Sefarad kökenliydi ve anadilleri Ladino'ydu.

Şekil 4.17 : Novi Pazar'ın Bukreš adlı bölümündeki Musevi mezarlığı.

Musevi evleri, hamam altı anlamına gelen “Podhamam” denilen bölgede bulunuyordu. Bölgenin adı, Osmanlılar tarafından yaptırılan şehrin yeni bölümünü oluşturan önemli bir yapı olan İsa Bey Hamamı'ndan gelmektedir.

Günümüze kalmış son "Musevi evi", iki dünya savaşı arasındaki dönemde Musevi bir tüccar için inşa edilmiş olan evdir. Zemin katın tuğla örgüsü mal sahibinin imtiyazlı statüsüne tanıklık etmektedir. Dış görünüşü, Novi Pazar'daki tüm etnik kökenlerden evlerin paylaştığı Osmanlı mimarisini andırmaktadır. Evin Novi Pazar'daki diğer evlerden farklı olarak cadde üzerinde konumlandığı varsayılabilir. Bu, evlerin genellikle sokaktan avluya çekildiği Osmanlı yaşam kültüründen farklıydı. Evin kat planı Novi Pazar'daki diğer evlere benziyordu. Zemin kat merdivenle inilmektedir ve muhtemelen ticari faaliyetler için kullanılmıştır. İkinci kat, kentteki diğer evlerde yaygın olan ve benzer şekilde yerleştirilmiş divanhane (sohbet odası) ile ilişkilendirilebilecek, girişe bakan salondan oluşmaktadır. Salonun etrafı dört odayla çevriliydi ve en büyük oda muhtemelen alaturka denilen ve özenle döşenmiş misafir odasıydı. Binanın içi korunmamış olsa da, binanın dışı, inşa edildiği dönemdeki özel statüsünü hala iletmektedir. Cephedeki dış sıva ve süslemeler, Osmanlı ahşap karkas evlerinin temiz, pürüzsüz cephelerinden bir adım daha farklıydı. Ev, *"Üzerinde sütun başlıkları bulunan yivli pilaster şeritleri, kalıplı kornişler, hatta yapraklı bir üst friz ile süslenmişti."* Bu, sahiplerin daha Avrupalı görünen bir ev yaratma arzusunu anlatıyor. Bu durumda, Avrupa mimarisine ilişkin bilgi eksikliği, eklenen mimari öğelerin çok belirgin görünümüyle sonuçlandı. *"Baş harfler, düşen perdelik kıvrımlara benzeyen naif, eğrisel bir desenden daha fazlası haline geldi, sıvaların yivleri dikey yumurta ve dart şeritleri olarak kalıplandı ve yaprak bandı baş aşağı bir konumda tutturulmuş gibi görünüyor"* . (Mihaljević 2013)

Şekil 4.18 : Solda Musevi evi, eski çarşı ile Arap Camii'nin minaresi ve en üstte, içinde eski Osmanlı surlarının bulunduğu şehir parkı içindeki kütüphane.

O zamanlar estetik naif sayılabilir ama bugün bina zengin ve müreffeh bir zamanın mesajından bahsediyor. Evin tarzına, görünümüne ve statüsüne gösterilen özen, önemli bir zenginlik ve diğer kültürleri, fikirleri, inançları dikkate alma olasılığını anlatır.

Musevi yaşamının merkezi, Raška nehrinin sağ kıyısında bulunan ve 1857'de inşa edilen sinagogdu (havra olarak bilinir). Sinagog, 2. Dünya Savaşı'ndan sağ çıkmasına rağmen 1944 bombardımanında ağır hasar görmüş, daha sonra şehir çamaşırhanesine dönüştürülmüş, 1979'da Novi Pazar'ı vuran büyük sel sırasında tamamen yıkılmış ve yakındaki evin otoparkı olarak kullanılmıştır. Sinagog, taştan yapılmış bir kaide üzerine yükseltilmiş basit dikdörtgen bir yapıydı. Duvarlar doğal yalıtım malzemesi ile doldurulmuş ahşaptı. Musevi bir vatandaşın sinagog hakkında anlattıklarına göre: “...güney girişinden ibadethaneye geçiliyordu. Sinagogun doğu duvarında Tevrat için bir dolap olan Aron Hakodesh vardı. Teva (Tevah, minber) odanın ortasına yerleştirilirdi. Basamaklarının altında dini kitaplar ve belgeler için bir Geniza (Geniza) deposu vardı. Sinagogun kuzey duvarı boyunca demir parmaklıkla ayrılan galeride kadınlar ayrı ayrı dua ederlerdi. Sinagoga avludan veya ona bağlı olduğu anlaşılan okuldan (meldar) girilirdi”. Musevi mezarlığı varlığını hala sürdürmektedir. Kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte Novi Pazar ve bölgedeki tüm Musevilerin ihtiyaçlarını karşılamıştır. 1936'da Musevi Cemaati mezarlığın tadilatına başlanmış ve girişe ahşap çit ve yığma duvar eklenmiştir. Mezarlığın kuzey tarafına mezarlık bekçisinin evi yapılmıştır. Son yıllarda mezarlık yeniden onarılmış ancak önemli çalışmalar yapılmamıştır. Mezarlığın bugün oldukça harap bir durumda olması, tarih açısından taşıdığı büyük önemin korunmasına ve yaşatılmasına gereken özenin gösterilmediğini anlatmaktadır. (Mihaljević 2013)

4.4 Balkan Savaşları 1912-1913

Şekil 4.19 : Novi Pazar'daki "Hadžet" mezarlığının konumunu gösteren harita.

Sancak genellikle Osmanlı idari birimlerinden herhangi biri anlamına gelse de, bu bölgede özel isme dönüşmüş, bölge “Sancak” olarak anılmaya başlanmıştır. 1878'den itibaren Novi Pazar Sancağı, bir bütün olarak Balkan bölgesinin simgesi haline geldi. Burada Sırp, Karadağlılar, Arnavutlar, Türkler ve Slav Müslümanlar yaşamaktadır. Novi Pazar Sancağı'nın en yüksek rütbeli Osmanlı temsilcisi olan Süleyman Hakkı Paşa (1862 – 1918) diğer sancaklarda olduğu gibi valiye (vilayet reisi) gitmeden Babıali ile doğrudan görüşme hakkına sahipti. Novi Pazar ve "Sancak" bölgesinin çok karmaşık ve benzersiz jeopolitik ve tarihi "Sancak" (Morrison 2014) kitabında anlatılmaktadır. Kitapta Orta Çağ Sırp Krallığı'nın ortaya çıkışı, uzun Osmanlı hakimiyeti dönemi, 1912-13 Balkan Savaşları, Birinci Dünya Savaşı, Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı'nın ortaya çıkışı, İkinci Dünya Savaşı, Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurulması ve bu ülkenin 1990'ların başında parçalanması gibi siyasi değişimlere vurgu yapılmaktadır.

Berlin Antlaşması(13.07.1878), Novi Pazar Sancağı'nın hem Osmanlı hem de Avusturya-Macaristan ordusu tarafından işbirlikçi yönetiminin bölgeyi istikrara

kavuşturması amacıyla Avusturya-Macaristan'a Novi Pazar Sancağı'nda garnizon bulundurma ve iletişim hatları inşa etme hakkı verdi. Bu karar, genel olarak Hersek, Karadağ ve çevredeki diğer bölgelerde yaşayan vekiller aracılığıyla çözüme kavuşturulan Osmanlı ve Rus çıkarları bağlamında önemliydi. Anlaşma, yabancı asker sayısının dört bin ila beş bin askeri geçmemesiydi. (Sheer 2013) Novi Pazar'ın yerel halkı ve çevresi, askeri personel ve teçhizatın depolanması, arazi satışı gibi işlere yoğunlaşmışken, askerler çoğunlukla yol ve altyapı inşaatlarıyla uğraşıyordu. (Kostić)

Temmuz 1869'dan Ocak 1870'e kadar iki Avusturyalı mühendis, Geiger ve Lebret, Novi Pazar'ı Kosovska Mitrovica ve Bosna'ya bağlayacak olan gelecekteki demiryolu hattı için bir çalışma yaptılar. 1900 yılının Mart ayı sonlarında Benjamin Kallay tarafından Bosna ve Novi Pazar Sancağı üzerinden istihkam bağlantısının kurulması diğer tekliflerle birlikte Avusturya Başbakanı Ernest Koerber'e sunuldu. İnşaatına 1903 yılında başlanmış, ancak devletler arasındaki mali anlaşmazlıklar nedeniyle çalışmalara Novi Pazar dahil edilmemiştir. Esasen Novi Pazar'ın adı, Batı Avrupa ile “Selanik'e giden yol”u birbirine bağlayan tüm projelerde geçmektedir. 1907 yılındaki projenin devamında, İstanbul'daki Avusturya-Macaristan Büyükelçisi tarafından, Sancak henüz Türk toprağı olduğu için bölge boyunca demiryolunun inşasına onay alınması için padişah II. Abdülhamit'ten talepte bulunuldu. Avusturya-Macaristan Mitrowitza'ya kadar uzanan askeri ve ticari hatların sahibiydi (d'avoir des route militarys et Commerciales jusqu'au delà de Mitrowitza). Önceki padişah Abdülaziz, doğu ve batı demiryollarını birbirine bağlamak için Novi Pazar ve Bosna sancağından geçen rotayı zaten düşünmüştü. 1908'de Avusturya dışişleri bakanı Aloys Lexa Freiherr tarafından Sancak Demiryolu Projesi (Das Projekt der Sandschak-Bahn) yeniden canlandırılması Avusturya'nın Batı Balkanlar üzerindeki etki alanını genişletme çabalarının bir sonucuydu. Ancak, Novi Pazar sancağı Birinci Balkan Savaşı'nda Sırbistan tarafından fethedildiğinden, Avusturya'nın Selanik'e demiryolu bağlantısı projesi başarısız oldu. (Berdan 2008)

Şekil 4.20 : "Sandžakbahn" ile ilgili karikatür, günümüzde şehir müzesinin dış duvarında sergileniyor.

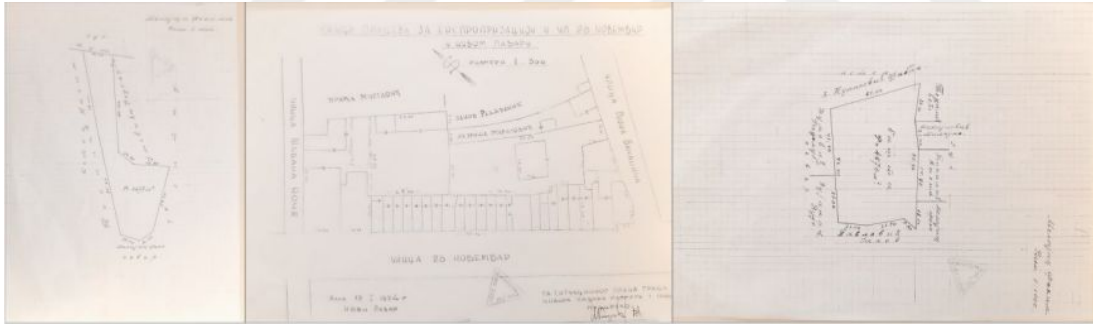
Bu durumda Novi Pazar'ın tamamından geçecek olan demiryolunun yapılmasından neredeyse 140 yıl boyunca söz edilmiştir. 19. yüzyılın ikinci yarısında başlayan ciddi çaba, Birinci Balkan Savaşı sırasında durdurulmuş ve günümüze kadar hiçbir zaman tamamlanamamıştır. Bugün bile var olmayan, belli bir zamanda yapılması gereken ama yapılmayan demiryoluyla ilgili hikayeler anlatılmaktadır. Demiryolu ve binalarının olmaması bölge için travmatik bir deneyim olmuştur.

Şekil 4.21 : Novi Pazar'ın Hadzet bölümünde Vakıf Mearif.

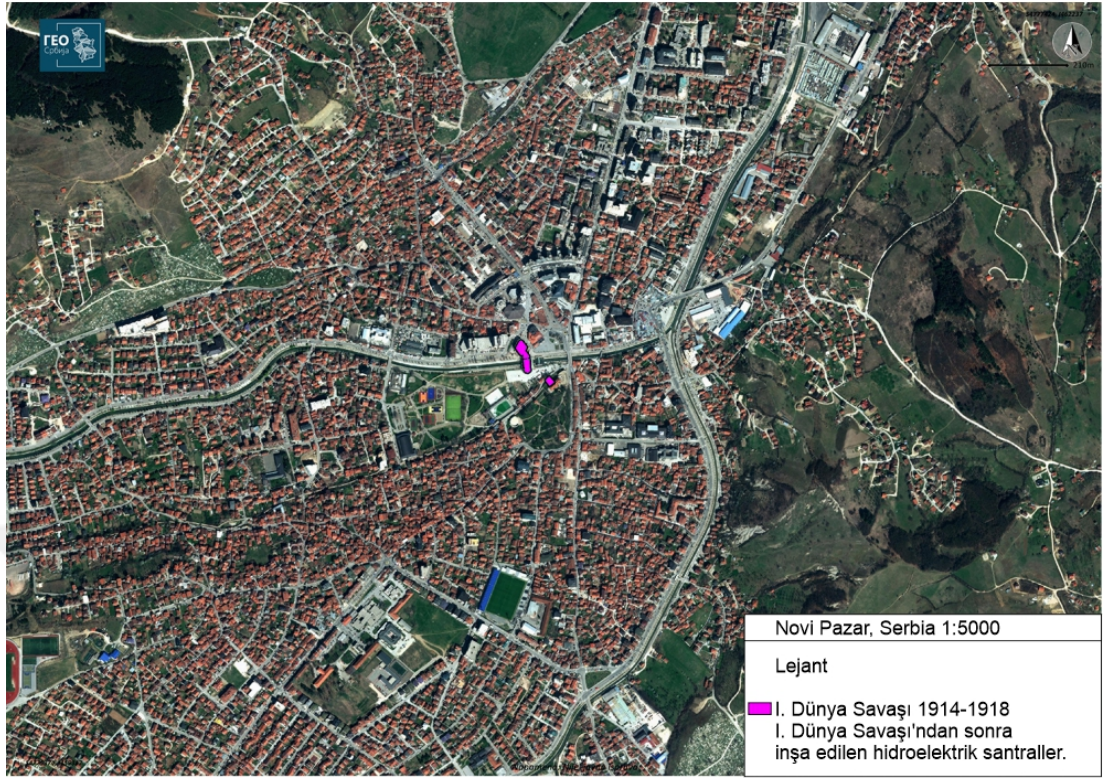
"Hadžet" bugün Novi Pazar'ın daha geniş şehir merkezinin kentleşmiş bir parçasıdır. 1912'den önce "Hadžet" 80 hektar büyüklüğünde bir mezarlıktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında, Avusturya-Macaristan ordusu 1916 ve 1917 yıllarında Novi Pazar-Bajevica

ve Novi Pazar-Tutin yollarının yapımında bu mezarlığın mezar taşlarını kullandıktan sonra mezarlık boyunca evler inşa edilmeye başlanmış, mezarlığın bir bölümünde hastane yapılarak, 1926 yılında yetkililer mezarlığın bir bölümünü de tarımda kullanılmak üzere tahsis etmişlerdir. (Radović 2007) Yerel politikacılara ve dini otoritelere göre, 70 yıl önce 2000 Novi Pazarlı saygın kişinin Partizanlar ve Çetnikler tarafından vurulması Hadžet'in bir bölümünde gerçekleşmiştir. 2014 yılındaki yerel “Pohod na Hadžet” (Hadžet'e Ziyaret) adlı protesto, Yugoslavya'daki reformlar sırasındaki “vakıf” arazilerinin kamulaştırılmasıyla ilgiliydi. Novi Pazar'da yaklaşık 24 bağımsız “vakıf”, cami ve diğer kamu binalarını da yaptıranlar tarafından halkın kullanımına açılan binalar, arsalar, dükkanlardı. “Vakuf Mearif”'in son durumunda, bir ilkokulun yapıldığı yerin bir kısmı devlet tarafından alınırken, diğer kısmı boş ve resmi Müslüman cemaatin mülkiyetindedir. (Stojanović, Saranović, 2015) Son yıllarda birçok kurum ve kişi, Yugoslavya döneminde devlet tarafından kamulaştırılan arazi ve diğer mülklerin geri alınması anlamına gelen “restitucija”(restitüsyon-eski haline döndürme) sürecinden geçmektedir. Ancak, tüm bu tarihsel süreç, toplumsal bellekte kaygı sendromlarına neden olmuştur.

Şekil 4.22 : Restitüsyon için sunulan belgelerin bir parçası olarak eski mimari eskizler ve çizimler.

4.5 I. Dünya Savaşı 1914-1918

Şekil 4.23 : Novi Pazar'ın ilk hidroelektrik santrallerinin konumunu gösteren harita.

1931 yılına kadar Novi Pazar, Kral Peter ve Kral Aleksandar'ın iki caddesi dışında gece boyunca karanlıktı. O zamanlar bunlar, 52 sokak arasında kandillerle aydınlatılan tek iki sokaktı. Fenerleri ateşlemek, onarmak, bakımını yapmak ve söndürmek için çalışan insanlar vardı (hasaslar). 1913 yılında Novi Pazar'da elektrik kullanılması ile ilgili resmi bir karar alınmasına rağmen, gerçekleşmesi 18 yıldan fazla sürdü. Novi Pazar'da ilk elektrikli aydınlatma 1928'de, yalnızca “Vrbak” otelinde gerçekleşti. Otelin bir bölümünün altından geçen Raška nehri üzerine kurulan yaklaşık 70 ampullü noktaya bir jeneratör ve bir su devresi ile güç sağlandı. Bu hidroelektrik santrali doğru akıma ve üretim hızı 65 Volt'a sahipti. Jeneratörün gücü 1 x 2 beygir gücüne, su türbini ise üç beygir gücüne sahipti. Otel sahibi tarafından finanse edilen bu proje, Novi Pazar'ın elektrikle aydınlatılmasının habercisiydi. Novi Pazar'da 1000 haneye elektrik sağlayabilen "Sandžak" hidroelektrik santrali "Vrbak" otelinin yanına inşa edildi. Bu proje, Novi Pazar'daki Türk bankası ve Musevi Bankası, Kosovska Mitrovica'daki Fransız bankası ve Kraljevo'daki Ticari banka gibi çeşitli bankalardan kredi alan özel taraflarca yönetilen ve finanse edilmişti. Jeneratör ve ek elemanlardan oluşan tüm

ekipman “Siemens” tarafından sağlanmış ve uygulanmıştır. 1963 yılında sisteme jeneratör ve türbin eklenmiştir. Raşka Nehri, tüm yolu boyunca elektrik üretme potansiyeline sahiptir. Ancak “Sancak” elektrik santralının yerinin şehir merkezinde olmasını birkaç nedeni bulunmaktadır. Proje, altyapı için kullanılmak ve aynı zamanda taşkınların etkisini azaltmak üzere mevcut kanalın yeniden inşasını içeriyordu. İnşaat çalışmaları sırasında mevcut su değirmenlerine büyük önem verilmiştir. (Radović M, 2001)

Bugün bina, mülkiyet geçiş sorunları nedeniyle kullanılmamaktadır. Alanın yeniden kullanılması için girişimler olmuş, son zamanlarda göçmenler ve mülteciler için insani yardımların depolanması için kullanılmıştır. Çatı katı, parka doğru devam eden düz bir yüzeydir ve Novi Pazar'da genellikle “Kocka” (Küp) olarak adlandırılan gençlerin bilinen bir buluşma noktasıdır.

Şekil 4.24 : Tarihi kanal "Jaz"dan "Sancak" hidroelektrik santraline gelen su. Osmanlı surlarının yanında inşa edilmiştir. Tahkimatın tepesinde şehir kütüphanesinin binası bulunmaktadır.

4.6 II Dünya Savaşı 1939-1945 ve Öncesi

Şekil 4.25 : Novi Pazar’da II. Dünya Savaşı öncesinde Sinagogun yaklaşık konumunu gösteren harita.

Novi Pazar şehir merkezinde Osmanlı İmparatorluğu döneminde inşa edilmiş çok sayıda cami bulunmaktadır. Çalkantılı geçmiş boyunca camilerin bir kısmı yıkılmıştır; bunlardan biri de 1936'da yıkılan şehir merkezindeki İsa Bey Camii'dir. Yerine Müslüman cemaatinin ihtiyacı için tek katlı bir bina yapılmıştır. Yerel halk bazı camileri korumak, onarmak ve yeniden inşa etmek için bir araya gelmiştir. 16. yüzyılda inşa edilmiş olan İskender Çelebi Camii de bunlar arasındadır. (Radović M, 2007) Din ve dini faaliyetlerin baskılandığı sosyalist dönemde, dini kültüre sahip çıkmak şüpheli bir aktivite olarak görülüyordu. Camilerin onarım ve bakım işlerinin her türlü planlaması, tasarımı, inşası ve yönetimi yerel halk tarafından yapılmıştır. Skender Çelebi(İskender Çelebi) camii, caminin onarımına öncülük eden Melajac ailesi nedeniyle Melajska džamija(Melayska Camiya) olarak da bilinir. Caminin minaresinin sağlam kalması gerektiğine, caminin geri kalanının değiştirilip yeniden inşa edilebileceğine dair yazılı olmayan bir inanç nedeniyle, Novi Pazar'daki tüm eski camilerin inşa edildikleri zamandan kalma orijinal minareleri vardır.

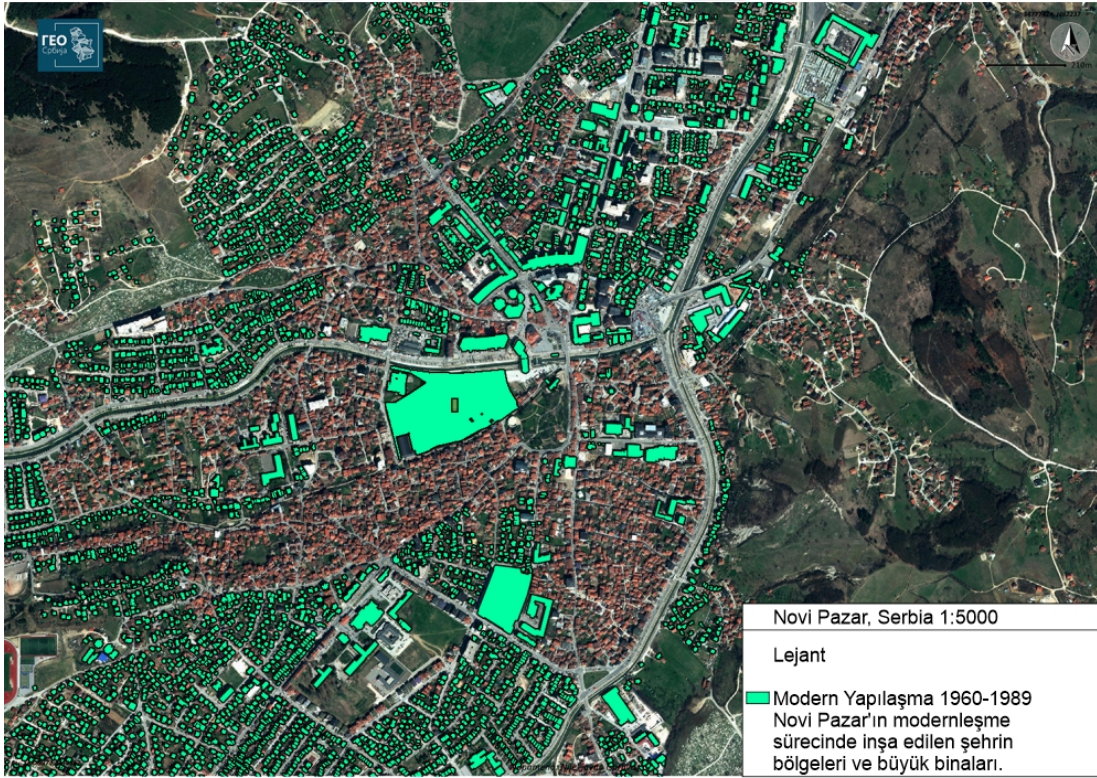
1941'de Alman ordusu, Novi Pazar'ı işgal ettikten üç ay sonra Novi Pazar, Büyük Arnavutluk'a komşu olmuştur. Almanlar Novi Pazar'ın kendi yerel yönetimini yerine Arnavutların yönettiği yeni bir yerel yönetim kurmuştur. "Mart 1942'deki mülklere el konulması ve şiddet olayları sonrasında çocuklar, kadınlar ve yaşlılar da dahil olmak üzere 208 Novi Pazarlı Musevi tutuklanmış ve şehir merkezindeki Osmanlı surları içinde yer alan" Alman askeri kampına hapsedildikten sonra Kosovska Mitrovica'ya ve oradan da Belgrad'a sürülmüşlerdir. Almanlar Musevi Dini Cemaati Arşivini ve bu cemaat üyelerinin çok sayıda özel arşivini yakmış, Novi Pazarlı Musevilerden hayatta kalmayı başaran yaklaşık on kişilik iki aile, 1960'larda Novi Pazar'ı terk etmiştir. (Mihaljević, 2013) Tüm bu olaylar, birlikte yaşamaya alışkın olan çok katmanlı toplumu yüksek derecede tedirgin etmiştir.

1947 yılında Novi Pazar'daki Osmanlı tahkimatı ile birlikte Stari Ras, St Peters kilisesi, Djurdjevi stupovi ve Sopoćani manastırı “kültür anıtı” statüsünü almıştır. "Kültür Anıtı", hükümet ve yerel makamlar tarafından özel ilgi gösterilmesi gereken resmi bir bina kategorisidir. Osmanlı surları Novi Pazar'ın tam merkezinde yer almakta, ana caddelerdeki hareketliliği yukarıdan izlemektedir. 1985'te eski şehir merkezi (Stara čaršija) ve Altun-alem Camii ile birlikte tahkimat "olağanüstü öneme sahip bir alan" olarak kabul edildi. Kent merkezinin ve kimliğinin özünün bir parçası olan bu mekân, “*tarihi-kültürel anıtların tanımlandığı, tek oryantal karakterli kentsel doku*” olarak yorumlanmıştır. Türk hakimiyetinin etkisi altında yüzyıllar boyunca ortaya çıkan askeri, dünyevi ve kutsal mimarinin bir sentezidir”. Bu alan yüzyıllar boyunca askeri ve komuta tahkimatından bugünkü şehir parkına kadar dönüşümler geçirmiş, tarih boyunca sur içinde depolar, kışla, cami ve diğer yapılar inşa edilmiştir. (Debljović - Ristić 2018)

Şekil 4.26 : Novi Pazar'daki eski Osmanlı surlarının üç burcundan biri. Tabyanın altında, su değirmenleri ve hidroelektrik santrali için kullanılan antik su kanalının üzerindeki taş döşeli yol bulunmaktadır.

4.7 Modern Yapılaşma 1960-1989

Şekil 4.27 : Novi Pazar'ın modernist planlamasında düzenlenen şehir alanlarını ve yeni modern binaları gösteren harita.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra tüm dünyada olduğu gibi, modernleşme daha hızlı ve radikal hale gelmiş, Yugoslav şehirleri, uluslararası modernist şehir planlama kurallarına göre yeniden biçimlendirilmiştir. Modernist planlamanın radikal biçimde

uygulanması, geleneksel mimari ve kentsel dokudan keskin bir kopuşa neden olmuştur. Modernist fikirlerin uygulanmasıyla, geleneksel mimariden bu radikal kopuş, farklı tavırlarla karşılanmıştır. Modernist binaların "Yeni Pazar vatandaşlarının bilincine kronik bir saldırı olduğunu, ancak aynı zamanda sahte bir kimliğe yol açması açısından bu bilincin saptırıldığını" söyleyen eleştirmenler bulunmaktadır. (Popadić M, 2014) Mimari ile ilgili olarak Yugoslavia döneminde inşa edilen yapılar için, halkın bir kısmı sevgi dolu, nostaljik ve romantik bir yaklaşım sergilemekteyken, bir kısmı da o dönemdeki yönetime karşı protesto konusu olarak görmektedir. Akademyanın şu iki taraftan birini seçme eğiliminde olduğu görülmektedir: Ya modernist mimari deneyleri benimsenmekte, ya da bu deneylerin tarihi ve geleneksel mimari ve kentsel ortamlara karşı yıkıcı olduğu görüşü dile getirilmektedir. (Radulović V, 2022) (Jerliu, K 2018)

Şekil 4.28 : İlk modernist mimari ve şehircilik deneylerinden biri olan Novi Beograd. Novi Beograd, Yugoslavya döneminde inşa edilen başkent Belgrad'ın yeni bir bölümüdür.

Novi Pazar'da bu dönemde inşa edilen birçok mimari projede yerel malzemeler, özellikle yerel taş ocaklarından çıkarılan beyazımsı bir kireç taşı kullanıldığı görülmektedir. Kubbelerin ve kulelerin (camileri ve minareleri temsil eden) mevcudiyeti ve modern binaların tasarımı için yerel malzemelerin kullanılması, eski ve yeni Novi Pazar arasındaki boşluğu kapatmaya yönelik bir girişimdi. Novi Pazar'da bulunan tuğla fabrikası nedeniyle farklı dönemlerde tuğla da birçok binada inşaatlarda sıklıkla kullanılmıştır.

Şekil 4.29 : Novi Pazar'ın merkezinde Novi Pazar şehrinin belediye binası.

Modernleşme süreci, Yugoslavya'daki bazı toplulukların veya bölgelerin geri kalmışlığının tasfiyesi olarak planlanmıştır. Kolektif hafızanın büyük miktardaki tarihsel ve geleneksel olarak değerli alanları, yeni toplumsal paradigmaya ve bunun sonucunda ortaya çıkan mimariye yer açmak için yıkılmakla birlikte, kayıplara karşın yer yer korunmuş geleneksel doku parçaları Balkan kent ve kasabalarında bir tarihsel katman oluşturmaktadır. Tarihi dokuların yıkımı, çağdaş modern şehircilerin resmi ifadesiyle “genel radikal yeniden inşa” fikriyle yapılmıştır. (Jerliu, F 2018) Bugünkü Novi Pazar'ın merkezinde, çoğunlukla Yugoslavya döneminde inşa edilmiş büyük yapı kütleleri yer almakta, kent dokusunun modernist katmanını oluşturmaktadır. Tüm dünyada olduğu gibi, modern yapılaşmayla Novi Pazar'ın geleneksel çekirdeğinin büyük bir kısmı yok olurken, günümüze ulaşmış birkaç tarihi bina bulunmaktadır.

Şekil 4.30 : Novi Pazar'daki "Nova i Stara Lučna Zgrada": solda yeni, sağda ise 1973'te inşa edilen konut ve iş binası kompleksinin eski kısmı.

Modernleşmeyle birlikte kentli nüfusun hızlı artışıyla modernist konut politikası, tasarımı, stratejisi Yugoslavya'daki yetkililer tarafından büyük ilgi görmüştür. Barınma politikası büyük ölçüde barınma birimlerinin eksikliği ve nüfusun şehirlere, yani işçilerin yeni inşa edilen ulusal fabrikalara kitlesel göçüyle ilgiliydi. Sosyalist ideolojinin hayata geçirilmesinde kolektifliği ve toplu konut modellerini harekete geçirmesi beklenen “komün konutları” fikri önem kazanmıştır. Büyük konut binalarında yapılan araştırma, birkaç prefabrike ve yarı fabrikasyon inşaat sistemi ve Branko Žeželj'in "IMS" iskelet sistemi gibi bileşenleri ile sonuçlanmıştır. Yugoslavya'da makro ölçekte devasa konut kompartımanlarının inşasının arkasındaki fikir, inşa edilen konut birimlerinin “küçük çocukları olan ailelere ve hasta aile üyelerine” verilmesiydi. Ancak bu binaların bir kısmı, yeni oluşan ekonomik koşullar nedeniyle farklı kullanıcılara verilmiştir. İnşaatın yol gösterici gücü, sadece konut değil, stadyumlar, konser salonları, kültür mekanları vb. Yugoslavya'nın kendine özgü modernist ifadesini aradığı, birçok farklı kültürden ve teknik ve yapısal düzeyde ve aynı zamanda estetik düzeyde yapılan yeni oluşan nüfusun toplum mühendisliğidir. (Alfirevic D, 2015)

Şekil 4.31 : Novi Pazar'da Yugoslavya'nın modernleşmesi sırasında tasarlanan ve inşa edilen sinema salonu, otel lobisi, banka ve ev.

Novi Pazar, 1956 yılında “Genel Plan”ın yürürlüğe girmesiyle birlikte modern kent olarak resmen inşa edilmeye başlandı. Novi Pazar'ın gelişimi ile ilgili bu ilk plandı kentin kültürel katmanlarının, “hafıza içeriklerinin”, yaşam kanıtlarının ve tarihsel tabakalaşmasının kaybolmasına neden olmuştur. (Debljović Ristić 2018)

Şekil 4.32 : "Lučna" binasının arka tarafından görüntü.

Novi Pazar'ın modernizasyonu, tarihi merkezin büyük bir bölümünü sadece iki kutsal yapıyı koruyarak yok ederken iki yerel mimar Toma Milovanović ve Amir Ćorović tarafından yapıldı. Sosyalist dönemde başlatılan çoğu projede olduğu gibi, modernizasyon planının gerçekleştirilmesi tamamlanamamış ve Novi Pazar, belirgin ulusal üslup unsurları içeren, sonradan eklenmiş modernist bina katmanıyla tarihin melez bir alanı olarak kalmıştır. (Beganović, 2014)

Yugoslavya'daki modernleşmeyi kimileri toplu konut alanında büyük çaplı bir deney ve araştırma olarak görürken, kimileri Osmanlı kültürel mirasının kırılması ve yıkılması, kimileri de Yugoslavya'daki azınlıkların ve marjinalize edilmiş toplumların kültürlerinin yok edilmesi olarak görmektedir. Birçok Balkan şehri, karmaşık jeopolitik, tarihi ve kültürel değişimlerle ilgili aynı deneyimi yaşamaktadır. (Jerliu 2018, Zejnilović 2019)

Şekil 4.33 : Organik olmayan mimari ve şehirciliğin kentsel mekandaki sonuçları

Yugoslavya'da ortaya çıkan yeni işçi sınıfı için büyük konut kompleksleri inşa edilmiş ve böylece yerel nüfus ile yeni binaların sakinleri arasında kentsel alanda yeni etkileşim yaratılmıştır. Novi Pazar'da Lučna'daki dairelerin ve aynı amaçla yapılan diğer binaların çoğunun, fabrika ve sanayi bölgelerinin inşasıyla ortaya çıkan yeni işçi sınıfına ücretsiz verildiği bilinmektedir. Toplumsal yapıdaki radikal değişim, hem yerel sakinler hem de yeni gelenler için zorluklar yaratmıştır. O dönemde tüm dünyada olduğu gibi en büyük sorunlardan biri de çok değerli tarihi mirasın, değerli yapıların ve arkeolojik kalıntıların yok olması ve zarar görmesidir.

Şekil 4.34 : Novi Pazar'ın modernizasyonu radikaldi ve binaların tasarımı mevcut bağlamı dikkate almıyordu.

“Mahalle farklılıkları sosyal bağlamda haritalanırken, az sayıda ampirik çalışma, sosyal etkileşim ile yapılı çevrenin belirli fiziksel özellikleri arasındaki etkileşimi dikkate almıştır.” (Bower I, 2019)

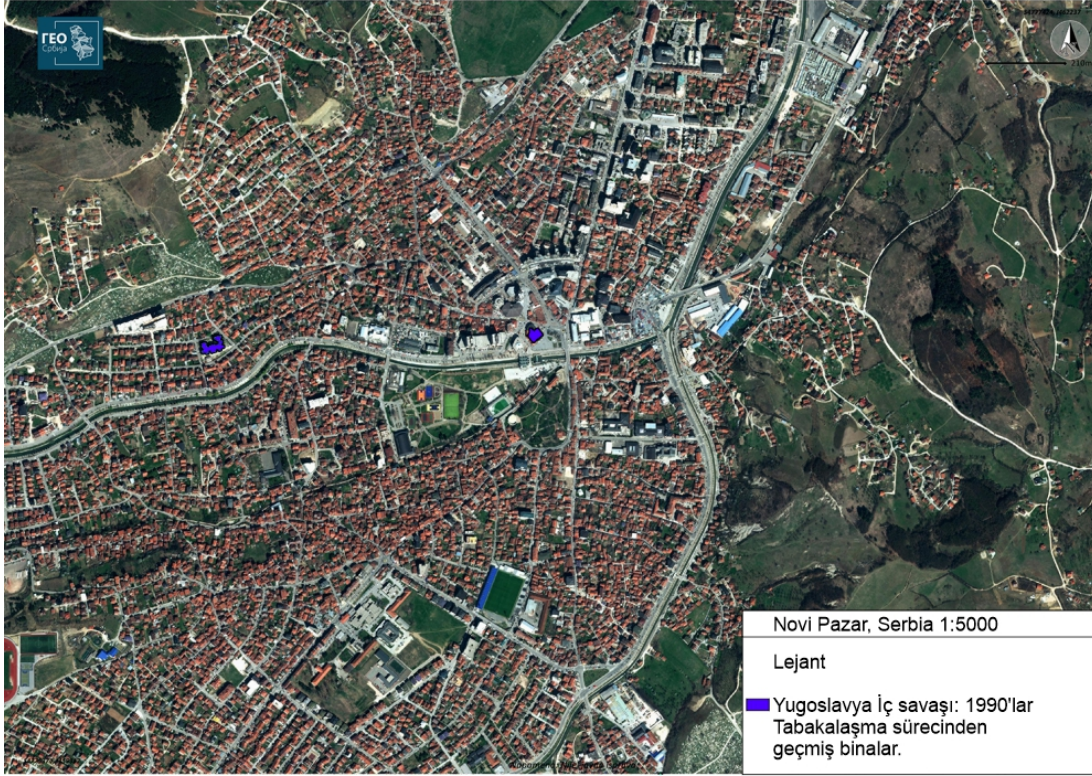
Novi Pazar'ın heterojen bir alanını belirli bir teorik modelle sınırlamak amacı, gerçek deneyim ile bilimsel anlayış arasında bir çelişki doğurmuştur. Örneğin Beganović (2014), Yugoslavya genelinde sosyalistler tarafından inşa edilen büyük yekpare binaları tanımlamak için yeni bir terim olan “urbarchitectonics”i tanımlar. “Urbarchitectonics” tanımına uyan spesifik örneklerden biri de Novi Pazar'daki “Lučna zgrada”dır. Urbarchitectonics mimari hacmine göre büyük bir yapı, belirli bir mimari tasarıma sahip olan, şehrin simge yapıları olarak tanınabilen güçlü bir genel kimliğe sahip olan demektir. Mimari ve şehirciliğin bu birleşimi üzerine tartışma, Beganović'te (2014) olduğu gibi, görünüşler düzeyinden ziyade daha derin bir teorik ve soyut düzeyde yapılmalıdır. Lučna binası örneği, hem dikey hem de yatay boyuta sahip herhangi bir büyük binadan çok farklı görünmüyor. Lučna, önemli yatay ve

dikey boyutlara sahip konut binası kompleksi (kısmen inşa edilmiş) olarak tanımlanabilir. Bu tür yapılar, sosyalist sistemin devasa yapıları planlama ve yürütme fırsatı bulduğu çoğu coğrafyada göze çarpmaktadır. Beganović tarafından önerilen tanım, herhangi bir sosyal parametreyi dikkate almadığından çok önemli sosyal yönü de gözden kaçırmaktadır. Çoğunlukla durum, bu tür yapıların geleneksel mahallelerde ve şehirlerin bazı bölgelerinde inşa edilmesidir ve bu da teoride “porozite korkusu” ile ilgili benzersiz sosyal etkileşimler yaratır.

Şekil 4.35 : Novi Pazar'daki ikon modernist yapılardan biri olan Lučna binası.

4.8 Yugoslavya İç savaşı: 1990'lar

Şekil 4.36 : Tabakalaşma sürecinden geçmiş ve hala geçmekte olan binaları gösteren harita.

Savaşlar ve şiddet olayları sırasında bina inşaatının kesintiye uğraması da tabakalaşma nedeni olabilir. Novi Pazar'ın ve Yugoslavya'nın geri kalanının modernizasyonu uzun vadeli planlara ve vizyonlara göre yapılmıştır. Ancak bu süreç yaklaşık 50 yıl sonra sona erdiğinde planların çoğu yarım kalmıştır. Bu, hem şehirlerin yeniden inşası hem de tekil binalar için geçerlidir. Yugoslavya döneminde yapımına başlanan ve savaştan önce bitirilemeyen binalar, yarım inşa edilmiş varlığını sürdürmektedir.

Şekil 4.37 : Binanın savaşlar ve radikal siyasi değişiklikler nedeniyle zorunlu tabakalaşması.

Kamulaştırılan "Vakıf" mülkiyetiyle ilgili bir başka tartışmada, siyasi durumun onlarca yıl boyunca değişmesi, mimariye ayrı katmanlar eklemiştir. Savaş ve buna

bağlı siyasetin birleşimi, mülkiyeti, amaçlanan işlevi ve mimari projeyi birkaç kez değiştirmiştir. 90'lı yılların başında Yugoslavya'daki iç savaşın hemen öncesinde inşaatına başlanmış ve bugüne kadar bitirilmemiştir. Tek katlı ibadethanenin betonarme yapısı devlet tarafından inşa edilmişken, bugün binanın mülkiyeti ve inşaatı resmi İslami kuruma(vakıf) aittir. Savaşlar sırasında ve savaşlar sonrasında bu beton yapı, farklı insan grupları ve bireyler için bir sığınak olarak, daha sonra farklı saklanma yerleri, depo odaları, ve benzeyen odalar olarak kullanılmıştır. Günümüzde okul olarak hizmete açılacak ve yapımı tamamlanmak üzere olan binanın proje süreci onlarca yıla yayılmıştır. Yapılanma, siyasi gelişmelere bağlı olarak farklı etaplarda değişikliklere uğrayarak tamamlanabilmiştir.

Böyle bir durumda mimarların benzersiz görevleri vardır. Tasarıma sıfırdan başlamak yerine, mimarlar mevcut binanın üzerine tasarım yapmak zorundadır. Mimarların mevcut yapıyı, özelliklerini anlamaları ve bu sınırlı çerçeve içinde yaratıcı olacakları bir alan bulmaları gerekmektedir. Bu nedenle yapının tabakalaşması Novi Pazar'da bir tür doğa olayıdır. Mimariyi yeniden tasarlama, mevcut yapıları yeniden düşünme becerisi oldukça değerlidir. Bu, planlamanın imkansızlığı ve kaynak eksikliğinin yeni binalar için seçenek bırakmadığı, ancak odak noktasının mevcut olanların genişletilmesi olduğu diğer birçok çalkantılı ve istikrarsız ortamlarda mümkün olabilir.

Şekil 4.38 : Hotel Vrbak

Bu anlamda, tabakalaşma süreci hem kamu hem de özel mimarlık pratiğinde çok yaygındır. Bunun mimarlık pratiğine nasıl yansıdığının en özgün örneklerinden biri, Novi Pazar'ın hem geometrik hem de tarihsel olarak en merkezi yapılarından biridir. Bugün 2001 yılında kurulan İslami İlimler Fakültesi'dir (FIS), ancak binanın kendisi uzun bir geleneğe sahiptir ve şiddetli geçmişin birçok hatırasını taşır. Fakültenin

yanında, Novi Pazar'ın en ünlü oteli olan Hotel Vrbak bulunmaktadır. Bir belgede fakültenin yapılışı bu şekilde anlatılmaktadır: “*Modern mimarinin en önemli binası olan Hotel Vrbak'ın hemen yanında inşa edildiği, Novi Pazar İslam Dini Cemaati binası, 1930'larda, eski bir kilisenin temelleri üzerine inşa edildiği iddia edilen, şehrin en eski binası olduğu varsayılan 15. yüzyıldan kalma İsa Bey Isaković'in yıkılan camisinin yerine inşa edilmiştir.*” (Popadić M, 2014)

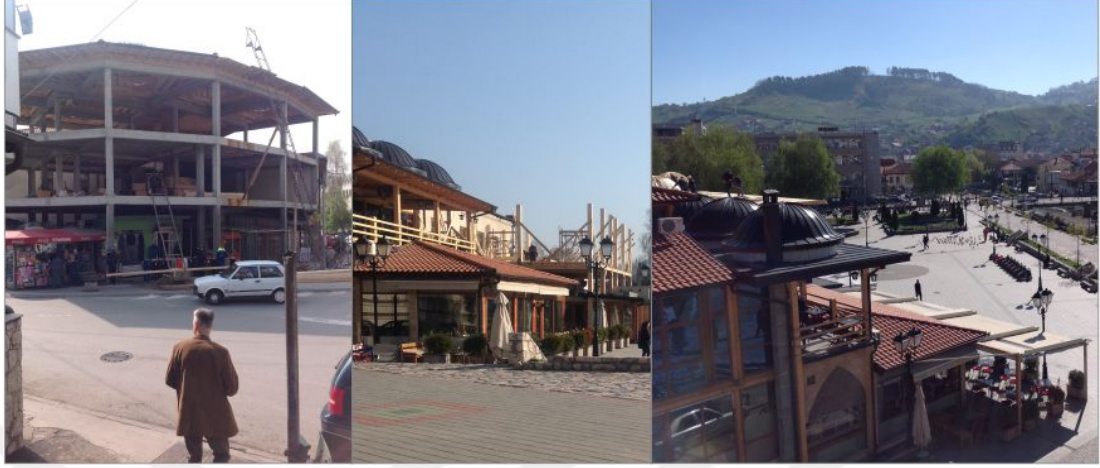

Şekil 4.39 : Beyaz renkli cephe, İslami İlimler Fakültesi'nin orijinal binasını temsil etmektedir. Yapı son yıllarda kademeli olarak genişlemiştir.

1936 yılında yetkililerce caminin yıkılmasına karar verilmiş ve yerine İslam cemaatinin ihtiyacına yönelik yeni bir bina yapılmıştır. Tek katlı olan yapının inşaatı 1938 yılında tamamlanmıştır. Birinci katı dini kurumlara ait olup, alt katında ise meyhane ve dört adet kiralanabilir dükkân bulunmaktadır. Bina, İkinci Dünya Savaşı'ndaki işgal sırasında, Nisan 1941'den Alman kuvvetlerinin Novi Pazar'ı terk ettiği 1944 yılına kadar komuta merkezi olarak hizmet vermiş, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yetkililer tarafından kullanılmış ve 1947'de restoran ile otele dönüştürülmüştür. 1948 yılında mülk kamulaştırılarak devlet tarafından alınmıştır. (Radovic M, 2007)

Son on yıllardaki siyasi değişimlerle birlikte bina çevresindeki alana doğru genişlemiştir. Binanın bu genişleme olgusu, sosyalizm ile kapitalizm arasındaki geçiş döneminde yaşanan siyasi ve ekonomik değişimlerin bir sonucudur. Yapı yaklaşık yirmi yılda 2000 m²'den fazla genişlemiştir. Genişleme süreci binanın bir bölümünün “geleneksel restoran”a dönüştürülmesiyle başlamış, restoranın yanında kahve dükkânı açılmış, önceleri sandalyeler ve masalarla açık bir terasta yayılan restoran ve

kahvehanede terasın üstü kapatılmış, daha sonra yeni açık teraslar eklenerek genişlemeye devam etmiştir. Sonunda bina, sokağa bakan cephesi dışında her yöne doğru genişlemiştir.

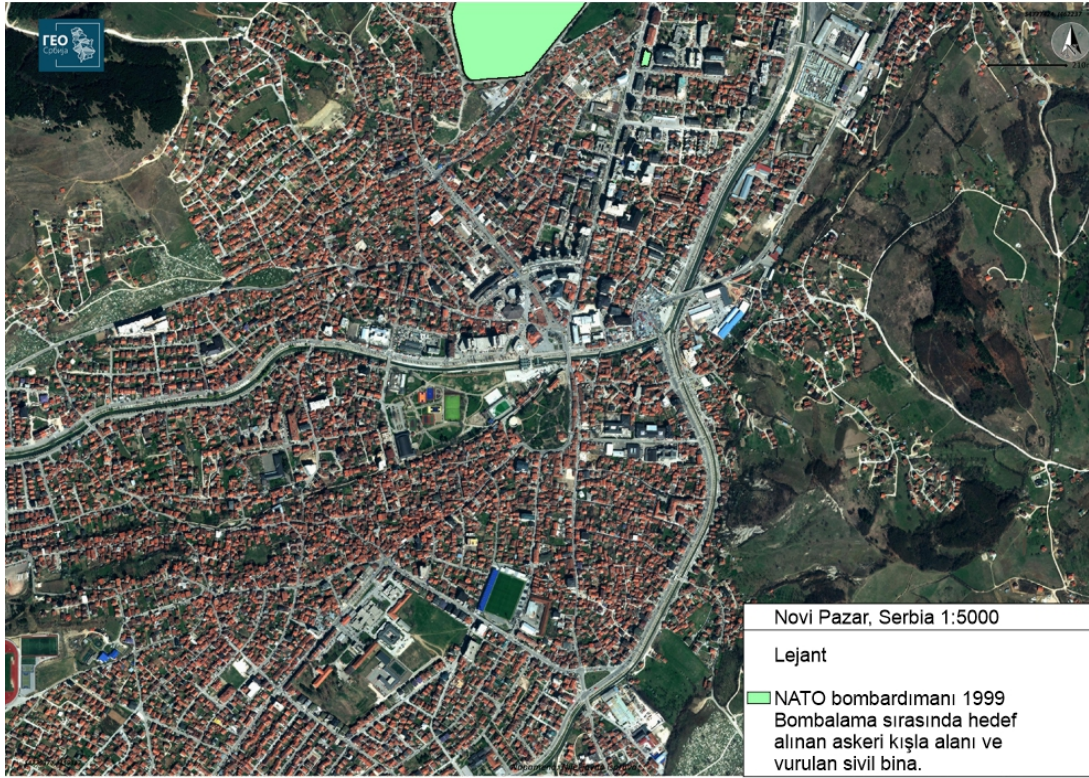
Şekil 4.40 : Binanın kademeli olarak genişlemesi, bina cephesinde farklı dokular olarak görülebilir.

Novi Pazar'da kentsel mekânın heterojen kimliği, karmaşık tarihi ve kültürel çevresi, jeopolitik önemi, birçok disiplinden pek çok araştırmacıya Novi Pazar'ı belirli bir bilimsel model, çerçeve içine alma konusunda ilham vermiştir. Novi Pazar alanında meydana gelen benzersiz fenomenler, bilim adamlarının mantıksal bir düzen ve yapı kurmaya çalışması için büyük çaba gerektiren bir durumu temsil etmektedir. Ne yazık ki, bu çalışmalar genellikle kentin kendine özgü karakterini gerçekten anlamaya çalışmak yerine belirli bir modeli uygulamakla sonuçlanmaktadır.

Şekil 4.41 : Bina tabakalaşması, güvensiz ve istikrarsız zamanlar nedeniyle en mantıklı olan genel bir mimari olgudur.

4.9 NATO bombardımanı 1999

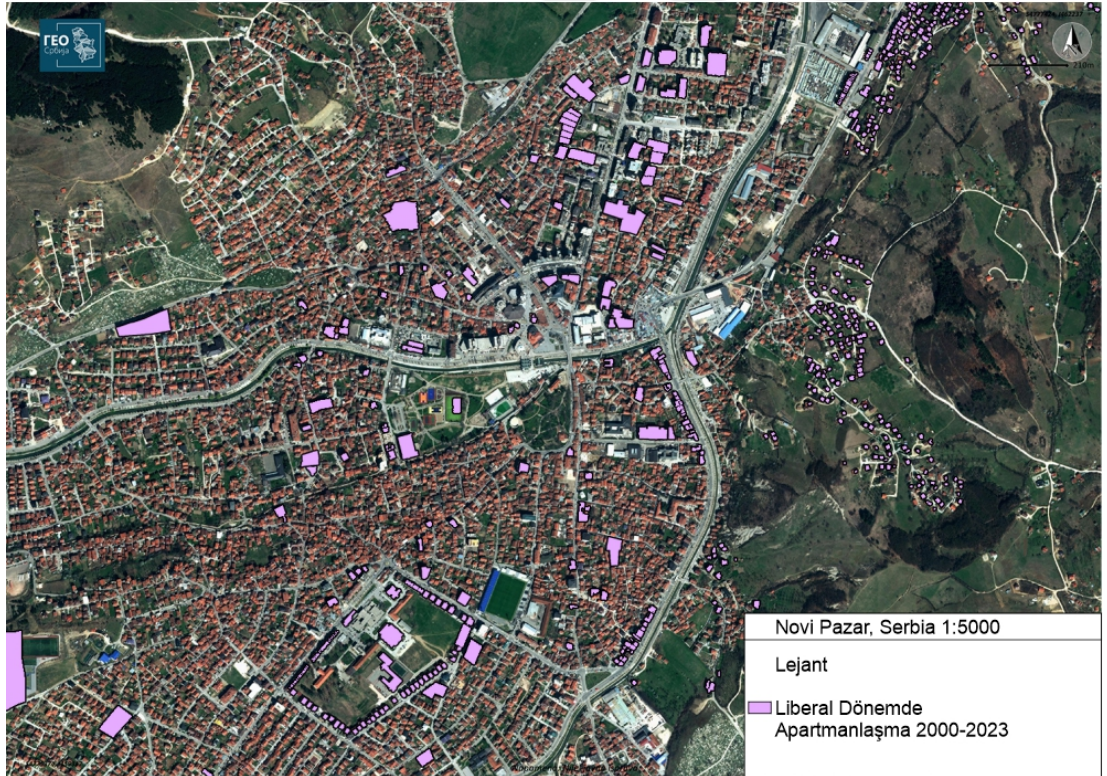
Şekil 4.42 : NATO bombardımanları sırasında hedef alınan askeri alan ve vurulan bir sivil binayı gösteren harita.

Novi Pazar, Sırbistan'ın tüm bölgeleri gibi son 100 yılda birkaç kez hava bombardımanına maruz kalmıştır. Sırbistan toprakları 1941 yılında, Nazi Almanyası tarafından altyapıyı ve orduyu yok etmek için, 1944'te ise müttefikler tarafından Nazi ordu üslerini yok etmek üzere bombalanmıştır. 1999 baharında, NATO'nun Sırbistan'ı bombalaması sırasında, Novi Pazar da hedef alınmıştır. Novi Pazar'ın çok yakınında bulunan kışlaya yapılan bir bombardımanda, birçok UNESCO korumalı alan da etkilenmiş, (Vuković, Budimir, 2019) 31.05.1999'da yapılan kışla saldırısında, bir füzenin kışlayı sıyrıp sivil bir binaya çarpması sonucu 11 sivil hayatını kaybetmiş ve 23 kişi yaralanmıştır. Novi Pazar ve çevresi, komuta ve kontrol nesneleri, TV ve radyo vericileri gibi birçok önemli altyapı ve ordu tesislerinin yakınında bulunduğu için sıklıkla hedef alınmıştır. (ICTY.ORG) Bombardıman 38.004 uçuş sortisi, 10.484 saldırı sortisi dahil olmak üzere toplamda 23.614 hava mühimmatı atışını içeriyordu (yaklaşık 6.303 ton mühimmat). (Fenrick, 2001)

Şekil 4.43 : Novi Pazar'da füzelerin çarptığı binada bu yerde hayatını kaybeden siviller için inşa edilen anıt

4.10 Liberal Dönemde Apartmanlaşma 2000-2023

Şekil 4.44 : Novi Pazar'da son 20 yılda inşa edilen binaları gösteren harita.

Son yirmi yılda Novi Pazar bölgesinde, tarihsel, sosyal veya diğer bağlamlara dikkat edilmeden küçük parsellerin birleştirilmesi ve büyük konut binalarının inşası gibi devam eden bir eğilim görülmektedir. Bu durum, mimari teori ve pratik anlayışı ve sonuçları konusunda bir krizi yansıtmaktadır. Belirli bir stil ve estetiğe özen gösterilmemesi, çevresel faktörlerin tarihsel ve sosyal önemine saygısızlık gösterilmesi, küçük evlerin dev binalarla çevrildiği veya bütün semtlerin, yeni, uygun olmayan büyük binalarla rahatsız edildiği yeni hibrid alanların yaratılmasına neden olmuştur.

Bu eğilimin sonuçları oldukça geniştir, çünkü bir topluluğun sosyal, kültürel ve fiziksel ortamını şekillendirmede mimarının temel rolünü anlamada başarısızlığı yansıtmaktadır. Bağlamsal yaklaşım ve estetikten yoksun bir şekilde yapılan devasa bina inşaatı, bir topluluğun mevcut kentsel ve sosyal dokusunu bozmasının yanı sıra bir yerin tarihsel ve sosyal bağlamına saygısızlık kültürünün devamını sağlamaktadır. Dahası, bu eğilim, topluluğun genel yaşanabilirliği ve sürdürülebilirliği için de olumsuz sonuçları vardır; büyük binaların inşası, kalabalıklaşma, artan trafik sıkışıklığı ve kamu alanlarına erişimin azalması gibi sorunlara neden olabilir.

Sonuç olarak, Novi Pazar'da küçük parsellerin birleştirilmesi ve büyük konut binalarının inşası gibi devam eden eğilim, mimari teori ve pratik anlayışındaki bir krizi vurgulamaktadır. Bu, topluluğun tarihsel, sosyal ve kültürel bağlamını dikkate alan daha düşünceli ve bağlamsal bir mimari tasarım yaklaşımına olan ihtiyacı ve topluluğun genel refahına katkıda bulunan yaşanabilir, sürdürülebilir ve uyumlu alanların oluşturulmasına öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Bu yapılaşma eğiliminin bir başka olumsuz sonucu da Novi Pazar'da arkeolojik kalıntıların kaybıdır.

Novi Pazar'daki inşaat çalışmaları sırasında, kamu ve özel, arkeolojik malzemeye rastlamak çok yaygın bir durumdur. Bu gibi durumlarda sorunlu olan, harekete geçmenin tek olasılığının tam da arkeolojik kanıtların ortaya çıktığı anda olmasıdır. Arkeologlar, mimarlar, mühendisler tarafından anında bir tepki verilmezse, mimari çalışmaların devam etmesi ile kanıtlar iyice zarar görebilir veya tamamen yok olabilir. Son 20 yılda yapılan bilimsel çalışmalarda dile getirilen bir durum da, Novi Pazar'ın gerçek mekanından, gerçek gündelik etkileşimlerinden, olayların gerçek doğasından ve insanlığın tüm çağlarını aşan mekanın ritminden giderek uzaklaştığıdır. Bu, koruma

sürecinde uygulanan tasarımın yanı sıra girişte her yönün belirtildiği Novi Pazar'daki mimari mirasın korunmasına ilişkin çalışmada (Muminović E, 2020) açıkça görülmektedir. Sahada Novi Pazar'daki mimari mirasın korunma sürecinde yapılan birçok hata bu uzaklaşmayı açıkça yansıtmaktadır. Novi Pazar genellikle modernleşme ve kentsel yapının “iyileştirilmesi” açısından aciz, başarısız bir mekan olarak gözlemlenir ve sunulur. Olağanüstü ve zengin mimari mirasa gösterilen özen çok düşük seviyededir. Yeni mimarının eski mimarının üzerine tabakalanması çoğu durumda yanlış bir şekilde yapılmaktadır. Novi Pazar şehir merkezinin çok boyutlu karmaşık bağlamında yeni mimari müdahalelerin tasarım sürecine çok az özen gösterilmektedir. Mimari miras yok edilmekte ya da yanlış yöntemlerle korunmaya çalışılmaktadır. Küresel güçlerin ve baskıların giderek artan varlığı, toplumun mekânlarına kazınmış kolektif hafızalara aykırıdır. (Jerliu 2018, Zejnilović 2019) Bu aykırılık geçmiş ile gelecek arasındaki bağları kopardığı için toplumun dengesini bozmakta, endişe ve kaygıya neden olmaktadır.

Şekil 4.45 : Tarihi mimarinin korunması, yeniden canlandırılması, yeniden inşası, mirası korumanın önemi anlaşılmadan kötü şekilde yapılmaktadır.

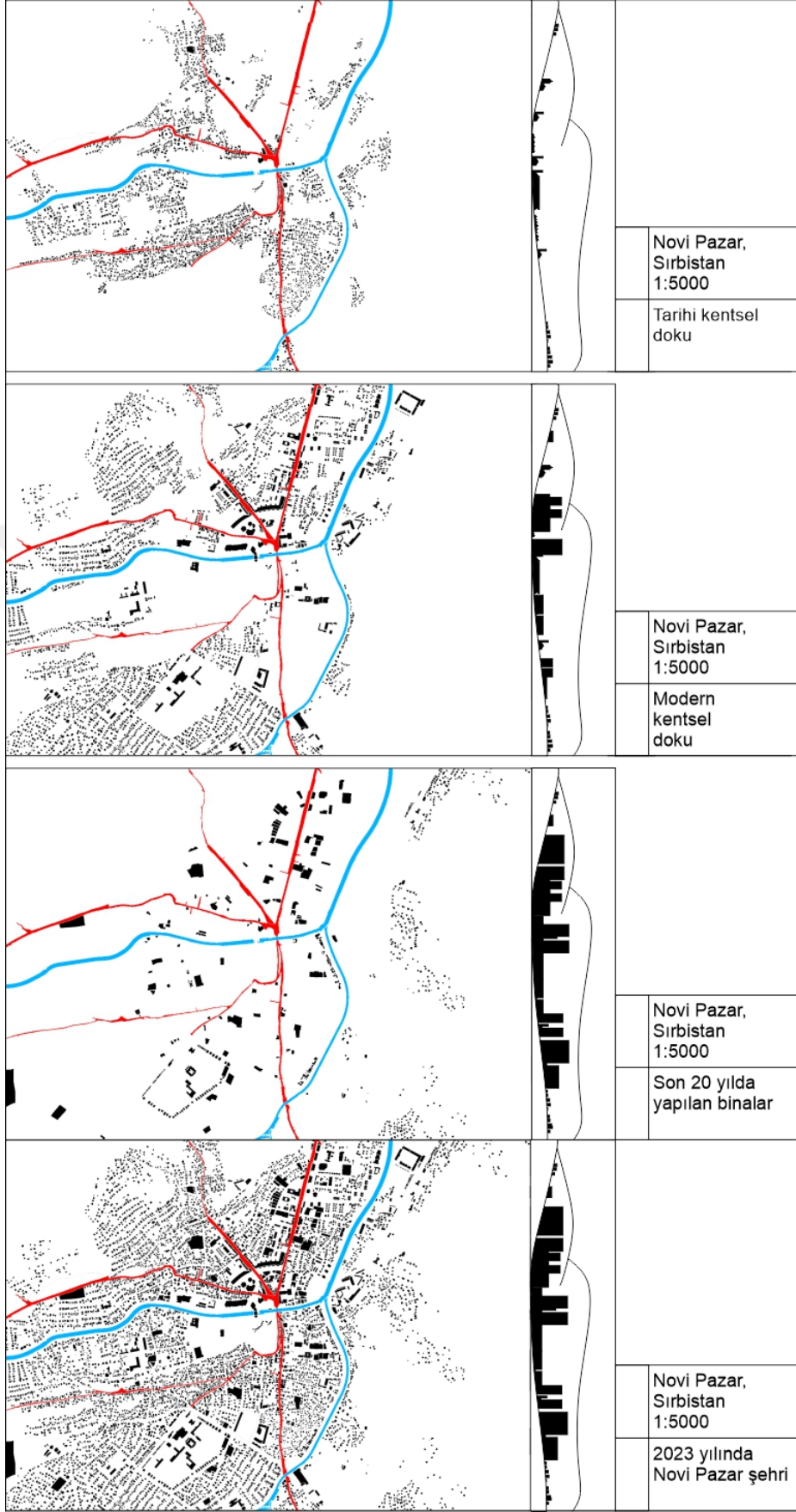
Tüm bu siyasi-tarihsel-ekonomik dinamikler içinde Novi Pazar ve sakinlerinin kimliği sürekli bir değişim içindedir ve bu değişim mimariye net olarak yansımıştır. Novi Pazar'ın tüm sakinleri arasında mevcut olan kafa karışıklığı, mimaride ve yapıları çevrede yerleşiktir. Yugoslavya'nın dağılmasıyla sosyalizmden kapitalist ekonomiye geçişin etkileri 30 yıldır sürmektedir. Sosyalizmden demokrasiye geçiş siyasi olarak uygulanmış olsa da, karmaşık tarihsel, jeopolitik, sosyal ve diğer parametreler nedeniyle değişim süreci hala devam etmektedir.

Şekil 4.46 : Novi Pazar'ın tarihi veya yoğun kentsel bölgelerinde devasa binaların inşasıyla ilgili pek çok örneklerden biri.

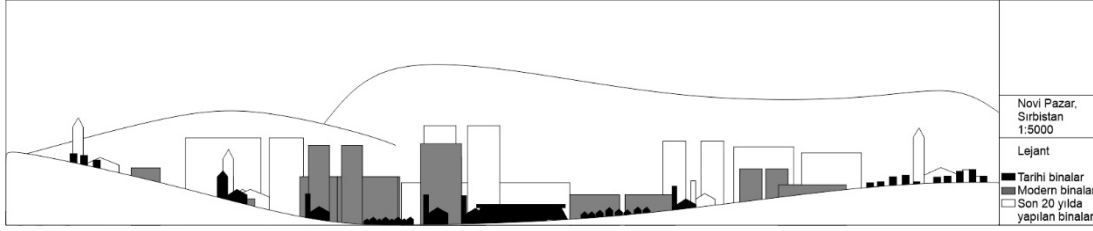
4.11 Bölüm Sonucu

Novi Pazar'ın tarihsel süreçteki gelişim ve değişim dönemlerini karşılaştırdığımızda coğrafi konumu nedeniyle kuruluştan başlayarak sürekli farklı ülkelerin parçası olduğu ve farklı kültürlerin etkisi altında kalmış olduğu görülmektedir. Bu sürekli değişim, uzun süreli barış dönemleri çıkarıldığında, Novi Pazar üzerinde belirli aralıklarla savaşların ve ardından yeni kültürlerle karşılaşmanın sonucunda mimari çevredeki değişiklikler, kolektif hafızayı unutmaya zorlayarak kaygılı bir atmosfer oluşmasına neden olmuştur. Özellikle büyük imparatorlukların sağladığı uzun süreli güvenli dönemleri bitiminde, farklı ülkelerin birbiriyle çatışmasında Novi Pazar ortada kalmış, bu da uzun süren güvenliksiz dönemler (savaş ve/veya belirsizlik) anlamına gelmiş, bölge halkının kaygı düzeyini artırmıştır. Bu dönemeçlere tüm dünyayı etkileyen modernleşme süreci de eklendiğinde, kentsel mekanda radikal değişiklikler gerçekleşmiş, tarihi çevrenin, dolayısıyla geleneklerin kaybı ayrıca bir endişe kaynağı olmuştur.

Şekil 4.47 : Novi Pazar'ın gelişim ve değişimini gösteren haritalar.

Modernleşmeyle birlikte siyasi ve ekonomik olarak birbirinin karşısı yönetim biçimleri de bu değişim sürecini hızlandırmıştır. Bu değişimler Şekil 4.47'deki haritada rahatlıkla okunabilmektedir.

Şekil 4.48 : Novi Pazar'ın gelişim ve değişimini gösteren siluet.

Şekil 4.49 : Önemli Osmanlı şehirlerinin birlik ve kardeşlik sembolü olarak Saraybosna ve Bursa'da bulunan "Şadrvan"ın yakın zamanda yapılmış bir kopyası.

5. DEĞERLENDİRME VE TARTIŞMA

Bu araştırmanın metodolojik çerçevesine Heidegger'in "Varlık ve Zaman" (2001) kitabındaki Yorck alıntılarında atıfta bulunulabilir: "Gerçekten yaşayan ve sadece bir yaşam tonunu yansıtan tüm Tarih bir eleştiridir (s.10)." - çünkü şu anda, mutlak tehlike anında önemli olan tek şey hemen mevcut olan şeydir. Tehlike anında, tüm tarih mimarın elinde olanla birleştirilir. Önemli olan tek şey, mimarın herhangi bir anda

nasıl tepki verebileceğidir. "Bakış açımızın pratik amacı, kelimenin en geniş ve en derin anlamıyla pedagojik olanıdır. Böyle bir amaç, Platon ve Aristoteles'in gerçekliği ve tüm gerçekliğin ruhudur' (s. 42 f.). "Çünkü doktora tezinin amacı nihayetinde yararlı bilgiler üretmek, topluma okuyucuyu eğitebilecek ve yükseltebilecek yeni bilgiler sağlamaktır." Felsefe, temelsiz bir düşüncenin zoraki anlatımı değil de hayatın bir tezahürü olarak algılandığı sürece, (böyle bir düşünce temelsiz görünür çünkü kişinin bakışı bilincin temelinden uzaklaşır.) kişinin görevi, elde edilmesi karmaşık ve zahmetli olduğu kadar, sonuçları açısından da yetersiz olacaktır..." : Çünkü mimarın güvensizliğini araştırmak için bilincin temelinde yer alan korku, endişe ve stresle yüzleşmek gerekir. Güvensizliğin araştırılması, fenomenlerin ortaya çıktığı, yakalanabileceği ve daha iyi tanımlanabileceği çok özel durumlarda gerçekleştirilmelidir. Mimari tasarımdaki güvensizlik sorununa cevap vermek, temeli değil bilincin kendisini oluşturan kişisel patolojilerin tanınmasını ve aşılmasını gerektirir. Güvensizliğin esasen meydan okuması kaçınılmaz olarak esas öznenin değişimine yol açar. Öznenin güvensizliğin belirtilerini kavrayabilmek için yeni biri olması, bilincin temelini değiştirmesi gerekir ve kesin bir karar vermek için bu amaca yönelik olan yoksunluk, bu doktora tezinin artı ürünü olan sonuçtur.

"Lewis Mumford'un yarım yüzyıldan fazla bir süre önce belirttiği gibi, şehirler zamanın ürünüdür... Şehirde zaman görünür hale gelir." (Popadić M, 2014) Ve aynı şekilde binalar da zamanın bir ürünüdür. Binanın genişlemesi, zamanla değişen, hareket eden, büyüyen, canlı ve yaşayan bir bina olarak görülebilir. Uzatma yoluyla, yapı bir organizma gibi davranır.

"Korku Metropolü İstanbul" adlı kitabında, Uğur Tanyeli mekan-insan ilişkisi olarak ortaya çıkan çeşitli olguları anlatmaktadır. Bu olgular değişik zaman süreçleri içinde bir tekrar zinciri oluşturmaktadır. Ancak vurgu, kadın korkusu, kurt saldırıları, kavram olarak ev algısı, farklı büyüklükteki şehirlerin sosyal yönleri ve benzeri olguların toplumsal boyutu üzerindedir. Odak noktası, şehrin ve nüfusunun artı ürünü olan olguların ta kendisidir. Korkuya neden olan tehlike ve tehditler, yaşam ortamları ve alışkanlıklarındaki değişikliklerin sonuçları olarak sunulurken bir yandan da bu olgular sürekli olarak mimari tasarıma yansır.

Şekil 5.1 : Genel olarak Balkanlar'da arkeolojik mirasın önemi hakkında farkındalık eksikliği vardır. İşte Makedonya'nın Üsküp kentindeki Arkeoloji Müzesi'nden yılbaşı tatilinden alınan bu görüntü zaman süreci içindeki olguların anlamının nasıl değiştiğinin bir yansımasıdır.

Savaşın neden olduğu gibi gerçek güvensizlik, icatların gerçek dürtüsüdür. Ancak özne kendi varlığının sınırlarına itildiğinde bu sınırların ötesine geçmek mümkündür. Çaresizlik ve temel güvenlik için mücadele anlarında, hayatta kalmak, yaşamak, var olmak, var olmaya devam etmek için saf arzu ortaya çıkar ve bu yaşama arzusu, daha sonra konunun üstesinden gelmek ve gelişmek için özne tarafından kullanılan farklı icatlara, araçlara, silahlara ve fikirlere dönüşebilir. Radikal bir kırılma ancak özne kişisel patolojisinin farkına vardığında mümkündür

Mimar ve aslan alegorisinde, sığınak birçok farklı prototipte geliştirilmiş, elde edilen fikirlerde belirli kırılmalar olmuşsa da, kaygı sorunun çözümünün tamamen yeni bir perspektiften görülebilmesi için radikal bir kırılma olmamıştır. Bu radikal kopuş, sonsuz sayıda olasılığı barındıran ve tarihsel ufka her girmeden önce, projenin sorunlarına her seferinde yeni bir *ex nihilo* yaklaşımı sağlayan gelecekteki her an içinde bulunur. Mimar da diğer insanlar gibi ancak fikir oluştuğunda patolojisinin farkına varabilir. Bu nedenle, bir çoklu sentez sürecinin mümkün olduğunca çok

sayıda potansiyel hata göstermesi önemlidir. Deneyisel bir yaratıcı süreç aracılığıyla, tasarım sürecinin fiilen başlamadan önce genel bir yönünü belirlemek için toplanan ve işlenen bilgileri test etmek gerekir. Bu bağlamda yaratmak, aktif bir eylemi içeremez, bilgi toplama ve işlemenin bir ürünüdür.

Şekil 5.2 : Mimari tasarım ve yapımda mevcut unsurları kullanmak yeni bir şey değildir. Bu uygulama dünyanın her yerinde birçok mimari örnekte görülmektedir. Mevcut malzemeleri, mekanları, teknolojiyi yeniden kullanmak, mimarlık tarihi boyunca kesinlikle düzenli bir olgudur. Fotoğrafta, Novi Pazar'ın Osmanlı yönetimi sırasında inşa edilen sur duvarının bir parçası olan, daha eski bir döneme ait, nereden alındığı bilinmeyen kabartmalı taş görülmektedir.

“Bilişsel bilimle ilgili klasik literatür, insanların problem çözmesini bir bilgi işleme faaliyeti, problem çözücüleri ise bilgi işleme sistemi olarak görmektedir.” (Restrepo 2004) Tasarım genellikle problem çözme süreci olarak sunulur. Bazen bu karar verme süreci olarak tanımlanır. Ancak bu kavramlar, tasarım süreci boyunca meydana gelen fikrin evrimi ile ilgili olan tasarımın özünden kopar. Tanım, problem çözme yerine, sadece bir probleme tepki vermekten ziyade problemi yapılandırma ve şekillendirmeye odaklanmalıdır. Çözüm doğrudan sorunun nasıl yapılandırıldığına, gözlemlendiğine, anlaşıldığına bağlıdır. "Problem çözme" tanımı, sorunun çözüm kısmına odaklanırken, sorunun yapısı, sorunun tanımı tüm çözüm süreci için esastır. Sorun nedir? Doğal, beklenen bir olay akışını durduran bir şey midir, yoksa öznel gerçekliği bozan bir şeyin beklendiği gibi gerçekleşmesi midir? Her durumda, sorun,

tehdit, tehlike - bunların hepsi öznel kategorilerdir ve tasarım sürecini tanımlayacak geçerli veya eksiksiz bilgi olarak alınamaz. Problem araştırılmalı ve tanımlanmalıdır. Problem test edilmeli ve sorgulanmalıdır. Sorunun birincil nedeninin belirlenmesi gerekir.

Patolojik tuzaklardan kaçınmak için katı fikirlerden uzak durmak, aynı zamanda tasarım projesi görevlerini mümkün olduğunca iyi anlayarak sentezleri üzerinde çalışmak gerekir. Bu tez, tasarım sürecini tanımlarken bilginin toplanması ve işlenmesinin karar verme süreci açısından bir avantaj olduğunu göstermektedir. Karar verme süreci ikinci plana yerleştirilerek ideal bir senaryoda karar verilmemektedir. Bu daha çok, bilginin toplanması ve işlenmesi olan araştırma artı verilerinin bir ürünüdür. Karar verme sürecinin kendisi, kaçınılmaz olarak öznel girdileri içerdiğinden, patolojiden etkilenmeye kaçınılmaz olarak eğilimlidir. Bu tez, tasarımı bir karar verme süreci yerine, bir araştırma süreci olarak tanımlamaktadır. Tasarım kararı alınmamakta, ama şekillenmektedir. Karar bir anda değil, zaman içinde biçimlenmektedir.

Bu soruların cevabı ve aynı zamanda bu doktora tezinin sonucu şu şekildedir: *“problem artık bölgeyi sabitlemek ve sınırlamak değil, dolaşımın gerçekleşmesine izin vermektedir... iyiyi ve kötüyü elemek, her şeyin sürekli hareket halinde olmasını sağlamak, sürekli hareket halinde olmak, sürekli bir noktadan diğerine gidiyor olmak... bu devridaimin doğasında var olan tehlikeler bu şekilde ortadan kaldırılacak.”* (Foucault 2009)

Tasarım bağlamında bu, ideal çözümün herhangi bir karar vermek değil, kararın doğal olarak artı veriyle ortaya çıkması için ilgili bilgileri özümsemek ve işlemek anlamına gelir. Mimarın görevi, çözümlerin kendiliğinden ortaya çıkması için bilgi toplamak ve organize etmek olacaktır. Karar verme süreci, sürekli olarak toplanan ilgili bilgilerin sürekli olarak yeniden düzenlenmesine dayanmalıdır, böylece nihai karar verme anı bile gerçekleşmemektedir. Karar, bilgi toplama ile analitik süreçler arasında değişen döngünün artı veri olarak ortaya çıkmasına bağlıdır. Böylece karar verme süreci karar şekillendirme sürecine dönüşür ve iki net parametreye indirgenir. Nelerin ilgili bilgi olarak kabul edileceği ve ilgili bilgilerin birlikte nasıl işleneceği ile ilgili parametreler aşağıda sıralanmıştır:

- 1) Proje için potansiyel olarak önemli olabilecek bilgilerin tanımlanmasıyla ortaya çıkan proje bağlamı, çevresi ve gerçekliği nasıl düzgün bir şekilde algılanıp okunması,
- 2) Çözümün, kararın, nihai bilgiyi oluşturma ve toplama eyleminin bir artı ürünü olarak ortaya çıkması için toplanan bilgiler yeterli düzeyde bir araya nasıl getirileceği.

Mimari tepkilerin her biri, birkaç katmanda birbirinden farklıdır. Önerilerin her biri, enerji maliyeti ve inşa etme süresi bakımından farklılık gösterir ve planların her biri, her birine farklı türde mekansal ve zamansal özgürlük verir. Her çözümün gerçekleşmesi için gerekli olan bir maliyeti vardır. Mimari nesnelerin (veya yerinde nesnelerin) temel özelliği, kurtuluş - yakın tehlikenin, bir tehdidin varlığının ortadan kaldırılması - fiziksel ve psikolojik rahatlık hissi sağlaması gereken mikro iklimin kurulmasıdır.

Zaman, diğer araçlar, aletler ve yapı malzemeleri ile birlikte bir kaynak olarak sayılabilmesine rağmen, manipüle edilemeyen evrensel özelliklere sahiptir. Diğer tüm kaynaklarla birlikte mimar alternatifler bulabilir, yeni yöntemler tasarlanabilir ve belki daha fazlasını yapabilir ama zaman durdurulamaz ve koşulsuz olarak sınırlandırılabilir. Bu sadece tasarım süreci için gereken zamanla değil, aşağıdaki tüm işlemler dizisidir: hafriyat işleri, temeller, inşaat, bölme, iç tasarım ve ardından tasarlanan nesnenin zaman içinde performansı gelir. Dolayısıyla, zaman konusu da mimari tasarım sürecinin sürekliliğini sağlayacak etmenlerden birisidir.

Tasarım süreci için en ideal senaryo, tasarım projesiyle ilgili kapsamlı ve yoğun bir bilgi arayışının ve bilgilerin işlenmesinin artı ürünü olarak gelen çözümler üretmektir. Bu, mimarın nihai çözüme ulaşmak için yalnızca harici verileri manipüle ettiği anlamına gelir. Tasarım sürecine sadece harici bilgiler dahil edilecektir. Mimarın öznel fikirlerine, arzularına, fantezilerine yer yoktur. Bunlar tasarım sürecini gerçeklikten uzaklaştırma eğiliminde olan psikolojik oluşumlardır. Mimari çözüm, yalnızca dış verilere, gerçek bağlam hakkındaki bilgilere dayanmalıdır. Mimari projenin başarısının en önemli değerlendirme kriteri, bağlamdır. Yeni binanın bağlamla nasıl etkileşime gireceği, mevcut sosyo-ekonomik-politik koşullara nasıl uyum sağlayabileceği bu bilgilerin yardımıyla projeye yansiyabilir. Tarihsel süreç içinde farklı dönemlerden kalmış binalardan oluşan kentsel ekosistemle yeni yapılacak binaların nasıl ilişkilendirilebileceği bağlamın diğer bir bölümünü tanımlar. Yeni binanın nasıl performans göstereceğini, yeni topluluklara nasıl ev sahipliği yapacağını,

yeni sosyal bağlamları nasıl yaratacağını, ekonomik avantaj veya dezavantajlarını, binanın geleceğini belirleyen çok önemli kriterlerdir.

Bu şekilde kişisel tutumların, inançların ve yakınlıkların etkisinden kaçınılır ve çözüm, ortaya çıkması ve işlevini yerine getirmesi gereken gerçekliğe odaklanır. Patolojik oluşumların etkisinden kaçınmak için mimarın olabildiğince objektif davranması gerekir ve bu, uzun süreli bilgi emilimi ve işlenmesi sırasında dayatılan çözümlerden kaçınarak mümkün olabilir. Güvenlik mekanizmasının kendisi, aktif olarak inşa edilmiş bir nesne olarak değil, yalnızca bir artı ürün olarak görüldüğü durumda idealdir. Oluşturulan güvenlik mekanizmasının çalışmasını sağlamak için yine başka bir güvenlik mekanizması gerekir ve sonunda güvenliğe yapılan yatırım süreklilik kazanır ve kalıcı olur. Güvenlik mekanizmalarını ayrı ayrı tasarlamak yerine, güvenlik mekanizmasının tasarımın bir artı ürünü olarak görünebileceği, aslında mimari ürünün ayrılmaz bir parçası olacağı bir tasarım süreci daha doğru olacaktır. Tasarımın kendisi, güvenlik mekanizmalarının sonunda tasarım ürününü tanımlayan öğelerin artı ürünlerin ön plana çıkacağı şekilde gerçekleştirilmelidir. En yüksek güvensizlik anlarında mimar, tepkiyi ertelerken tepki vermek için daha iyi bir pozisyon arayacaktır. Mesele tasarımın çözüm odaklı ya da problem odaklı olması değildir. Buradaki zorluk, sorunu, çözümün tam da analizden bir artı ürün olarak çıkacağı şekilde düşündürmektir. Mimar, sorunu çözüm üretecek şekilde anlamaya odaklanmalıdır.

Yeterli bilgilerin seçilmesi ve toplam proje kompozisyonunda uygun konuma yerleştirilmesi ile, olası sonuçların doğru projeksiyonu görünür, böylece uygulamaya, gerçekleştirilmeye ve çalışmaya hazır hale gelir. Mimari tasarım bağlamında, bilişsel ve zihinsel olan süreç, tasarım metodolojisiyle karşılaştırıldığında, “mimarsız bir mimari” gibi bir yaklaşımla sonuçlanır. Buradaki vurgu, güvensiz dönemlerde mimarın bir kişi, bir özne olarak varlığını en aza indirmeye yöneliktir. Mimardan, kaçınılmaz olarak arzular, ihtiyaçlar, alışkanlıklar, patolojiler şeklinde sunulan proje aracılığıyla olanı okuma ve yeniden oluşturma ve bunları güvenli bir şekilde sürecektir yeni bir kompozisyona şekillendirme becerilerine sahip olması beklenir. Bu şekilde, dışarıdan gelen bilgilerin sürekli birikimi ve analizi, mimarlara tasarım sürecini bağlamların gerçekliğinden uzaklaştırabilecek öznel girdilere yer bırakmayacaktır.

Vurgu, nihai kararların ve çözümlerin yollarından önce tam olarak güvenliğin özümsemesi ve dekonstrüksiyonda yoğunlaşır. Doğum fikri, nihai karar vermektir

mümkün olduğunca uzun süre uzak durmak ve bunun için proaktif bilgi arama ve bilgi birikiminin bir artı ürünü olarak isteyenlere izin vermeye çalışmaktır. Somut bir karar vermekten kaçınarak, herhangi bir patolojinin ortaya çıkması çok az bir ihtimaldir. Böylece karar verme süreci kararı kesinleştirmeye dönüşür. Tasarım sonuçlarının sürekli şekillendirilmesi dışında nihai bir hal yoktur. Karar, toplanan ve işlenen bilgilere göre sürekli olarak yeniden yapılandırılır.

Ürüne odaklanmak yerine, mimari tasarımın odak noktası, çözümün durumun gerçekliğinin bir artı ürünü olarak ortaya çıkması için mümkün olduğunca çok bilginin dolaşımını sağlamaya yönelik olmalıdır. Özünde fiili bir son yoktur, gerçekliğin akışı başlamaz veya bitmez – mimar ancak mimari tasarıma müdahale edildiğinde kendinin onaylayabileceği bir değişiklik yapmaya çalışabilir. Teorik olarak gerçeklik hiçbir zaman tam olarak anlaşılamaz, ancak bilgi toplama ve bilgi işlemeye odaklanmak, mimarın öznel vizyonu ile nesnel gerçeklik arasındaki uçurumu azaltır.

Bu durumda mimarın kişisel veya profesyonel çeşitli tehditlere karşı en güçlü silahı hazırlıklı olmaktır. Hazırlıklı olmak, sorunları çözmenin en etkili ve verimli yoludur. Aslında hazırlıklı olmak olası sorunları önceden ortadan kaldırır ve bu sürekli hazırlık aslında bir sürekli öğrenme modu oluşturur. Mümkün olduğu kadar hazırlıklı olabilmek için mimarın sürekli olarak çevreyi (ampirik ve pratik boyut) ve kendi çevre deneyimini (teorik boyut) okuması gerekir.

“...fenomenolojik olgunun gerçekliğinde destek bulmak ve onu engellemeye çalışmak yerine, gerçekliğin diğer unsurlarının fenomeni iptal edecek şekilde ona göre işlev görmesini sağlamak” (Foucault, 2009).

Ayrışma yerine sirkülasyon, sınır tanımayan çözümler, sine cura'dan ziyade asphaleia... Doğal olmayan sınırlardan ziyade mutlak (doğal) sirkülasyon. Bu Foucault'ın güvenlik aracının bir düsturudur. Çözümün bir parçası olarak sınırlar (gerçek değişiklikler) ne kadar az tanıtılırsa, çözüm o kadar iyi olur. Sınırlar güvensizlik ve korku belirtileridir. Görünüşe göre soruna başka çözüm olmadığında sınırlar yardıma yetişmektedir. Yeterli çözümler üretmek için yaratıcı kapasitenin olmaması, o problemten bir sınır, bir duvar, bir sığınak, bir mağara, bir izolasyon üretir. Duvarlar, sığınaklar, bölmeler, güvensizliği güçlendirir. Duvarı inşa etmek yerine sorunu diplomatik, siyasi başka bir zeminde çözmek daha uygundur. Bir çatışma içinde duvar sadece daha fazla gerginlik yaratır. Sınır, tehdit ve tehdit edilenler

arasında bir zaman-mekan engeli oluşturur. Bir yanda sınır ve limitler oluşturan, sığınakta olduğu gibi, bir sınır koyma yöntemi bulunur, diğer yanda ise tehdidi ortadan kaldıran ve yeni fırsatlar yaratmak için sirkülasyonu zorlamaya ve güçlendirmeye odaklanan bir yöntem bulunur.

Görünür olan şudur ki, teorik düşünceler ve keşiflerde bazı olguları içeren farklı bakış açıları ve bazı olguların varlığını hariç tutan ya da göz ardı eden bakış açıları vardır. Foucault'un dolaşım terimiyle açıkladığı şey, her bir benzersizliğin var olduğu, var olma hakkına sahip olduğu ve bu nedenle herhangi bir teorik düşünceye dahil edilmesi gerektiği anlamında, konulara ve nesnelere karşı mutlak adaletidir. Gerçekliğin kendisini anlama süreci, bir artı ürün olarak mimari tasarımın bir yolu olarak ortaya çıkar. Mimar ve mimarlık, her toplumun kaçınılmaz ve önemli bir parçasıdır. Toplumu, tarihi, bağlamı anlamak, mümkün olan gelişmeler ve ilerlemeler için alanları açar. Gerçek ilerleme, üzerinde inşa edilen ve yeni bir bütün olarak bağlantılı olan şeyin üzerinde inşa edilen gerçek ilerlemedir. Topluluğun, tarihsel ve coğrafi bağlamında bütün olarak anlaşılması, yeni bir bütün yaratmak demektir - herhangi bir ideolojiye dayanmayan, orada olan, var olan şeyin üstünde inşa edilen, ilerleme için yeni bir alan.

Foucault'un terimleriyle ifade edilirse, yaratıcı süreçte hiçbir disiplin veya yasa olmamalıdır. Tasarım süreci, deneyim ve eleştirel düşünce ile zenginleştirilen şekilde, sürekli deneyim analizi ve olası, test, deneysel çözümlerin sentezi temelinde gelişmelidir. Gelecekteki fikirlerin anında dolaşımını açma olasılığı - tüm var olan olguları aşarak farklı bir durum projelendirmek ve buna uygun bir plan yapmak, yolda sentezlenen geçici, kısmi çözümler ve fikirlerle açığa çıkarılır. Bu süreçten ortaya çıkan şey, son tasarım kalitesinin test etme, deney yapma olasılığı ile çok ilgili olduğudur. Güvenlik, güvensizlik ve kaygı kavramları, öznel kavramlardır; bir bina, farklı bakış açılarından farklı simgeler olarak algılanabilir. Bir bina, zaman içinde güvenli, güvensiz ve kaygı dolu dönemlerde varolabilir ve kullanımı farklı zamanlarda farklı duyguları, hisleri ve anıları temsil etmek için değişebilir.

Yaratma, yani nihai fikir, çözüm arayışının bir ürünü olarak kendiliğinden ortaya çıkar: sonuca varmamak, ancak sunulan sorunlar hakkında mümkün olduğunca bilgi toplamakta ısrar etmek, tasarım sürecinde somut bir fikir şekillenmeye ve saplanmaya başladığında mimarın radikal bir kırılma yapacağı anlamına gelir. Elbette tasarım sürecinde ortaya çıkan her fikir, bir sonraki fikrin daha kaliteli olmasını, yani aynı

tuzaklara düşmemesini, aynı hataları yapmamasını sağlayacak önemli bir bilgi kaynağıdır. Önerilen strateji, sorun hakkında bilgi oluşturmak ve yolda patolojik tepkiler olarak görünen fikirlerden kaçınmaya odaklanmaktır.

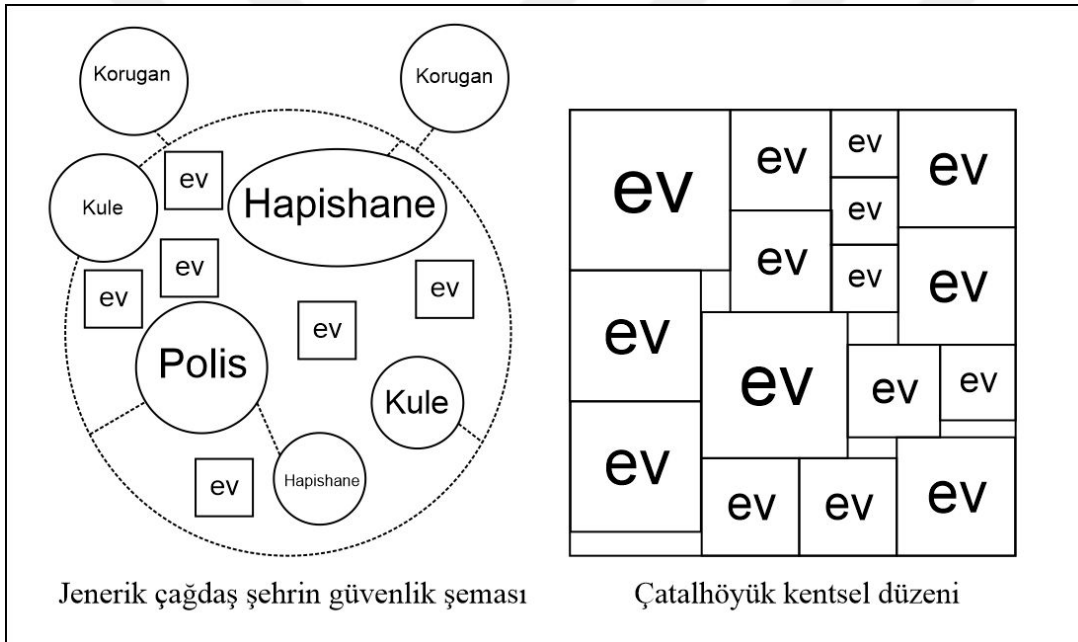
Aslan – mimar alegorisinde, aslanla başa çıkabilmek için mimarın farklı düşünmesi gerekir. Bu noktada sorulması gereken, aslanların avlanmaktan ve öldürmekten hoşlanıp hoşlanmadıkları, ya da hayatta kalmak için yapabilecekleri başka hiçbir şeyin olup olmadığıdır. Aynı şekilde, her mimar da tasarım niyetlerini ve arzularını sorgulamalıdır - bunların kendi zevklerinin mi yoksa nesnel, doğal zorunluluğun mu ürünleri olduğunu saptaması doğru olacaktır. Mimari tasarım, insanın fiziksel kırılganlığının bir ifadesidir ve birincil rolü koruma sağlamaktır.

Yapay zeka, akıllı sözleşmeler ve diğer dijital icatlar şimdiden geleneksel mimari tasarımın geleceğini de zorlamaktadır. Akıllı sözleşmeler, dijital para birimlerinin veya jetonların "güvene dayalı" işlemlerini mümkün kılan icatlardır. Dijital para teknolojisi şimdiden yeni bir sosyal, politik ve ekonomik düzen yaratmaktadır. Ademi merkezîyetçilik kavramı bu teknolojinin temelini oluşturur. Dijital para sistemi, bankaları, kurumları veya diğer üçüncü tarafları dahil etmeden taraflar arasında güvenli dijital işlemler sağlamaktadır. Bu kavram para basımına izin vermez ve sonunda birçok mali kontrol kurumunu işlevsiz hale getirebilir. Bu kavramlar mimarlık söylemine de aktarılabilir. Merkezi olmayan güvenliğin mimari örneği Çatalhöyük antik kenti iken, çağdaş güvenlik sistemleri oldukça merkezidir. Çatalhöyük'te tüm şehir, sokağa ve hatta en ufak bir geçişe yer bırakmadan birbirine bitişik müstakil evlerden oluşuyordu. Çatalhöyük'lüler evlere çatıdan giriyordu. Şehre dışarıdan "girmenin" tek yolu evlerin damlarıydı. Evler yan yana inşa edildiğinden, tüm evlerin düz çatıları aslında tek bir büyük açık kamusal alandı. Şehirde dolaşmak, evlerin çatılarına çıkmak demekti. Gece boyunca bu düzen muhtemelen merkezi olmayan bir alarm sistemi görevi görmekteydi. Çatılardan herhangi birine basmak, evin sakinlerini uyandırarak sonuçta tüm şehri ayağa kaldırabilirdi. Sadece evlerden oluşan yerleşim, sosyal düzeyde, burada yaşayan her bireyin aynı zamanda şehir yaşamının aktif bir katılımcısı olduğu yatay sosyal yapıyı temsil etmekteydi.

Çatalhöyük ve daha sonraki tüm yerleşimler bize kentsel boyutta katmanlaşma sürecinin örneklerini vermektedir. Benzer bir katmanlaşma konusu tekil binalar için de geçerlidir. Katmanlaşma süreci, tamamlanmamış bir hareket biçimi olarak da

anlaşılabilir. Bina inşa edildikten sonra bağımsız olarak çalışmaya ve çeşitli enerjilerden ve maddelerden yüzlerce ve binlerce yıl boyunca bilgi emmeye bırakılır.

Çağdaş kentsel ortamlarda binalar veya bina blokları, hem iletişim hem de kamusal alan olarak hizmet veren sokaklar, geçitler ve diğer alanlarla ayrılırken, sokaklar aynı zamanda cezaevleri, karakollar, gözetleme kuleleri gibi kurumların etrafında inşa edilen merkezi güvenlik ağını temsil etmektedir. Bu anlamda kentsel yapı ve dolayısıyla sosyal, politik ve ekonomik yapı, şehrin merkezi olmayan bir örgütlenme biçimidir. Öte yandan, daha gelişmiş bölgelerdeki şehirler, merkezi kontrol ve koruma altında olma eğilimindedir veya mutlak kontrol altındadır. Bu durumda Novi Pazar bir tür melez şehir olarak yorumlanabilir. Kentin güvenliği hem kurumlar tarafından hem de vatandaşların aktif katılımıyla sağlanmaktadır.

Çizelge 5.1 : Çatal Höyük merkezi olmayan bir yapıya sahiptir. Çatalhöyük'te insanlar hem vatandaş hem de polistir. Çağdaş kentlerde güvenlik katmanını “günlük yaşam”dan kopmuştur.

Mimari uygulama ve tüm mimarlık geleneği için en büyük zorluk, yapay zeka teknolojilerinin hızlı ilerlemesidir. Aİ (Yapay Zeka) saniyeler içinde yeni mimari alanlar yaratabilir. Aİ, orijinal tasarımcı rolünün yerini şimdilik alamaz, ancak kavramsal düzeydeki uygulamalarının gelişkinliği de inkar edilemez. Aİ, büyük miktarda dijital bilgiye ve bir öğrenmeye, yani karar verme mekanizmasına veya makine öğrenimi denen şeye dayanmaktadır.

Yapay zekanın gelecekte birçok disiplini ve uygulamayı kökten değiştireceği açıktır. Yapay zekanın kullanıma girmesiyle mimari tasarımın da büyük bir değişimle karşı karşıya kalacağı öngörülebilir. Yapay zeka henüz başlangıç dönemindedir, çünkü sahip olduğu bilgiler hala göreceli olarak sınırlıdır. Gelecekte, makine öğreniminin gelişmesi ve daha fazla bilgiye erişim ile yapay zeka giderek daha karmaşık görevleri yerine getirebilecektir. Şimdilik genel kat planları ve mimari binaların dış cephelerini üretebilirken, gelecekte AI tüm projeleri tasarlayabilecek düzeye gelebilir.

Şekil 5.3 : Güvenlik ve gelecek konusunda yapay zeka tarafından yapılan tasarımlar

3 boyutlu baskı, yapay zeka, genel dijitalleşme, geleneksel mimari tasarım konseptine meydan okumaktadır. Makineler ve programlar bir zamanlar CAM, CAD ve diğer teknolojileri tanıtarak mimari pratiği tamamen değiştirmişti. Bu teknolojinin kullanılmaya başlandığı ilk yıllarda aylarca süren işlemler, günümüzde şimdi AutoCAD ve diğer yazılımlar kullanılarak bir günde gerçekleştirilebilmektedir. Tüm bu zorlukların, mimari tasarımı yalnızca insanoğlunun erişebileceği saf akıl haline gelene kadar özüne indirgeyeceğini öngörmek zor değildir.

Bu hızlı gelişim ve değişim süreci mimarlar için bir yandan kolaylık sağlarken, öngörülemeyen başka zorluklar yaratmaktadır: mimarlara meydan okuyan ve güvensizlik yaratabilecek yeni bir oluşum. Yapay zekanın tanıtılması mimarları, mimarlığın temel sorunlarına, zamana, deneyim seviyelerine daha fazla odaklanmaya itecektir - gerçek uygulama olarak mimarlık, yapay zekanın erişemeyeceği alanlarda var olmayı sürdürecektir. Odak noktası yalnızca mimari tasarımın yaratıcı süreci,

tasarım, fikirlerin icadı, yeni fikirlerin üretilmesi olabilir. Bu, genel olarak insanların makinelere, robotlara ve benzeri gelişmeler karşısında her zaman en azından küçük bir avantaja sahip olacağı biricik alan olarak kalacaktır.

KAYNAKLAR

- Alfirević, Đ, Simonović-Alfirević, S,** (2015) „Urban Housing Experiments in Yugoslavia 1948-1970”, *Spatium*, No. 2, 2015, pp.1-9, De Gruyter Open
- Akurgal, E** (1980), *Anatolian Civilisations and Ruins of Turkey*, 7. Baskı, NET Yayınevi : İstanbul, 1980
- Architect's Handbook of Professional Practice** (2015). 15th ed., Hoboken, New Jersey: Wiley.
- Ardaman E,** “Perspective and Istanbul, The Capital of Ottoman Empire”, *Journal of Design History*, Vol. 20, No. 2, 2007, Oxford University Press
- Baldwin D. A.** (1997). ‘Review of *International Studies*, 23, 5-26’, “The Concept of Security,” *British International Studies Association*
- Başgelen N,** (2007) *Anadolu Gezi Notları, Arkeoloji ve Sanat Yayınları: İstanbul*
- Bateman A., Holmes J** (2001). ‘Introduction to Psychoanalysis, Contemporary Theory and Practice, London, New York : Routledge.
- Becks, Ralf & Becks, Polat A B,** (2013) *Girmeler Mağarası - Lykia’da Bir Kalkolitik Dönem Yerleşimi*, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5.8: 2013, s. 166-183
- Benedict, A.** (2006). London. New York: Verso.
- Beganović DŽ** (2014), “Complex Urbarchitectonic Structures of Priština and Novi Pazar Cities” *SPATIUM Internation Review*, 2014, No. 32, pp. 39-46, DE GRUYTER
- Berdan H** (2008), „Die Machtpolitik Österreich-Ungarns und der Eisenbahnbau in Bosnien-Herzegowina 1872 – 1914“ A.o. Univ.-Prof. Dr. Alojz Ivanišević, Universität Wien 2008
- Bojicic-Dzelilovic, V** (2020). "8. “On the Margins of All Margins”: Explaining (In)Security in Novi Pazar, Serbia". *Cities at War: Global Insecurity and Urban Resistance*, edited by Mary Kaldor and Saskia Sassen, New York Chichester, West Sussex: Columbia University Press, 2020, pp. 201-226. <https://doi.org/10.7312/kald18538-010>
- Bower I, Tucker R, Enticott P** (2019), “Impact of built environment design on emotion measured via neuropsychological correlates and subjective indicators: A systematic review”, *Journal of Environmental Psychology*, volume 66, 2019, Elsevier
- Burbank, Frederick J, Frederick C** (2010) *Empires in World History: Power and the Politics of Difference*, Princeton University Press: Princeton, 2010, s. 45
- Calic M,** (2019) “History of Yugoslavia”, Purdue University, USA

- Crkvenjakov V**, (2017) "O etničkoj pripadnosti kneževskog groba kod Novog Pazara", *Artefakti*, 2017, No. 1, pp. 32-40 University of Belgrade
- Dalton, J.** (1808). 'New System of Chemical Philosophy,' Printed by S. Russel, Manchester;
- Darga, M.** (1985) *Hitit Mimarlığı*, Cilt 1, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi: İstanbul, 1985
- De La Croix, Horst**, (1960) "Military Architecture and the Radial City Plan in Sixteenth Century Italy", *The Art Bulletin*, College Art Association, ABD, Aralık 1960, Cilt 42, sayı 4, s.263-290
- De La Croix, Horst**, (1970) *Military Considerations in City Planning: Fortifications*, George Braziller, New York, ABD, 1972, s. 43-46.
- DeBacker, Christine M.** (2005), "Identities in Dialogue: Deconstructing the Dynamics of Bošnjak-Muslim Identities in Novi Pazar" (2005). Independent Study Project (ISP) Collection. 472.
- Debljović Ristić, N** (2018) „Istorijski Urbani Prostor Novog Pazara“, *Novopazarski Zbornik* 41 UDK 93/94 (2018)
- Derrida, J.** (2009). *'The Beast and the sovereign,' USA: The University of Chicago Press.*
- Dillon, M.** (1996). 'Politics of Security, London and New York: Routledge.
- Dimock, G** (1963), „From Homer to Novi Pazar and Back“, *Arion: A Journal of Humanities and Classics*, Vol. 2, No. 4, 1963, pp 40-57, JSTOR
- Dišli, G** (2019) "Condition Assessment of Historic Buildings: Case of Isa Bey Bath in Novi Pazar, Serbia", *Journal of World of Turks / Zeitschrift für die Welt der Türken*, 2019, Vol. 11, Issue 2, pp. 69-87. 19p. EBSCO
- Dolphin, R.** (2006) *The West Bank Wall: Unmaking Palestine*, Pluto Press: 2006, <https://www.jstor.org/stable/j.ctt18fs3p>
- Đurović, Miloš** (2015). "The Hijab As a Phenomenon of Constructing and Contesting Identity: The Example of Contemporary Novi Pazar". *Etnoantropološki Problemi / Issues in Ethnology and Anthropology* 10 (4):821–838. <https://doi.org/10.21301/eap.v10i4.2>.
- Eichenbaum, H. Dudchenko, P Wood, E Shapiro, M Tanila, H** (1999). *The Hippocampus, Memory and Place Cells: Is It Spatial Memory or a Memory Space?*. In: *Neuron*, Vol. 23, Cell Press: Cambridge, Massachusetts, U.S, 209- 226.
- Ellin, N.** (1999). *Architecture of fear*. New York: Princeton Architectural Press.
- Erikson, Lindsay & Taylor Melinda**, (2022) "The Environmental Impacts of the Border Wall Between Texas", [https://law.utexas.edu/human rights/borderwall › analysis](https://law.utexas.edu/human%20rights/borderwall%20analysis), Erişim: 23/09/2022
- Fenrick W.J.**, (2001) "Targeting and Proportionality during the NATO Bombing Campaign against Yugoslavia", *European Journal of International Law*, EJIL (2001), Vol. 12 No. 3, 489–502,

- Fotini, F.** (2015) A Comparative Study of Ancient in North Western Black Sea Area During the Classic and Hellenistic Times, International Hellenic University: Selanik, 2015
- Foucault, M.** (1982) . “Critical Inquiry” Vol 8, No. 4”, ‘The Subject of Power’ (ed), Chicago: The University of Chicago Press.
- Foucault, M.** (2008) “The Birth of Biopolitics,” New York: Palgrave MacMillan.
- Foucault, M..** (2009). ‘*Security, Territory, Population*’ (eds.), Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Foucault, M.** (1995). “*Discipline and Punish, The birth of prison*”, New York: Vintage Books.
- Frederiksen, R.** (2011) Greek City Walls of the Archaic Period-M. Ö 900-480, Oxford University Press: Oxford 2011
- Freud A. & Burlingham D.** (1943). ‘War and Children’, New York: Medical War Books.
- Freud Lives! Slavoj Žižek and Septhen Grosz** (2017). YouTube video, added by How to Academy. Available at <https://www.youtube.com/watch?v=XniIQaL1b8k> [Accessed 12 December 2018]
- Friedman, F.** (2000). The Muslim Slavs of Bosnia and Herzegovina (with Reference to the Sandžak of Novi Pazar): Islam as National Identity. Nationalities Papers, 28(1), 165-180. doi:10.1080/00905990050002498
- Galtung, J.** (2009). ‘Theories of Conflict,’ TRANSCEND University Press.
- Güleç, E., Baykara, İ.** (2014) “Üçağızlı Mağarası Üst Paleolitik Dönem Ahmarian Taş Alet Kültürü”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 54/1: Ankara, 2014, s. 149-170
- Hadžić F** (2021), “Maktab as an Institution of Elementary Islamic Education in Novi Pazar - A Historical Aspect”, Journal of Arts & Humanities, 2021, Volume 10, No. 3, pp. 41-48, LAR
- Hall, T. E.** (1982)1982 – a reprint from 1966 edition) ‘The Hidden Dimension’, USA: Anchor Books.
- Hans, G. B.** (2011). ‘*Coping with Global Environmental Change, Disasters and Security*’ (eds) , Berlin: Springer.
- Heidegger, M.** (2005). ‘The Essence of Human Freedom’, London, New York: Continuum.
- Heidegger, M.** (2001). ‘*Being and Time*’, Oxford UK & Cambridge USA: Blackwell
- Heidth, J.** (2012). ‘The Righteous Mind’, New York: Pantheon Books.
- Hingley, R.** (2012) Hadrian’s Wall: A Life, Oxford University Press: Oxford, 2012
- Hodder, I.** (1996) “Re-Opening Çatalhöyük”, On the Surface: Çatalhöyük 1993-1995, Hodder, Ian (ed.), British Institute of Archaeology Ankara & McDonald Institute for Archaeological Research: Oxford, 1996, s.1-18
- Jahbücher B.** (1980) Hippodamos (bk. Pdf), Uni Heidelberg, Heidelberg-Almanya, 1980

- Jail Design Guide** (2011), Third Edition, National Institute of Corrections, US Department of Justice
- Jerliu, F & Navakazi,V** (2018), “The Socialist Modernization of Prishtina : Interrogating Types of Urban and Architectural Contributions to the City”, *Mesto A Dejiny*, volume 7, number 2, 2018, pp 55-75, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
- Jewkes Y, Moran D** (2017), *Architecture and Design: Perspectives from Criminology and Carceral Geography*, Oxford Handbook of Criminology, Oxford University Press
- John Restrepo** (2004). *‘Information Processing in Design’, The Netherland: Delft University Press.*
- Joint Chiefs of Staff.** (2013). ‘Joint Urban Operations’ , USA.
- Kapetanović H**, From Muslims to Bosniaks: “The impact of collapse of Yugoslavia on the national identity of muslims in the Serbian city of Novi Pazar”
- Kattan, V**, “The Legality of West Bank Wall: Israel’s High Court of Justice v. International Court of Justice”, 40 *Vanderbilt Law Review*, 425 <https://scholarship.law.vanderbilt.edu/vjtl/vol40/iss5/4>
- Kajtez I, Vidosavljević V** (2022) “Environmental and Historical Context of the King’s Road near Novi Pazar–application of GIS”, Institute for the Protection of Cultural Monuments of Serbia, Belgrade, Serbia and Museum of Ras, Novi Pazar, Serbia. (2022)
- Katić T, Vojvodić U** (2021), “Transformation Of The Medieval Urban Landscape: From The Serbian Ras to the Ottoman Novi Pazar”, *Using Landscape in the Middle Ages in the Light of Interdisciplinary Research*, Zagreb 2021, Institut za arheologiju/Institute for Archeology, Zagreb, Croatia
- Keleş, R**, (2016) ”İslami Türk Edebiyatında Hicretle İlgili Kavramlar”, *Turkish Studies*, Cilt 11, Sayı 7: Ankara, 2016 Bahar, s. 225-246
- Kellerhoff, S F**, (2006) *Mythos Führerbunker: Hitler’s Letzter Unterschlupf*, 2. Baskı, Berlin Story & Buchhandlung Yayınevi: Berlin 2006
- Kenneth M, and Roberts E** (2014), *The Sandžak: A History* (2013; online edn, Oxford Academic, 22 May 2014), <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199330652.001.0001>, accessed 1 Dec. 2022.
- Kleiss, W.**, (1998) “Sperrbesfestigungen in Iran und Verglieche zu europäischen Beispielen”, *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, Nr. 30/1998, s. 213-14
- Kocalar, A C**, (2018) “Arkeolojik Yeraltı Yerleşmeleri ve Koruma Sorunları: Nevşehir Yeraltı Şehirleri (Derinkuyu, Kaymaklı)”, *Journal of Awareness*, Cilt 3, Sayı 3, Temmuz 2018, s. 25-46
- ICTY**, Konačni izveštaj koji je tužiocu podnela Komisija osnovana da razmotri kampanju bombardovanja NATO-a protiv Savezne Republike Jugoslavije, International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia, United Nations, icty.org

- Kostić M** “Iz istorije Srba u Novopazarskom Sandzaku posle Berlinskog Kongresa 1878.”, Glasnik Skoposkog naucnog drustva XXI, Politicko administrativno ustrojstvo Novopazarkog Sandzaka 1878-1883.
- Kostof, S.**, (1995) *A History of Architecture: Settings and Rituals*, Oxford University Press, Oxford, Engiltere, 1995
- Kramer A, and Nasson Bill** (2014), issued by Freie Universität Berlin, Berlin 2014-10-08. DOI: 10.15463/ie1418.10577.
- Kunze, D.** (2011). ‘Architecture’s Fourth Walls and Inside Frames’. In: B. Kenzari, ed., *Architecture and Violence*, 1st ed.* Barcelona: Actar, 175-199.
- Le Corbusier** (1931). ‘Towards a New Architecture’, London: J. Rodker.
- Lerner, S. J., Li Y., Valdesolo P., Kassam K.** (2014). ‘Emotion and Decision Making’, Manuscript submitted for publication in the Annual Review of Psychology
- Lefebvre H.** (1991). *The role of terrestrial habitat in the population dynamics and conservation of pond-breeding amphibians* (Master’s thesis). Available from ProQuest Dissertations and Theses database (UMI No. 1434728).
- Lešević Lj, Pavlović I, Đorđević D,** (2019) “Starenje Stanovništva Republike Srbije – Studija Slučaja Grada Novog Pazara”, *Ekonomski Izazovi*, 2019, Vol 8, No. 15, pp. 1-13, Serbia
- Ljuština M,** (2021) “Bronze Age Funerary Practices on the Pešter Plateau and Neighboring Regions of Southwest Serbia”, *Graves, Cenotaphs and Votive Deposits of Weapons in Europe, Bronze and Iron Ages, Proceedings from the 20th International Colloquium of Funerary Archeology*, 2021, Romania
- Marx K.** (2000). ‘The Difference Between the Democritean and Epicurean Philosophy of Nature’, Brian Basgen Internet Archive
- Maletić M** (1969), *Novi Pazar i okolina*, 1969, KNJIŽEVNE NOVINE, Beograd.
- Merleu-Ponty M.** (2012). ‘Phenomenology of Perception’, London and New York : Routledge
- McCrie, D. R.** (2006). “A History of Security.” In Martin Gill (ed.) *Handbook of Security*, London: Palgrave Macmillan.
- Mihaljević, M** (2013) "The Jewish Heritage of Novi Pazar: A Case of Decaying Memory" *Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 27 no. 1, 2013, p. 103-120. Project MUSE, doi:10.1353/ser.2013.0003.
- Milinković M,** (2007) „Stadt oder “Stadt”, Frühbyzantinische Siedlungsstrukturen im nördlichen Illyricum, Post-Roman Towns, Trade and Settlement in Europe and Byzantium, Vol 5/2., Walter de Gruyter, New York, 2007
- Montazerolhodjah M, Pourjafar M, Taghvaae A** (2015) "Urban underground development; an overview of historical underground cities in Iran" ." *International Journal of Architecture Engineering & Urban Planning*, Vol. 25, No. 1, 2015

- Momcilović-Petronijević A, Vasić E**, “Turkish Baths in Serbia – The Influence of Transformations in Form and Function on Their Future Preservation”
- Muminović E, Radosavljević U, Beganović DŽ** (2020), “Strategic Planning and Management Model for the Regeneration of Historic Urban Landscapes: The Case of Historic Center of Novi Pazar in Serbia” *Sustainability*, 2020, 12, 1323, MDPI
- Mumford, L**, (1961) *The City in History*, Harvest/ HBJ Books: New York 1961
- Nadel A. B. (eds.)** (2004). ‘Building Security: Handbook for Architectural and Planning Design’ (eds), Chapter 1, New York: McGraw-Hill.
- Newman O.** (1978). ‘Crime Prevention Through Urban Design, Defensible Space’, USA: Collier Books.
- Newman O.** (1996). ‘Creating Defensible Spaces’, US Department of Housing and Urban Development, Office of Policy Development and Research.
- Öztürk, F G**, (2012) “The Unusual Separation of Cappadocian Refractories: An Enigma of Architectural History”, *MTU JFA* 2012/ 1 Sayı 29/1, s. 153-169
- Pınarcık, P**, (2018) “ Geç Hitit Dönemi’nde Toroslar’dan Amanoslar’a Uzanan Bölgedeki Ekonomik Faaliyetler” *Belleten-Türk Tarih Kurumu*, Ağustos 2018, Cilt 82, Sayı 294, s. 383-406
- Pitz H & H, Wolfgang & Tomsich, Jürgen**, (1984) Berlin-W: Geschichte und Schicksal einer Stadtmitte, Cilt 1, Wolf Jobst Siedler Verlag: Berlin, 1984
- Plato** (1996). *Ion, Hippias, Minor, Laches, Protagoras*’, Translated with Comment by Allen R.E., New Haven and London: Yale University Press
- Popadić M**, (2014) “On the Ruins of Socialist Novi Pazar. Memories of the One Brotherhood-and-Unity Vision” *Brüderlichkeit und Bruderschaft: Mediale Inszenierungen des Aufbaus und des Niedergangs politischer Gemeinschaften in Ost- und Südosteuropa*, 2014, Vandenhoeck & Ruprecht
- Radt, W**, (1984) Pergamon: Archaeological Guide-3. Baskı, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu: İstanbul, 1984
- Radović M**, (2001) „Rankove Centrale”, DD Jedinstvo, Novi Pazar
- Radulović V, Terzić A, Konstantinović D, Zeković M, Peško I** (2022), “Sustainability of Cultural Memory: Youth Perspectives on Yugoslav World War Two Memorials”, 2022, *Sustainability*, volume 14, 29225586, MDPI, Basel, Switzerland
- Ramseyer, V.**, (2014) “Cave Dwelling”, *A Companion to Mediterranean History*, ed. Horden, P., Kinoshita, S., Wiley-Blackwell, Chichester, İngiltere, 2014, s. 219-233
- Restle, M**, (1976) Reclam’s Kunstführer Istanbul, Philipp Reclam: Stuttgart, 1976
- Rica, A.** (2022). Homeless homes: Revitalization project for Albania’s unused bunkers [Diploma Thesis, Technische Universität Wien]. *repositUM*. <https://doi.org/10.34726/hss.2022.99588>

- Rodgers, L & Bailey, Do**, (2021) "Trump Wall - All You Need to Know About US Border in Seven Charts", BBC News, 21 January 2019, Erişim 23 Eylül 2021
- Şahin, H A**, (2019) "Geç Hitit Beylikleri", Uluslararası Eskiçağ Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, 2019, s. 131-153
- Seamon, D.** (2000). 'A Way of Seeing People and Place: Phenomenology in Environment-Behavior Research', Theoretical Perspectives in Environment-Behavior Research, 157-78.
- Scheer T** (2013) A Micro Historical Experience in the Late Ottoman Balkans, The case of Austria-Hungary in Sanjak Novi Pazar (1879-1908) , War and Nationalism, The Balkan wars, 1912 – 1913, and Their sociopolitical implications, University of Utah Press, Salt Lake city, 2013
- Scheer, T**: Sanjak of Novi Pazar , in: 1914-1918-online. International Encyclopedia of the First World War, ed. by Ute Daniel, Peter Gatrell, Oliver Janz, Heather Jones, Jennifer Keene,
- Schneider B.** (2008). 'The Psychology of Security', Berlin: Springer.
- Shape, S**, (2014) Complete Cities of Ancient Egypt, Thames and Hudson: Londra, 2014
- Spelinger, A, J.**, (2005) War in Ancient Egypt, Blackwell Publishing: Oxford, 2005
- Stierlin, H**, (1996) The Roman Empire, Benedikt Taschen: Köln, 1996
- Stojanović S, Šarenović J** (2015) „Ideja o Bezbednosti Zajednice i Balkan“, The Review of International Affairs, (pp. 71. – 94.) Vol. LXVI, No. 1158-1159, April-Septembar 2015, Institute of International Politics and Economics, Belgrade
- Stojsavljević R, Vujičić M, Djercan B, Djurdjev B** (2010), "Serbian Medieval towns and their tourist potentials" Geographica Timisienis, vol 19., nr. 1, 2010 (pp. 189-196), University of Novi Sad
- Szidat, J**, (2020) "Hippodamos von Milet: Seine Rolle in Theorie and Praxis der griechischen Stadtplanung", Bonner Jahrbücher, Heidelberg Üniversitesi: Heidelberg, 2020, s.31-44
- Taylor, O.** (1982). 'Challenges and Opportunities for Defining and Measuring Human Security', Geneva: UNIDIR.
- Tanyeli, U**, (2022) Korku Metropolü İstanbul-18. Yüzyıldan Bugüne, Metis Yayıncılık: İstanbul, 2022
- Tokatlı, S. G.** (2022), "Soğuk Savaş Dönemi Güvenlik Algısında Yaşanan Değişim ve Uluslararası Sistemin Değişen Dinamikleri", Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi, 7/1 (Mart 2022): 376-406.
- Tomlinson, R A & Spaworth, A**, (2015) "Hippodamus of Miletus", Oxford Classical Dictionary: Oxford, 22 Aralık 2015 (online <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780199381135.013.3121>)
- Tošić D, Nevenić M** (2006), "Mreža naselja opštine Novi Pazar – Stanje i Tendencije u Razvoju" Bulletin of Serbian Geographical Society, Tome LXXXVI – No 1, 2006, Serbia

- Ugljanin S, Ciftci A** (2017), „Materials and Construction Techniques of Traditional Houses in Novi Pazar, Serbia“, Structural Studies, Repairs and Maintenance of Heritage Architecture, 2017, XV, WIT Press
- Uphill, P. E** (2001), Egyptian Towns and Cities, Shire Publications: Pembroke, Birleşik Krallık, 2001
- Uysal, Ahmet & İçen Hasan (ed.)**, (2019) “Etkileşimden Birliğe-Kapadokya’da İnsan Çevre İlişkisi”, Kapadokya Araştırmaları, PEGEM Akademi: Ankara, 2019, s. 107-142 (6. Bölüm)
- Uysal, G**, (2011) “Mağara Sanatı”, MAD Mağara Araştırma Derneği, V. Ulusal Speoloji Sempozyumu: 2011, 34, [http:// www.researchgate.net](http://www.researchgate.net)
- Virilio, P.** (1998) ‘Bunker Archeology’, Princeton: Architectural press.
- Vuković V, Budimir Ž**, (2019) “Architectural Heritage of Serbia: Victim of NATO Attack”, David vs Goliath: NATO war against Yugoslavia and its implications, DAVID vs. Goliath : NATO war against Yugoslavia and its implications / edited by Nebojša Vuković. - Belgrade : Institute of International Politics and Economics : Faculty of Security Studies, 2019
- Walbank, F W**, (2022) "Alexander the Great". Encyclopedia Britannica, 12 Aug. 2022, <https://www.britannica.com/biography/Alexander-the-Great>. Erişim: 14 Eylül 2022
- Watson, Geoffrey, R.**, “The Wall: Decisions in Legal and Political Context”, CUA Law Scholarship Repository, Columbus School of Law, The Catholic University of America, Cilt 99, s. 5-26
- Wörner, M & Mollenschot D** (1989), Architekturführer Berlin, Dietrich Reimer Verlag: Berlin 1989
- Zejnilić, E & Husukić, E** (2019), “City in transition: Podgorica, Europe’s youngest capital city”, Frontiers of Architectural Research, volume 8, 2019, pp 55-65, Higher Education Press, Southeast University
- Žižek, S.** (1989) ‘The Sublime Object of Ideology’, London, New York: Verso.
- Županić, A** (2000) Ethics of the Real, Kant, Lacan, London, New York: Verso.
- <https://www.history.com/topics/vietnam-war/cu-chi-tunnels> (31 Aralık 2022)
- <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/bizdeki-magaralar-bir-degil-bin-usame-saklar-38277579>, (31 Aralık 2022)
- <https://www.norad.mil/About-NORAD/Cheyenne-Mountain-Air-Force-Station/> (31 Aralık 2022)
- <http://www.china.org.cn/english/travel/125961.htm> (31 Aralık 2022)